

086544318

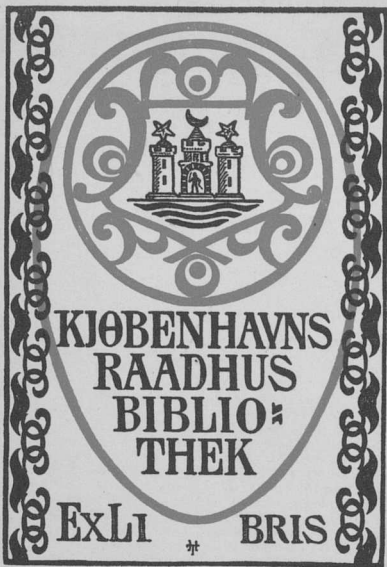

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

Mag. 61.41 SØ

RHB

Mag.
61. 41
L¹

De økonomiske Forholds og Beskæftigelses Indflydelse paa Dødeligheden.

Af

Th. Sørensen,
Læge.

Første Afdeling

Kjøbenhavn.

Kjøbenhavn.

C. A. Reitzels Forlag.

1884.

De økonomiske Forhold og Beskæftigelsen
Indvælses for Beskæftigelsen

15397

I et tidligere Arbejde¹⁾ har jeg for Danmarks Vedkommende forsøgt at udfinde, hvilken Indvirkning Forskjellen i økonomiske Vilkaar udøver paa Dødeligheden hos Børn fra 0—5 Aar, idet jeg henviste til, at naar der i et Samfundslag fremtraadte et betydeligt Plus i Børnedødeligheden, vilde der højst sandsynlig ogsaa vise sig at være et Plus i Dødeligheden hos voxne. Samtidig gjorde jeg imidlertid opmærksom paa, at man maatte vogte sig for at drage for vide Slutninger fra hin til denne, og navnlig at man selvfølgelig ikke kunde overføre det Forhold, der fandtes mellem Dødelighedskvotienterne hos Børn af to Samfundslag, paa Dødeligheden ved hver af de ældre Aldersklasser. Det var dengang ikke min Hensigt at lade den opstillede Hypothese gjenngaa Statistikens Ildprøven, som det saa ofte gaar, det første Skridt lokker og drager til at gjøre det næste. Vel var jeg mig bevidst, at Udstrækningen af en saadan Undersøgelse til den voxne Alder vilde kræve et meget betydeligt og trættende Forarbejde ved Indsamlingen af Materialet, naar Undersøgelsen da skulde anstilles paa en rationel Maade, men til Gjengjæld kunde man saa ogsaa vente at bringe et eller andet nyt frem for Dagens Lys. Her hjemme er der nemlig kun arbejdet lidt i denne Retning. Naar man har

---

¹⁾ Børnedødeligheden i forskjellige Samfundslag i Danmark. Kjøbenhavn 1883.

nævnet Westergaard, fra hvem der foreligger Undersøgelser af Dødeligheden hos ugifte Kvinder i de tre første Rangklasser efter Erfaringer fra Vemmetofte Frøkenkloster¹⁾, endvidere af Dødeligheden i den danske Lægestand²⁾ samt i den danske gejstlige Stand³⁾, er vor herhen hørende Litteratur udtømt. Men selv fra Udlandet foreligger der i alt Fald indtil for et Par Aar siden kun i meget begrænset Omfang Oplysninger om dette Spørgsmaal, og Antallet heraf reduceres yderligere, naar man skyder de Forfattere ud, hvis Undersøgelsesmethode ikke er fyldestgørende. Destoværre lader en Undersøgelse af den Art sig her i Landet kun anstille for Kjøbenhavns og Provinsbyernes Vedkommende, naar man vil holde sig til det i statistisk Bureau beroende Materiale. Som Følge nemlig af at Dødsattester i Landdistrikterne ikke udstedes af Læger men af Ligsynsmænd, raader Bureauet for Landdistrikternes Vedkommende kun over Oversigtstabeller, udarbejdede dels af Distriktslæger og dels af Præster, men disse afgive ingen Mulighed for at konstatere de dodes sociale Stilling eller Beskæftigelse. Foreløbig har jeg holdt mig til Kjøbenhavn; jeg haaber senere at kunne lade følge en lignende Statistik, hentet fra Provinsbyerne.

Ethvert Forsøg paa at udfinde Indvirkningen, som Forskjellen i økonomiske Vilkaar udøver paa Dødeligheden, tilsløres imidlertid i den voxne Alder af Beskæftigelsens Indflydelse paa samme. Man vil let indse, at bortset fra om Arbejdets Intensitet er større og dermed følgende Overanstrengelse hyppigere i de lavere end i de højere

¹⁾ H. Westergaard. Die Lehre von der Mortalität und Morbilität. Jena 1882. Pag. 256.

²⁾ I. c. Pag. 196.

³⁾ I. c. Pag. 471.

Samfundslag, synes dog Arbejdets Art gennemsnitlig at maatte medføre større Fare for Sundheden hist end her. Viser det sig nu, at Dødelighedskvotienten er størst i de lavere Samfundslag, fremtræder derfor det Spørgsmaal, hvor meget af Resultatet der skyldes Beskæftigelsen, og hvor meget de Momenter, hvori det økonomiske Tryk navnlig aabenbarer sig, blandt hvilke kan nævnes Mangler i Hjemmets hygiejniske Forhold, Ernæringsforhold o. s. v. Det bedste for ikke at sige eneste Holdepunkt turde her være Differencen mellem Dødelighedskvotienterne hos de to Kjøen. Naar saaledes Dødelighedskvotienten i de lavere Samfundslag viser sig at være tiltagen i større Grad hos Mandkjønnet end hos Kvindekjønnet, sammenlignet med de tilsvarende Kjøen i de højere Samfundslag, saa tør man nok slutte at en ikke ringe Del af dette Plus hos Mandkjønnet stammer fra Beskæftigelsen. Erindres maa dog, at Manden i Arbejderklassen lettere henfalder til et uordnet Liv end Kvinden, og at dette selvforskyldte Moment kan have sin Part i at fremkalde større Dødelighed.

Foruden de økonomiske Forholds Indvirkning paa Dødeligheden har jeg tillige søgt at finde deres Indvirkning paa Dødsarsagerne. Selvfølgelig skyder ogsaa her Beskæftigelsen sig forstyrrende ind; i saa Henseende gjælder, hvad der ovenfor er anført. Der er imidlertid et andet Spørgsmaal paa dette Omraade, som den danske Statistik hidtil har ladet hvile i Mørke, og som jeg ved denne Lejlighed kan bidrage til at klare; det er de enkelte Dødsarsagers relative Hyppighed i de forskjellige Aldersklasser af Danmarks Befolkning, tagen som social Helhed. I de fra det statistiske Bureau udgaaede Tabeller vil man nemlig kun finde angivet den absolute Hyppighed. Som Grund hertil anføres i Tabelværket, at en Bearbejdelse af Tabellerne

over Dødsaaarsagerne, som tilsigtede at finde disses relative Hyppighed, «ikke med Sikkerhed kunde foretages af nogen, som ikke raader over videnskabelig medicinsk Kundskab, men Kræfter af denne Beskaffenhed har Bureauet ikke blandt sit Personel». Selv for en Læge er nu rigtignok Bearbejdelsen af Dødsattesterne i dette Øjemed en vanskelig Sag. Blandt andet er i et stort Antal Tilfælde den paa dem anførte Diagnose rent symptomatisk, ikke at tale om, at mange Individuer jo dø uden Lægebehandling, saa at Attestens Diagnose beror paa en Formodning. Mange Attester maa derfor skydes ud som ubrugelige, naar man vil undgaa Gisningernes gyngende Grund, hvoraf Følgen bliver, at de fundne Kvotienter i de fleste Tilfælde kun lade sig opfatte som Minima. Men med denne Reservation lade de sig vel ogsaa benytte¹⁾.

Endelig har jeg ved endel Erhverv, nærmest hørende til den industrielle Klasse, søgt at komme mere direkte paa det rene med Beskæftigelsens Indflydelse paa Dødeligheden. Man vil indse, at det heller ikke er let at faa denne «professionelle Dødelighed» utilsløret frem. For det første virker nu Forskjellen i økonomiske Vilkaar forstyrrende ind — altsaa det omvendte Forhold af det, vi tidligere havde at gjøre med —, idet Arbejdslønnen er

¹⁾ Efferat dette Arbejde var fuldført, har H. Westergaard i «Danmarks Statistik» 1ste Binds 6te Hefte beregnet den relative Hyppighed af forskellige Dødsaaarsager paa Grundlag af de absolute Tal, der ere opgivne i det statistiske Bureaus Tabeller. Mine og hans Kvotienter maa nødvendigvis være forskellige, eftersom Bureauet har medtaget alle Dødsattesterne, jeg derimod har sigtet dem med en maaske undertiden for streng Kritik, men paa en Maade komplettere disse Kvotienter hinanden.

I Stadslægens Aarsberetninger for Kjøbenhavn foreligger der efter 1875 et godt Materiale, der vel ogsaa snart turde finde sin Bearbejder.

ikke saa lidt forskjellig ved disse Erhverv; man maa derfor helst konferere Resultatet med Oplysninger om den gennemsnitlige Indtægt, forsaavidt saadanne haves i en Industristatistik. Dernæst kan Arbejdets Art — f. Ex. om det er mere eller mindre stadigt — disponere til Uregelmæssighed i Levemaaden og dermed til forøget Dødelighed, der altsaa ikke skyldes Beskjæftigelsen som saadan. Her kunde maaske en Sammenligning mellem Erhvervene i Henseende til den relative Hyppighed af Dødsfald, der skyldes overdreven Nydelse af Alkohol, ligesom ogsaa af Selvmord give brugelige Vink. Endelig maa der lægges Mærke til, om Arbejdet, som Erhvervet udkræver, er af den Beskaffenhed, at det kan udføres af mindre kraftige Individuer, selv med Disposition til bestemte Sygdomme; thi det tør da forudsættes, at saadanne ville søge dertil, og af den Grund Dødeligheden i de yngre Aldersklasser blive forøget, uden at man kan lægge Professionen det til Last.

Til Belysning af Spørgsmaalet om den professionelle Dødelighed foreligger her hjemme en Undersøgelse af Hannover; den benyttede Methode er imidlertid ikke saadan, at man kan tage Hensyn til Resultaterne. I Udlandets Litteratur findes dog et noget bedre og større Materiale, navnlig da fra England, men den Del deraf, der stammer fra Sygekasser, har rigtignok en væsenlig Mangel. Hovedmassen af disses Medlemmer bestaar jo nemlig af de mere velstillede og forsynlige Arbejdere, der baade have Evnen til uden større Savn at afse Kontingentet og tilstrækkelig Forudseenhed til at fatte Nødvendigheden af at sikre sig i Tide. Ved at holde sig til Sygekasser, kan man derfor næppe undgaa, at det egenlige Proletariat slipper Undersøgeren af Hænderne. Man maa helt til Bunds, naar der skal være Tale om nogenlunde at naa en

Oversigt over de virkelige Dødelighedsforhold. Ved Sammenligning mellem mine og de andetstedsfra indvundne Resultater, maa endvidere tages Hensyn til, om de sidst nævnte stamme fra store og smaa Byer i Fællesskab ja maaske endog fra Landdistrikter, thi heraf betinges selvfølgelig en væsentlig Forskjel i Dødelighedskvotientens Størrelse.

Fremgangsmaaden, der blev fulgt ved den forsøgte Inddeling af Befolkningen efter Velstand, var den samme som ved min Undersøgelse af Børnedødeligheden. Jeg opstillede nemlig tre Grupper:

Gruppe I. Haandværks- og Fabrikarbejdere; Daglejere og Arbejdmænd; Bybude; Matroser; Fiskere; Færgfolk; Tjenestetyende; Sypiger; mandlige og kvindelige Lemmer under Fattigvæsenet samt i velgjørende Stiftelser, beregnede paa de lavere Samfundslag; endelig de, der kunne antages at være ligestillede med oven nævnte i økonomisk Henseende. (Menige af Hær og Flaade samt Tugthusfanger, der vilde have været at henføre under denne Gruppe, har jeg set helt bort fra).

Gruppe II. Subalterne Embedsmænd og Bestillingsmænd; Medlemmer af de militære Underklasser; Pensionister af de nævnte Klasser; Lærere; Kontorister; Handelskommiser; Haandværksmestre; Værtshusholdere og Traktører; Høkere og andre Smaahandlende; Marchandisere; Pantelaanere; Vognmænd og Hyrekudske; Styrmand; Lodser; Værkførere samt de, der kunne antages at være lige stillede o. s. v.

Gruppe III. Andre Embedsmænd i Statens og Kommunens Tjeneste; Officerer og Embedsmænd i Militæretaterne; Pensionister af de nævnte Klasser; Videnskabsmænd, Litterater og Journalister; Læger; Sagførere; Kunst-

ner; Studerende; Kapitalister; Grosserere; Urtekræmmere; Boghandlere; Vinhandlere; Restauratører; Gjæstgivere og Hotelejere; Skibsførere; Lotterikollektører samt de, der kunne antages o. s. v.

Der er en Omstændighed, der har været til ikke ringe Hindring ved Gjennemførselen af denne Gruppering, den nemlig, at Folketællingslisterne for mange enlige ugifte Kvinders og Enkers Vedkommende ikke gav nogen direkte Oplysning, hvoraf man kunde slutte, til hvilket Samfundslag de vare at henføre. Her maatte man lade sig nøje med de Vink, som afgaves af Boligen — Forhus eller Baghus, Sal eller Kvist —, og af Tyendeforholdet — om saadant fandtes eller ikke. Ogsaa ved Dødsattesterne, omend langt sjeldnere, traadte denne Vanskelighed i Vejen. Følgen heraf er, at medens Dødelighedskvotienterne i de forskjellige Grupper ere nogenlunde paalidelige for Mandkjønnets og de yngre Aldersklasser af Kvindekjønnets Vedkommende, er dette ikke i samme Grad Tilfælde med de ældre Aldersklasser af dette Køn. Dog antager jeg det ikke for sandsynligt, at den herved fremkomne Fejl virker synderlig forstyrrende, undtagen hvor der er Tale om en Sammenligning mellem de paagjældende Dødelighedskvotienter i Gruppe II og III. En anden Vanskelighed viste sig for Haandværkernes Vedkommende, idet endel Individuer paa Folketællingslisterne vare opførte som Skræder, Skomager o. s. v. uden nærmere Angivelse af, om de vare Mestre eller ikke. Blandt andet skjuler der sig vel herunder endel Haandværkere, for hvem det er gaaet tilbage, og som nu ikke længere arbejde for egen Regning men for andre større Mestre eller Etablissementer. I det Hele kan man vistnok gaa ud fra, at Forfængeligheden vilde have bragt Vedkommende til at tilføje det lille Ord «Mester»,

hvis han havde været Hovedperson og ikke Medhjælper. I Henhold til denne Betragtning har jeg henført alle disse under Haandværksarbejdere, altsaa under Gruppe I.

Grundlaget for denne Undersøgelse danne de originale Folketællingslister for 1870 og Dødsattesterne for Tiaaret 1865—74, som det stastitiske Bureau med sædvanlig Velvillie og Imødekommen stillede til min Disposition, hvorfor jeg herved bringer Bureauets Chef, Folkethingsmand Gad, ligesom ogsaa Fuldmægtig i Bureauet, Assessor Bregendal, min Tak. Af dette Materiale har jeg nu konstrueret mine Dødelighedstavler, idet jeg forudsatte, at Indvaanerantallet i 1870 kunde sættes nogenlunde lig med det gennemsnitlige aarlige Indvaanerantal i det nævnte Tiaar. Ganske vist indtraadte der netop i første Halvdel af Halvfjerdserne et kraftigt Opsving af Produktion og Omsætning her i Landet, hvormed som Regel følger en større Tilstrømning til Byerne og navnlig da til Kjøbenhavn som Hovedsædet for Landets Handel og industrielle Virksomhed. Derfor holder den ovenfor nævnte Forudsætning heller ikke ganske Stik, idet Kjøbenhavns Indvaanerantal i 1870 viste sig at være 0,9 pCt. mindre end Gjennemsnittet af det aarlige Indvaanerantal i Tiaaret 1865—74, saaledes som dette lader sig beregne paa Basis af Folketællingerne i 1860, 1870 og 1880¹⁾. Men omend Dødelighedskvotienterne af denne Grund kunne være blevne lidt for høje, vil Fejlen dog næppe ved nogen af Aldersklasserne have synderlig Betydning. Heldigere var det selvfølgelig, om jeg havde taget et Tiaar melldm to Folketællinger, grupperet den ved hver af disse fundne Befolkning, og saa ved Interpolation

¹⁾ Herefter skulde nemlig det aarlige Gjennemsnit have været 182964, medens Folketællingen i 1870 gav 181291 Indvaanere.

bestemt den gennemlevede Tid i hver Aldersklasse ved de respektive Velstandsgrupper og Erhverv. Men allerede at gennemgaa Listerne fra den ene Folketælling krævede saa megen Tid, at jeg nødtes til at slaa mig til Ro med den Bevidsthed, at omend min Fremgangsmaade ikke var den bedst mulige¹⁾, var den dog under alle Omstændigheder rationel, saa at Resultatet ikke lod sig afvise af den Grund.

Dødeligheden i forskellige Samfundslag hos voxne.

En ikke ringe Del af det gamle Kjøbenhavn er bygget paa Grund, der er opfyldt fra Havet, hvilket især gjælder den paa Amager liggende Bydel, medens den betydelige Udvidelse af Byen gennem Forstæderne, hvortil de senere Decennier have været Vidne, som bekjendt er foregaaet ind ad Landet til. Beliggenheden over daglig Vande er derfor ogsaa temmelig lav paa sine Steder af den gamle By, hvad der jo har sin Betydning blandt andet for Kloaksystemet. Den i de to sidste Decennier foregaaede Reform i Kjøbenhavns Byggeforhold, navnlig Omsorgen for at tilvejebringe brede Gader og aabne Pladser, har vel skaffet den ny Del af Byen friere Lufttilstrømning, end den gamle By kunde glæde sig ved især før Sløjfningen af Voldene. Men Dødelighedsforholdene i det her undersøgte Tiaar turde dog næppe være stærkt paavirkede af denne Reform, hvis Udvikling først ret tog Fart fra Begyndelsen af Halvfjerdserne. Med Hensyn til Beboelsesforholdene 3: Befolkningstætheden kan henvises til «Tabelværk til Kjøbenhavns

¹⁾ Den individuelle Methode, der jo er Idealet, kunde der her ikke godt være Tale om at benytte.

Statistik» Nr. 6, hvor Kontorchef Bureauchef Rubin har givet en Fremstilling af disse, vel at mærke dog, som de stillede sig i 1880; da denne Omstændighed berøver Fremstillingen noget af sin Interesse for os, skal jeg ikke her komme ind paa at citere den, saa meget mindre som mit Skrift om Børnedødeligheden allerede indeholder et temmelig udførligt Resumé deraf. Kjøbenhavns nuværende forbedrede Vandforsyning daterer sig fra Halvtredserne, altsaa længere Tid forud for det her undersøgte Tiaar. I dette have de epidemiske Sygdomme — bortset fra de Former, der hovedsagelig høre Barnealderen til — ikke frembudt noget særlig abnormt, thi vel forekom der blandt andet Koppeepidemier i 1865, 1871 og 1872, men dels vare disse kun af middelmaadig Intensitet, og dels træffer man jo intet Tiaar, hvor ikke en eller anden epidemisk Sygdomsform blusser stærkere op end sædvanlig. Byens Indvaanerantal var, som tidligere nævnt, 181291 ved Folketællingen i 1870; af disse omfatter Undersøgelsen her kun den Del, der havde naaet Tyveaarsalderen, som udgjorde et Antal af 110505 Individier. Fra 1865 til 1874 indtraf der 20847 Dødsfald hos tyveaarige Individier og derover.

Da der i Statistisk Tabelværk findes en udførlig Fremstilling af Dødelighedsforholdene hos Kjøbenhavns Befolkning, tagen som Helhed, vilde det være overflødigt at benytte det foreliggende Materiale til at belyse disse. Jeg gaar derfor strax over til en Undersøgelse af Forholdene i de enkelte Velstandsgrupper, af hvilke Gruppe I viste 60120 Individier (601200 Leveaar) med 12282 Dødsfald, Gruppe II 32638 Individier (326380 Leveaar) med 5430 Dødsfald, Gruppe III 17747 Individier (177470 Leveaar) med 3135 Dødsfald.

TABEL I.

Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.	Mandkjøn.			Kvindekjøn.		
	Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.	Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.
20—25 Aar	7,9	7,6	4,0	7,2	5,9	4,4
25—35 —	9,6	7,3	5,8	7,7	6,6	8,0
35—45 —	19,1	10,2	9,2	13,4	8,4	7,8
45—55 —	35,6	17,3	15,9	20,4	9,7	10,4
55—65 —	64,2	36,5	31,2	38,0	16,3	17,4
65—75 —	106,0	72,5	56,5	77,1	38,5	43,3
75 og derover	207,1	173,1	139,3	192,7	98,2	120,3

Stille vi først Gruppe I overfor de to andre Grupper, finde vi, at Dødelighedskvotienterne gennem alle Aldersklasser af begge Kjøen er større hist end her. Sammenligne vi dernæst Gruppe II med III, findes hos Mandkjønnet Dødelighedskvotienten gennem alle Aldersklasser at være større i hin end i denne Gruppe, medens hos Kvindekjønnet Dødelighedskvotienten i de fleste Aldersklasser synes størst i Gruppe III, hvilket efter det 45de Aar endog gennemgaaende er Tilfælde. Her maa dog erindres den allerede i Indledningen omtalte Vanskelighed ved at gruppere enlige ugifte Kvinder og Enker, der bevirker, at Kvotienterne i Kvindeskjønnets ældre Aldersklasser næppe ere fuldt paa-lidelige, hvilket især turde gjælde Gruppe II og III.

Ved at se nærmere paa de tre Grupperes Dødeligheds-kvotienter finde vi imidlertid, at Differencen mellem dem ved enkelte Aldersklasser kun er lille. Da tilmed Mid-delfejlen idetmindste i ældste Aldersklasse er stor, bliver det nødvendigt gennemgaaende at sammenholde Differen-cerne med Middelfejlen for at se, hvor megen Vægt der

kan lægges paa hine — en Forsigtighedsregel, man iøvrig altid bør anvende. Jeg er ved denne Prøve — ligesom overalt i det følgende, hvor en saadan er anstillet — gaaet ud fra, at Differencen kunde skyldes Tilfældigheder, naar den ikke mindst var 2 Gange saa stor som Summen af Middelfejlene paa de to Kvotienter, man sammenligner¹⁾.

Det viser sig nu herved, at Forskjellen mellem Gruppe I og II for Mandkjønnets Vedkommende ikke er tydelig udtalt i yngste og ældste Aldersklasse, derimod i alle de øvrige meget stærkt fremtrædende; for Kvindekjønnets Vedkommende er den udpræget i alle Aldersklasser undtagen de to yngste. Mellem Gruppe II og III er Forskjellen for Mandkjønnets Vedkommende kun tydelig i yngste og ældste Aldersklasse, medens den i alle de øvrige kan skyldes Tilfældigheder, hvilket sidste for Kvindekjønnets Vedkommende endog gjælder om alle Aldersklasser undtagen den ældste.

Med andre Ord: Den relative Dødelighed er i lavere Samfundslag (Arbejderklassen) mellem 50 og 100 pCt. større hos begge Kjøen end i mellemste Samfundslag, naar undtages for Mandkjønnets Vedkommende yngste og ældste Aldersklasse, og for Kvindekjønnets Vedkommende de to yngste Aldersklasser, hvor der ikke synes at være nogen Forskjel af Betydning. At Dødelighedsforholdene saaledes vise sig at være usædvanlig gunstige hos yngre Individer af lavere Samfundslag, kan forklares ved den, som

¹⁾ Selvfølgelig styrkes Resultaterne meget, naar Dødelighedskvotienterne ved to Grupper afvige i samme Retning fra hverandre gennem samtlige Aldersklasser, og hvor dette finder Sted, behøver man strengt taget ikke saa stort et Spillerum for tilfældige Aarsager.

vi senere skulle se, ringe Dødelighed hos Tjenestetyende, der levere et saa betydeligt Kontingent til de yngste Aldersklasser her. Derimod er den relative Dødelighed ikke synderlig forskjellig i mellemste og højere Samfundslag, idet der for Mandkjønnets Vedkommende kun fremtræder en tydelig Forskjel ved yngste og næstældste Aldersklasse — Overvægt i Dødelighed hos mellemste Samfundslag, for Kvindekjønnets Vedkommende kun ved ældste Aldersklasse — Overvægt i Dødelighed hos højere Samfundslag, men næppe paalidelig.

Til Sammenligning med disse Dødelighedsforhold hos voksne skal jeg anføre dem, jeg tidligere fandt hos Børn af de nævnte Samfundslag i et af Københavns Kvarterer (Kristianshavn). Her er Tale om Perioden 1850—79:

TABEL II.

Af 1000 levende fødte døde i Alderen:	Mandkjøn.			Kvindekjøn.		
	Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.	Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.
0—1 Aar	197	202	208	186	173	133
1—5 —	142	94	101	140	115	90
0—5 Aar	339	296	309	326	288	223

Dødeligheden fra 0—5 Aar er hos begge Kjøen større i Gruppe I end i de øvrige; mellem Gruppe II og III er der hos Mandkjønnet ingen synderlig Forskjel, hos Kvindekjønnet derimod en betydelig. Toges begge Kjøen under et af Hensyn til denne Uoverensstemmelse mellem dem, fandt jeg, at der fra 0—5 Aar døde af 1000 levende fødte

i Gruppe I 332, i Gruppe II 292 og i Gruppe III 265. Sammenholdt med Middelfejlen viser det sig, at medens Forskjellen mellem Gruppe I og II er tydelig udtalt, kan den mellem Gruppe II og III godt skyldes Tilfældigheder. Heller ikke for Smaabørns Vedkommende synes der altsaa i Kjøbenhavn at fremtræde nogen synderlig Forskjel paa Dødeligheden i mellemste og højere Samfundslag¹⁾, medens den i lavere Samfundslag er ikke saa lidt større end i de øvrige.

Vi vende nu atter tilbage til Tabel I for at se, om Forholdet mellem Dødeligheden hos Kjønnene skulde stille sig forskjellig i de forskjellige Samfundslag. Sammenholdt med Middelfejlene er der i Gruppe I ingen tydelig Forskjel paa Dødeligheden hos Mand og Kvinde i yngste Aldersklasse, men fra det 25de Aar viser den sig at være størst hos Manden, hvilket bliver mere og mere udpræget med Aarene, indtil vi naa Aldersklasserne 45—55 og 55—65 Aar, hvor Dødeligheden hos Manden er henimod 1 Gang saa stor som hos Kvinden; fra det 65de Aar tager Forskjellen atter af, saa at Tilstedeværelsen af en saadan endog er tvivlsom i ældste Aldersklasse. I Gruppe II er der i de to yngste Aldersklasser ingen tydelig Forskjel, en saadan fremtræder først ved det 35te Aar; ogsaa her bliver Dødeligheden hos Manden omkring 1 Gang saa stor som hos Kvinden i Aldersklassen 45—55 Aar, men dette Forhold synes i denne Gruppe at holde sig næsten uforandret gennem alle de øvrige Aldersklasser. I Gruppe III er der

¹⁾ Paa Grund af en Fejlregning er i mit Skrift om «Børnedødeligheden o. s. v.» anført Pag. 34, at Dødeligheden fra 0—5 Aar hos begge Kjønn, tagne under et, viser sig synkende fra Gruppe I til III med en Difference, der gennemgaaende er betydelig i Forhold til Middelfejlen. Denne er imidlertid lige saa stor som Differencen mellem Gruppe II og III.

ingen tydelig Forskjel paa Dødeligheden hos Kjønnene i de tre yngste Aldersklasser, først fra det 45de Aar bliver den udtalt større hos Manden, opnaar i Aldersklassen 55-65 Aar omtrent den dobbelte Størrelse af den, vi træffe hos Kvinden, men fra det 65de Aar tager Forskjellen atter af og bliver tvivlsom i ældste Aldersklasse.

Det gjælder vel idetmindste om alle kultiverede Lande, at der hos Befolkningen, tagen som Helhed, findes en Forskjel paa Dødeligheden mellem voxne af de to Kjon. Naar man har at gjøre med tilstrækkelig store Tal, fremtræder denne i sine Hovedtræk saaledes, at Mandkjønnet i de yngre Aldersklasser har en mindre Overvægt i Dødelighed — til sine Tider af denne Alder finder endog det omvendte Forhold Sted —, derimod en betydelig Overvægt fra omkring det 45de Aar til omkring det 65de Aar, hvorefter denne formindskes, saa at det til Slutning igjen kan stille sig tvivlsomt, paa hvilken Side Overvægten kommer til at ligge. Der kan vel næppe være Tvivl om, at det væsenlig er Beskæftigelsens Art og det overinciterede Liv, som Manden i Kulturlande saa hyppig fører mere eller mindre nødtvungent, der disponerer til større Dødelighed i det Hele for ham. Naar Forholdet i de yngre Aar nærmer sig mere til Ligevægtsstilling, turde det vel bero paa, at Svangerskab, Fødsel og Barnepleje da stille særlige Krav til Kvindens Konstitution; paa dette Tidspunkt opveje altsaa de nævnte Momenter tildels eller ganske de Farer, der true Manden paa Grund af hans Stilling som Forsørger og hans Deltagelse i Kampen for at naa den bedst mulige Plads i Samfundet. Men naar Fødslernes Periode er overstaaet, gaar som Regel hermed Kvinden over i en roligere mere farefri Tilværelse, medens Manden først plejer at

naa en saadan henimod den Alder, hvor Kræfterne svigte ham til hans Arbejde.

Forholdet mellem Dødeligheden hos Kjønnene stiller sig forøvrig ikke ganske ens i store og smaa Byer, men endnu større er Afdvigelsen i saa Henseende mellem By- og Landbefolkningen, hvilket sidste man forud kunde vente paa Grund af Uligheden i Mandens Beskæftigelse og den som Regel forskellige Spænding, hvorunder hans Liv føres hist og her. For Danmarks Vedkommende viser saaledes Statistisk Tabelværk for Tiaaret 1870—79 følgende Resultat:

TABEL III.

Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig:	Kjøbenhavn.		Provins- kjøbstæder.		Landdistrikter.		Kongeriget.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
20—25 Aar	8,6	6,2	8,3	6,8	6,8	6,8	7,3	6,7
25—30 —	7,6	7,3	7,7	7,5	5,9	7,8	6,4	7,7
30—35 —	10,4	8,5	8,5	9,0	6,2	9,0	7,1	8,9
35—40 —	13,8	10,5	11,1	9,4	7,4	10,0	8,8	10,0
40—45 —	18,2	11,5	13,8	10,0	9,1	9,9	10,8	10,1
45—50 —	24,7	14,2	19,3	11,0	11,7	10,4	14,1	10,9
50—55 —	33,8	19,8	27,3	14,8	16,8	13,8	19,8	14,6
55—60 —	42,3	23,1	32,4	19,2	22,3	18,3	25,3	18,9
60—65 —	51,4	30,2	43,5	27,5	31,7	26,1	34,6	26,7
65—70 —	70,4	49,5	58,9	39,2	47,5	41,2	50,3	41,8
70—75 —	102,9	82,5	92,4	68,5	79,4	69,9	82,2	71,1
75—80 —	139,6	116,5	114,8	98,8	108,7	98,9	110,9	100,6
80—85 —	206,0	183,1	177,6	154,1	177,3	161,4	178,6	162,4
85—90 —	251,2	262,9	259,6	217,3	247,3	219,9	248,4	222,7
over 90 Aar	300,0	403,4	281,0	321,9	392,9	344,5	379,7	344,6

Den tilstedeværende Forskjel falder af sig selv i Øjnene, saa at en nærmere Paavisning vil være unødvendig.

Som vi ovenfor saa, fremgaar nu af min Statistik, at der endvidere gjør sig en Forskjel gjældende efter social Stilling. Det hos den københavnske Befolkning som Helhed fundne Forhold mellem Dødeligheden hos Kjønnene i de enkelte Aldersklasser fremtræder ikke uforandret hos de forskellige Samfundslag. Vel er det fælles for alle tre Grupper, at Mandkjønnets Overvægt i Dødelighed har sit Maximum i Alderen 45—65 Aar, og at Forholdet her er omtrent som 2 : 1 — i Gruppe III naaedes Maximum dog først i Aldersklassen 55—65 Aar; endvidere fælles, at Overvægten bliver mindre fra det 65de Aar samt at Forskjellen endog bliver utydelig i Aldersklassen 75 Aar og derover — herfra syntes dog Gruppe II at danne en Undtagelse¹⁾. Men i de yngre Aar er der langt mindre Overensstemmelse tilstede. Medens vi nemlig i Gruppe III ikke fandt nogen tydelig Forskjel paa Dødeligheden hos Kjønnene i de tre første Aldersklasser, var dette i Gruppe II kun Tilfælde med de to første og i Gruppe I endog kun med den første Aldersklasse. I lavere Samfundslag er det altsaa kun i nogle faa Aar, at de Krav, som Fødsel og Barnepleje stille til Konstitutionen, kunne bringe Dødeligheden hos Kvindeskønnet til omtrent at balancere med den hos Mandkjønnet; i højere Samfundslag er dette derimod Tilfælde gjen-

¹⁾ Det er imidlertid muligt, at denne Undtagelse beror paa en Skuffelse, begrundet paa den gjentagne Gange omtalte Vanskelighed ved at gruppere ældre Kvinder. Skulde senere Undersøgelser bekræfte, at den virkelig finder Sted, kunde det maaske tydes saaledes, at i mellemste Samfundslag maa Manden som Regel vedblive at arbejde lige til det sidste, medens han i lavere Samfundslag hyppig finder Ro og Hvile i Fattiganstalter eller milde Stiftelser, naar Alderen har svækket Arbejdsdygtigheden, og i højere Samfundslag ligeledes jevnlig kan opnaa det samme ved Hjælp af Formue eller Pension.

nem Fødslerne hele Periode, idet denne jo strækker sig til henimod det 40de à 45de Aar¹⁾.

Hos den københavnske Befolkning som Helhed finde vi (jfr. Tabel III), at den relative Dødelighed hos begge Kjøen kun stiger svagt fra det 20de til det 40de à 45de Aar, men derpaa tager Fart og nu i en næsten uafbrudt Scala tiltager stærkere og stærkere gennem alle de følgende Aldersklasser. Hvorledes stiller Forholdet sig i saa Henseende i de enkelte Velstandsgrupper (jfr. Tabel I)? Sammenholdt med Middelfejlene, viser det sig først, at i Gruppe I er Stigningen tydelig gennem alle Aldersklasser fra Begyndelsen til Enden for Mandkjønnets Vedkommende, derimod tvivlsom mellem 1ste og 2den Aldersklasse for Kvindekjønnets Vedkommende; i Gruppe II er Forskjellen for Mandkjønnets Vedkommende utydelig mellem 1ste og 2den Aldersklasse, og for Kvindekjønnets Vedkommende mellem 1ste og 2den samt mellem 3die og 4de; i Gruppe III er den utydelig mellem 1ste og 2den Aldersklasse for Mandkjønnets Vedkommende, og for Kvindekjønnets Vedkommende mellem 2den og 3die samt mellem 3die og 4de. Mere oplysende er det imidlertid, at medens der i Gruppe I allerede i Nærheden af det 35te Aar begynder en stærk Stigning af Dødeligheden hos begge Kjøen — gennemsnitlig omtrent med 100 pCt. fra hver foregaaende til efterfølgende Aldersklasse, saa indtræffer saavel i Gruppe II som III en lignende stærk Stigning hos Mandkjønnet først i Nærheden af det 45de Aar og hos Kvindekjønnet endog først i Nærheden af det 55de Aar. Til Gjengjæld synes Stigningen i

---

¹⁾ Indtil det 45de Aar ligner Forholdet i højere Samfundslag i København nærmest det i Danmarks Landdistrikter, thi ogsaa her have vi indtil denne Alder omtrent Balance mellem Kjønnenes Dødelighed eller endog Overvægt for Kvindekjønnet.

de ældste Aldersklasser at foregaa i et raskere Tempo ved de to sidst nævnte end ved den først nævnte Gruppe. Vi finde her bekræftet, hvad der tidligere er paavist ad anden Vej, nemlig at Dødelighedsforholdene i mellemste og højere Samfundslag stemme temmelig nøje overens, medens der er en betydelig Forskjel mellem disse og lavere Samfundslag.

Om nu denne større Dødelighed i lavere Samfundslag skulde afhænge ikke alene af en Forskjel i Beskæftigelse og økonomiske Vilkaar men ogsaa af en Forskjel i Civilstand, er mit Materiale ikke istand til at oplyse noget om. Det er imidlertid næppe sandsynligt, at det sidst nævnte Moment her spiller nogen Rolle, hvad let vil ses, naar man erindrer Civilstandens Indflydelse paa Dødeligheden. Det er jo nemlig Reglen, at Dødeligheden hos ugifte Mænd er større end hos gifte gennem alle Aldersklasser fra det 20de Aar af — navnlig dog udtalt i de ældre; hos ugifte Kvinder mindre i de yngre Aldersklasser end hos gifte men større i de ældre. Holde vi os nu til Mandkønnet alene, skulde altsaa, hvis dette Moment havde haft nogen Betydning, Ægteskaber være sjældnere i lavere Samfundslag end i de øvrige, men det modsatte antages rigtignok anmindelig for at være Tilfælde.

Resultaterne, hvortil vi her ere komne med Hensyn til Dødeligheden hos voxne af forskjellige Samfundslag, lade sig destoværre kun i ringe Grad kontrolere ved Erfaringer fra andre Lande. Som omtalt, existerer der nemlig kun meget faa fyldestgørende Undersøgelser af dette Spørgsmaal. Bortset fra Oplysninger om Dødeligheden i enkelte Samfundsklasser (Præster, Læger o. s. v.) samt fra Livsforsikringsselskabernes Erfaringer — hvilke sidste jo kun vedrøre Individier af mellemste og højere Samfundslag og desuden have den væsentlige Mangel, at Selskaberne hoved-

saglig kun faa at gjøre med Folk, hvis Sundhedstilstand ved Optagelsen er tilfredsstillende —, omtaler saaledes Westergaards Kompendium kun et Arbejde af Dr. Reck¹⁾ og et, der er udgaaet fra Professor Conrads statistiske Seminarium i Halle²⁾. Det sidste, hvor Grupperingen svarer nogenlunde til de her benyttede Velstandsgrupper, kan der imidlertid ikke tages synderlig Hensyn til, da Undersøgelsen alene er baseret paa Dødsfald og ikke tillige paa de samtidig levende; det først nævnte Arbejde derimod er rationelt anlagt, men benytter som Basis for Grupperingen den skattepligtige Indtægt, hvad der gjør en Sammenligning noget vanskelig. Jeg skal dog anføre Resultaterne, hvortil Dr. Reck kom, med Udelukkelse af Børneaarene:

TABEL IV.

Blandt 10000 af enhver Aldersklasse døde i Gader med en gennemsnitlig Indtægt af:	15—30 Aar.	30—50 Aar.	50—70 Aar.
indtil 75 Thlr.	74	140	472
— 75—100 Thlr. . . .	59	135	373
— 100—150 — . . .	50	123	382
— 150—200 — . . .	43	129	311
over 200 — . . .	42	135	255

Ligesom der mellem lavere og højere Samfundslag i Kjøbenhavn (Gruppe I og III) findes en Forskjel paa Døde-

¹⁾ Bericht über die Gesundheitsverhältnisse der Stadt Braunschweig in den Jahren 1864—73.

²⁾ Beitrag zur Untersuchung des Einflusses von Lebensstellung und Beruf auf die Mortalitätsverhältnisse. Jena 1877.

ligheden af omtrent 100 pCt. gennem næsten alle Aldersklasser, saaledes fremtræder der mellem Gader med laveste og højeste Skatteindtægt i Byen Brunsvig en lignende Forskjel i Aldersklasserne 15—30 og 50—70 Aar, derimod synes der her ikke at vise sig nogen Forskjel i Aldersklasserne 30—50 Aar.

For Fuldstændigheds Skyld skal jeg anføre, at Oldendorff¹⁾ ingen anden Oplysning giver om de sociale og økonomiske Forholds Indvirkning paa Dødeligheden end en Henvisning til nogle forældede Undersøgelser af Benoitston de Chateauneuf, Villermé, Ducpetiaux og Casper, der alle ere baserede paa Dødsfald alene.

Dødsaarsagernes relative Hyppighed.

Allerede tidligere er anført Grunden til at vi undersøge Hyppigheden af disse ikke alene ved de her opstillede Velstandsgrupper men ogsaa hos Befolkningen som Helhed. Endvidere er det berørt, at ikke faa Dødsattester maatte udskydes paa Grund af formodet eller symptomatisk Diagnose, hvorfor de for de forskjellige Dødsaarsager fundne Kvotienter kun kunne opfattes som Minima. Derimod vil denne Omstændighed næppe indvirke synderlig forstyrrende paa Resultatet, hvor Talen er om det indbyrdes Forhold mellem Kvotienterne hos de forskjellige Samfundslag, Kjøen og Aldersklasser. Man vil let indse, at det ikke lod sig gjøre for hver enkelt Sygdomsform at bestemme, hvor hyppig den optraadte som Dødsaarsag, thi man vilde

---

¹⁾ Real-Encyclopädie der gesammten Heilkunde. Artiklen: «Lebensdauer».

herved i de fleste Tilfælde faa at gjøre med Kvotienter, der i Forhold til Middelfejlen vare saa smaa, at der kun kunde skjænkes dem liden eller ingen Tiltro. Det var derfor nødvendigt at samle Dødsaarsagerne i Klasser omkring et fælles Bindeled, skjonndt ganske vist herved Undersøgelsens Udbytte taber betydelig i Interesse især i hygiejnisk Henseende. Af saadanne Klasser har jeg opstillet 6, nemlig: Epidemiske Sygdomme, Tuberkulose, Sygdomme i Nervesystemet, Sygdomme i Luftvejene, Sygdomme i Circulationsorganerne, og endelig Sygdomme i Underlivsorganerne. Syfilis har jeg ikke behandlet særlig ligesaa lidt som Kræft, af en dog for den sidstes Vedkommende næppe begrundet Frygt for at faa at gjøre med for smaa Tal; de ere heller ikke optagne under nogen af de andre Sygdomsklasser, forsaavidt Diagnosen paa Dødsattesterne gjorde det muligt at udskille dem. Af samme Grund som ved disse to udelukkedes nogle andre Sygdomsformer, der nærmest høre under «konstitutionelle Sygdomme»; naar jeg derimod udskød alle de mange Attester, der som Diagnose havde «Alderdomssvaghed», beroede det paa, at det forekom mig at have saare liden Interesse at kjende Hyppigheden af denne ligesaa ubestemte som ubestemmelige Dødsaarsag. Uddraget, der af oven nævnte Grunde er gjort blandt Dødsattesterne, har navnlig ramt den ældre Alder, hvad der vil fremgaa af en Sammenligning mellem Totaldødeligheden og Kvotienterne for de af mig medtagne Dødsaarsager tilsammen:

TABEL V.

Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig:	Samtlige Dødsarsager.		de 6 Sygdomsklasser.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.
20—25 Aar	7,2 ¹⁾	6,6	6,0	5,7
25—35 —	8,5	7,5	7,1	6,2
35—45 —	14,8	11,0	10,0	8,6
45—55 —	25,2	15,0	16,9	10,5
55—65 —	45,0	25,3	31,8	17,1
65—75 —	78,2	55,6	49,7	34,6
75 Aar og derover . . .	186,6	140,5	71,3	54,9

Inden jeg gaar over til at omtale de enkelte Sygdomsklasser, maa jeg endnu forudskikke den Bemærkning, at da højere Samfundslag ved flere af dem viste forholdsvis faa Dødsfald, ansaa jeg det for rettest at slaa dette og mellemste Samfundslag sammen. Men alligevel fremkom der i nogle Aldersklasser — just ikke de samme overalt — et saa begrænset Antal Dødsfald, at Tilfældighederne endnu syntes mig at have for stort et Spillerum; for at bøde herpaa, gjorde jeg hine rummeligere. Imidlertid vil man blandt de som Supplement til Bogen tilføjede Oversigtstabeller finde en, hvor Dødelighedskvotienten er udregnet for de sædvanlige Aldersinddelinger ved hver af de 6 Sygdomsklasser — under Forudsætning af at nogen kunde have Interesse af at benytte Materialet under denne Form.

Tuberkulose. Herunder er indbefattet acut Miliær-

¹⁾ At Kvotienten i denne Aldersklasse er ikke saa lidt mindre end den tilsvarende, som Statistisk Tabelværk viser for Tiaaaret 1870—79 (jfr. Tabel III), kan vel bero paa, at jeg ikke har medtaget Menige af Hær og Flaade ligesaa lidt som Tugthusfanger. Erfaringer fra Udlandet vise nemlig, at Dødeligheden i Hæren selv i Fredstid er større end i den øvrige Del af Befolkningen (Westergaard l. c. Pag. 426).

tuberkulose, Lungesvindot og Tuberkulose i andre Organer. Udskudt er blandt Dødsattesterne de, der havde Diagnosen »Hæmoptyse« uden nærmere Angivelse af Aarsagen hertil, foruden som overalt alle de Attester, hvor Lægen ikke selv havde behandlet den syge. For den københavnske Befolkning som Helhed faa vi følgende Resultat:

TABEL VI.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.		Dødsfald ved Tuberkulose udgjorde i Procent af samtlg. Dødsf. ¹⁾	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.
20—25 Aar	4,0	2,1	55,6 pCt.	31,8 pCt.
25—35 —	4,1	2,7	48,2 —	36,0 —
35—45 —	4,7	3,2	31,8 —	29,1 —
45—55 —	5,8	3,3	23,0 —	22,0 —
55—65 —	7,5	3,2	16,7 —	12,6 —
65—75 —	5,9	2,7	7,5 —	4,9 —
75 Aar og derover . . .	2,3	2,3	1,2 —	1,6 —

Det synes som om den relative Dødelighed ved Tuberkulose stiger hos begge Kjøen indtil henimod det 65de Aar, for da igjen at aftage. Men sammenholdes Differencerne med Middelfejlene, viser det sig, at der for Mandkjønnets Vedkommende ikke er nogen afgjort Stigning af Kvotienten, før vi have passeret Aldersklassen 35—45 Aar, mellem denne og den følgende ligesom mellem hver to af de øvrige, er der derimod Sandsynlighed for, at Forskjellen

¹⁾ Procenterne, som Dødeligheden ved den enkelte Sygdomsklasse udgjøre af Totaldødeligheden, ere her som andetsteds beregnede af de respektive Dødelighedskvotienter. Men da disse kun havde 1 Decimal, svare hine ikke fuldstændig til dem, der vilde være fremkomne ved at benytte de absolute Tal. Forskjellen har imidlertid kun ringe Betydning.

baade i Kvotientens opad og nedad gaaende Bevægelse er til at stole paa. For Kvindekjønnets Vedkommende er kun Forskjellen mellem de to yngste Aldersklasser saa stor, at man kan gaa ud fra Tilstedeværelsen af en Stigning, derimod er det muligt, at Dødeligheden i de øvrige Aldersklasser kan være omtrent ens. I Kjøbenhavn skulde altsaa Dødeligheden ved Tuberkulose hos Mandkjønnet have været omtrent uforandret fra det 20de Aar indtil omkring det 45de Aar, derfra stige indtil omkring det 65de Aar, for da at aftage; hos Kvindekjønnen skulde den stige fra det 20de Aar indtil omkring det 45de Aar, men fra den Tid af ikke vise nogen udtalt Bevægelse¹). I Modsætning til det tidligere almindelig antagne, viser det sig altsaa, at Dødeligheden ved Tuberkulose relativt til Antallet af levende, ikke er størst i den første Del af den voxne Alder²).

Undersøge vi derimod, paa hvilket Tidspunkt af Livet Dødeligheden ved Tuberkulose er størst i Forhold til samtlige Dødsfald i de respective Aldersklasser, da stiller Sagen sig anderledes, hvad der vel har givet Anledning til den ovenfor nævnte fejlagtige Forudsætning. Tabel VI viser nemlig, at hos Mandkjønnet udgjøre Dødsfald ved Tuberkulose omtrent Halvdelen af samtlige Dødsfald i Aldersklasserne 20—25 og 25—35 Aar, i de tre følgende respektivt henved $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{6}$, i den næst sidste kun henved

¹) Lehmann har ligeledes undersøgt Hyppigheden af Tuberkulose som Dødsårsag — jfr. denne Forfatters Statistik over «Dødeligheden af Lungesvindot i Kjøbenhavn» eller Ugeskrift for Læger 4de Række VIII Nr. 24, hvor jeg har sammenstillet hans og mine Kvotienter.

²) I og for sig er nu dette Resultat langt fra forbausende, thi paa Grund af at hos voxne den relative Totaldødelighed er langt større i den ældre end i den yngre Alder, vil man ved alle de her omhandlede Sygdomsklasser finde, at den relative Dødelighed stiger med Alderen.

$\frac{1}{13}$ og i den ældste en næsten forsvindende Del. Hos Kvindekjønnen udgjøre de omkring $\frac{1}{3}$ af samtlige Dødsfald i de tre yngste Aldersklasser, i de to følgende respektivt henved $\frac{1}{5}$ og $\frac{1}{8}$, i den næst sidste omkring $\frac{1}{20}$ og en endnu mindre Del i den sidste. I Forhold til Totaldødeligheden i de enkelte Aldersklasser er altsaa Dødeligheden ved Tuberkulose meget større i den tidligere end i den senere Del af den voxne Alder. Med andre Ord, hos yngre voxne Individuer er Tuberkulose langt den hyppigste Dødsarsag.

Sammenlignes Dødeligheden hos de to Kjønn, finde vi, at der i yngste Aldersklasse dør 1 Gang flere Mænd end Kvinder, i de to næste $\frac{1}{2}$ Gang flere, men fra det 45de til det 75de Aar atter omkring 1 Gang flere — Differencen er overalt betydelig i Forhold til Middelfejlene; først i ældste Aldersklasse udslettes Forskjellen¹⁾. Dette Forhold peger hen paa, at Tuberkelbacillerne, der efter Kocks Opdagelse spille en stor Rolle i denne Sygdoms Ætiologi, ikke finde Jordbunden lige forberedt overalt. Aarsagen til Mandens forøgede Disposition ligger det vel nærmest at søge i Beskæftigelsens Art (Støv og lignende) ligesom ogsaa i Momenter, der kunne bidrage til at nedbryde Konstitutionen f. Ex. aandelig og legemlig Overanstængelse. Det kan vel nemlig betragtes som givet, som tidligere berørt, at Manden er udsat for Indvirkningen af svækkende Momenter i højere Grad end Kvinden, i alt Fald naar denne har overstaaet Fødslerne og Barneplejens Periode. At Forskjellen mellem Dødeligheden hos de to Kjønn, naar undtages ældste og yngste Aldersklasse, er størst udenfor den

¹⁾ Paa Grundlag af Hospitalserfaringer opstillede man tidligere den Paastand, at Dødeligheden ved Lungesvindot var betydelig større hos Kvindekjønnen end hos Mandkjønnen.

nævnte Periode, viser dennes Betydning for Kvindekjønnen overfor Tuberkulose specielt.

Efter Oldendorff¹⁾ skal jeg til Sammenligning anføre følgende Kvotienter fra Udlandet, der imidlertid, vel at mærke, referere sig til By- og Landbefolkning under et.

Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde
af Lungesvindstot i England (1859):

	15-25 A.	25-35.	35-45.	45-55.	55-65.	65-75.	75-85.	over 85 A.
Md. . . .	3,0	4,1	4,2	3,9	3,3	2,0	0,7	0,3
Kv. . . .	3,5	4,4	3,9	2,9	2,1	1,2	0,5	0,3

af Tuberkulose i Preussen (1877):

	20-25 A.	25-30.	30-40.	40-50.	50-60.	60-70.	70-80.	over 80 A.
Md. . . .	3,6	4,2	4,5	5,7	8,3	11,3	7,5	3,6
Kv. . . .	2,6	3,4	3,8	4,0	5,4	7,5	5,0	2,1

af Lunge- og almindelig Tuberkulose i Bayern (1877)

hos begge Kjøen tils.:

	20-30 A.	30-40.	40-50.	50-60.	60-70.	70-80.	over 80 A.
	3,3	3,7	3,7	4,3	4,6	3,2	1,5.

Gaa vi nu over til en Betragtning af de enkelte Velstandsgrupper, stillede Dødeligheden sig i Kjøbenhavn saaledes:

TABEL VII.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.				Dødsf. ved Tuberkulose udg. i pCt. af samtlg Dødsf.			
	Gruppe I.		Gruppe II og III.		Gruppe I.		Gruppe II og III.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
					pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
20—25 Aar	4,3	1,9	3,4	2,6	54,4	26,4	56,7	48,1
25—35 —	4,5	2,6	3,3	2,7	46,9	33,8	49,3	38,0
35—45 —	6,0	4,0	3,1	2,4	31,4	29,9	31,3	28,8
45—55 —	8,8	4,4	3,4	2,2	24,7	21,6	20,1	22,2
55—65 —	13,3	4,5	4,4	2,2	20,7	11,8	12,7	13,2
65 Aar og derover	10,6	4,5	2,9	1,3	8,6	4,2	3,4	2,2

¹⁾ Real-Encyclopädie der gesammten Heilkunde. Afsnittet: «Morbiditys- und Mortalitäts-Statistik».

Her viser sig endnu tydeligere Betydningen af, at Jordbunden er forberedt for Tuberkelbacillerne. Gruppe I, hvor Kampen for Tilværelsen er haardest og hvor Individet derfor har vanskeligst ved at undgaa eller modvirke de Konstitutionen svækkende Momenter, frembyder for begge Kjønns Vedkommende en langt større relativ Dødelighed ved Tuberkulose end de andre Grupper. Sammenholdes Differencen med Middelfejlene, faa vi følgende Resultat for de enkelte Aldersklasser. Hos Mandkjønnet er i yngste Aldersklasse den største Dødelighed hos Gruppe I ikke til at stole paa, medens den i alle de følgende er mere eller mindre skarpt udpræget. Hos Kvindekjønnet fremtræder Dødeligheden i yngste Aldersklasse som mindst i Gruppe I, men Forskjellen er her ikke til at stole paa, og endnu mindre i den næste Aldersklasse; i alle de følgende er derimod denne Gruppes Overvægt i Dødelighed meget tydelig udtalt. Det for Gruppe I forholdsvis gunstige Resultat i de unge Aar hos begge Kjøn skyldes Tjenesteyende; navnlig maa den ringe Dødelighed af Tuberkulose hos Tjenestepiger udøve en betydelig Indflydelse, eftersom disse i Kvindekjønnets yngste Aldersklasse udgjøre over Halvdelen, i næst yngste over Trediedelen af de dertil hørende Individier.

Ved et flygtigt Blik paa Tabel VII kunde denne maaske forekomme at pege hen paa Bacillernes Eneraadighed i den paagjældende Sygdoms Ætiologi. Man kunde nemlig raisonnere saaledes, at det er de ugunstige hygiejniske Forhold, hvorunder Arbejderen med Familie saa hyppig lever i Hjemmet, der afgive en frodig Jordbund for Tuberkelbacillerne og herved betinge den større Dødelighed i Gruppe I. I saa Tilfælde maatte imidlertid Udslaget af den forøgede Dødelighed ventes at være lige

stærkt hos Arbejderfamiliens mandlige og kvindelige Elementer. Men det finder ingenlunde Sted, idet Dødeligheden hos Kvindekjønnen i Gruppe I ikke viser sig at være tiltagen i samme Grad som hos Mandkjønnet, sammenlignet med de respektive Kjønn i de to andre Grupper. Vi finde nemlig, at ved Gruppe II og III er Dødeligheden hos Mandkjønnet omkring $\frac{1}{2}$ Gang større end hos Kvindekjønnen i Aldersklassen 45—55 Aar og 1 Gang større i de to næste; i de tre yngste Aldersklasser er Forskjellen mellem Kvotienterne hos de to Kjønn ikke saa stor i Forhold til Middelfejlene, at der kan tillægges den nogen Betydning. Derimod er ved Gruppe I Dødeligheden hos Mandkjønnet omkring 1 Gang større end hos Kvindekjønnen fra det 20de til det 55de Aar — med Undtagelse af Aldersklassen 35—45 Aar, hvor den kun er $\frac{1}{2}$ Gang større —, og respektivt 2 Gang og $1\frac{1}{2}$ Gang større i de to næste Aldersklasser. Man tør heraf slutte, at foruden mindre gode hygiejniske Forhold i Hjemmet — hvis Betydning ganske vist ikke maa undervurderes, om ikke af anden Grund saa fordi de virke svækkende paa Konstitutionen —, maa der i alt Fald for Mandkjønnet i Gruppe I være andre Momenter, som disponere til forøget Dødelighed af Tuberkulose. Hvor disse nærmest ere at søge, er der i det foregaaende peget hen paa.

Ret interessant er det at se, hvor afvigende Grupperne stille sig i Henseende til Forholdet mellem Dødeligheden i de forskjellige Aldersklasser. Ved Gruppe I finde vi — Differencen sammenholdt med Middelfejlene — hos Mandkjønnet ingen tydelig Forskjel mellem de to yngste Aldersklasser, men fra det 35te Aar en udtalt Stigning af Dødeligheden indtil det 65de Aar, og derpaa en Nedgang i ældste Aldersklasse; hos Kvindekjønnen stiger den fra det

20de til det 45de Aar, men viser derefter ingen udtalt Bevægelse. Ved Gruppe II og III derimod fremtræder der hverken hos Mandkjen eller hos Kvindekjen nogen tydelig Bevægelse før ved ældste Aldersklasse, i hvilken Dødeligheden tager af. Det er altsaa aldeles overvejende fra det laveste Samfundslag, at Stødet udgaar til den gennem Aldersklasserne foregaaende Bevægelse af Dødeligheden ved Tuberkulose, som vi tidligere konstaterede for hele Befolkningens Vedkommende i Kjøbenhavn. Heraf fremgaar, at det samme Forhold mellem Dødeligheden i Aldersklasserne ikke kan ventes i to forskellige Lande, og endnu mindre det samme i en stor By som paa Landet eller i en industridrivende Egn som i en agerbrugende, thi det vil overalt rette sig efter, om Arbejderbefolkningen udgjør en større eller mindre Del af hele Befolkningen. Om end i mindre Grad vil denne Omstændighed, som det ovenfor anførte viser os, ogsaa have Betydning for Forskjellen mellem Dødeligheden hos de to Kjen ligesom paa Dødeligheden af Tuberkulose i det Hele.

Af Tabel VII fremgaar endvidere, at i hver af Mandkjønnets tre yngste Aldersklasser leverer denne Dødsarsag et ligesaa stort Kontingent til Totaldødeligheden i Gruppe II og III som i Gruppe I, hos Kvindekjønnetts to yngste Aldersklasser endog et større Kontingent i hine end i denne Gruppe.

Vi ville endnu undersøge, om der mellem Gruppe II og III, der hidtil ere betragtede under et, skulde vise sig at være nogen Forskjel paa Dødeligheden. For lettere at faa Øje paa mindre Afvigelser, kan maaske rettest benyttes den Methode, at vi beregne, hvor mange døde hver af Grupperne skulde havt, hvis Dødelighedskvotienten for hver enkelt af dem havde været lig den for dem begge tilsammen, og hermed da sammenstille de virkelige døde.

TABEL VIII.

	Gruppe II.				Gruppe III.			
	Md.		Kv.		Md.		Kv.	
	virkelig døde.	beregn. døde.	virkel. døde.	beregn. døde.	virkel. døde.	beregn. døde.	virkel. døde.	beregn. døde.
20—25 Aar	58	48	54	48	27	37	21	27
25—35 —	123	108	115	112	46	61	59	62
35—45 —	129	115	100	97	38	52	43	48
45—55 —	126	114	90	82	37	49	32	40
55—65 —	100	81	63	53	24	43	24	33
65 Aar og derover	43	32	28	25	11	22	14	17
tilsammen . . .	579	498	450	417	183	264	193	227 ¹⁾

Mellem Summen af virkelig og beregnet døde viser der sig navnlig hos Mandkjønnet en i Forhold til Middelfejlen nogenlunde udtalt Forskjel, og det saaledes at Gruppe II har flere Dødsfald end beregnet. Vi kunne altsaa nok gaa ud fra, at Dødeligheden ved Tuberkulose er større i mellemste end i højere Samfundslag i alt Fald hos Mandkjønnet.

Epidemiske Sygdomme. Herunder er henført Kopper, Mæslinger, Skarlagensfeber, Diphteritis, Croup, Kighoste, tyfoid Feber, exanthematisk Tyfus, Dysenteri, Cholera, acut Diarhoea og indenlandsk Cholera, Erysipelas, Barselfeber, Influenza, rheumatisk Feber. Det er altsaa omtrent alle de Dødsarsager, der efter det engelske Inddelingssystem danne Afdeling 1 (Miasmatiske Sygdomme) af Klasse I (Zymotiske Sygdomme), eller med andre Ord største Parten af de Sygdomsformer, om hvilke det er paa-

¹⁾ For hvert af Kjønne skulde jo Summen af de i begge Grupper døde give det samme Tal som Summen af de beregnet døde, men hvor der som her ikke er regnet med Decimaler, vil der sjældent være absolut Overensstemmelse tilstede.

lagt Lægerne her i Landet at afgive ugenlig eller maanedlig Indberetning. For den københavnske Befolkning som Helhed stiller Forholdet sig for det paagjældende Tiaar saaledes:

TABEL IX.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.		Dødsf. ved epidem. Sygd. udgjorde i Procent af samtlg. Dødsf.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.
			pCt.	pCt.
20—25 Aar	0,5	1,7	0,7	2,6
25—35 —	0,8	1,7	1,0	2,3
35—45 —	1,2	1,6	0,8	1,5
45—55 —	1,3	1,0	0,5	0,7
55—65 —	1,5	1,4	0,3	0,6
65—75 —	2,2	1,5	0,3	0,3
75 Aar og derover . . .	2,5	2,2	0,1	0,2

Sammenholdt med Middelfejlene er der hos Mandkjønnet ingen udtalt Forskjel mellem de to første Aldersklasser, derimod stiger Dødeligheden i Aldersklassen 35—45 Aar, men viser atter mellem hver to af de følgende en Forskjel, der ikke er større, end at den kan skyldes Tilfældigheder; sammenligner man imidlertid direkte de yngste med de ældste Aldersklasser, fremtræder der en tydelig Stigning i Dødeligheden med Alderen. Hos Kvindekjønnet er der ingen Forskjel mellem de tre yngste Aldersklasser, derimod synker Dødeligheden i Aldersklassen 45—55 Aar for saa atter at stige i den følgende, men viser senere ingen tydelig Forskjel; hos dette Kjøen er Dødeligheden omtrent ligesaa høj i den yngre som i den ældre Alder. Aarsagen til det sidst nævnte Fænomen, ligesom til at Dødeligheden

synker efter det 45de Aar, skyldes Barsel-feberens Betydning for de yngre Aldersklasser af Kvindekjønnen.

I Forhold til Totaldødeligheden i hver enkelt Aldersklasse skulde derimod Dødeligheden ved epidemiske Sygdomme være størst hos Mandkjønnet i næst yngste og hos Kvindekjønnen i yngste Aldersklasse, men herfra aftage omtrent uafbrudt gennem alle de følgende. Fra det 45de Aar er der ikke stor Forskjel paa Procenten hos de to Kjønn. Sammenlignes Dødeligheden hos Mand og Kvinde, viser det sig, at der i yngste Aldersklasse dør af epidemiske Sygdomme over 2 Gange flere Kvinder end Mænd, i næst yngste 1 Gang flere, i Aldersklassen 35—45 Aar er der endnu en tydelig Overvægt paa Kvindekjønnets Side, men herefter fremtræder der ikke nogen udtalt Forskjel. At det er Barsel-feberen, der her spiller Hovedrollen, fremgaar deraf, at Forskjellen er størst i de yngre Aar, holder sig indtil de klimakteriske Aar, men saa udslettes.

Det er ikke ganske let at sammenstille Oldendorffs Oplysninger fra Udlandet¹⁾ med mine Resultater. Vel har han for Englands Vedkommende en Opgivelse af den relative Dødelighed ved epidemiske Sygdomme i det Hele (Afdeling 1 af Klasse I), men Kvotienten er udregnet i Forhold til et vist Antal levende af alle Aldersklasser tilsammen, altsaa ogsaa for Børn; paa den anden Side er den relative Dødelighed i de enkelte Aldersklasser kun opgivet for en Del af de Sygdomsformer, som her ere behandlede. Bedre lade sig maaske benytte Oplysningerne fra Preussen, skjøndt Kvotienten i de forskjellige Aldersklasser ikke er udregnet for alle de Sygdomsformer, som Klassen hos os omfatter; der mangler nemlig for begge Kjøns Vedkommende Erysi-

¹⁾ Morbiditäts- und Mortalitäts-Statistik. I. c.

pelas og desuden for Kvindekjønnets Vedkommende Barsel-feber. Ved at addere de enkelte Kvotienter faar man:

Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde

i Preussen (1877):

	20-25 A.	25-30.	30-40.	40-50.	50-60.	60-70.	70-80.	over 80 A.
Md. . . .	0,7	0,7	0,7	0,9	1,2	1,4	0,9	0,8
Kv. . . .	0,6	0,6	0,6	0,7	0,9	1,2	0,9	0,6.

Tages i Betragtning de manglende Sygdomsled samt endvidere, at mine Kvotienter referere sig til en Bybefolkning, disse til et Lands hele Befolkning, forekommer Overensstemmelsen mig større, end man kunde vente. Bevægelsen gennem Aldersklasserne er hos Mandkjønnet omtrent den samme begge Steder, kun at i Preussen Dødeligheden aftager efter det 70de Aar. Kan dette maaske skyldes, at Erysipelas her ikke er medtaget? Hos Kvindekjønnen viser sig i Preussen paa en slaaende Maade Betydningen af, at Barsel-feber er udelukket, idet Dødeligheden hos dette Kjønn nu frembyder ganske det samme Forhold mellem Aldersklasserne som hos Mandkjønnet, og ikke i nogen Aldersklasse er større end hos Mandkjønnet.

For Kjøbenhavns Vedkommende har M. Rubin¹⁾ beregnet den relative Dødelighed ved hver af de Sygdomsformer, jeg har henført under denne Klasse. Undersøgelsen er baseret paa Folketællingen i 1880 og de i Toaaret 1879—80 døde. Af de absolute Tal baade for døde og levende, som Rubin samtidig opgiver, har jeg beregnet Kvotienten for epidemiske Sygdomme i det Hele, idet jeg benyttede de samme Aldersklasser som han:

¹⁾ De epidemiske Sygdomme som Dødsaaarsager. Hospitals-Tidende. 2den Række IX Nr. 5—7.

Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig:

	20-35 Aar.	35-55.	over 55 Aar.
Md.	0,8	0,9	1,9
Kv.	1,1	0,6	1,4

Da man her har at gjøre med et langt kortere Tidrum, kan det næppe forundre, at Kvotienterne ere noget forskjellige fra mine, men Bevægelsen gennem Aldersklasserne svarer navnlig hos Kvindekjønnen til den af mig fundne.

Efter mit Materiale stillede Dødeligheden hos de forskjellige Samfundslag sig saaledes:

TABEL X.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.				Dødsf. ved epidem. Sygd. udg. ipCt. afsamtlg. Dødsf.			
	Gruppe I.		Gruppell og III.		Gruppe I.		Gruppell og III.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
20—25 Aar	0,5	2,0	0,6	1,1	pCt. 0,6	pCt. 2,8	pCt. 1,0	pCt. 2,0
25—35 —	0,8	1,7	0,7	1,7	0,8	2,2	1,0	1,4
35—45 —	1,1	1,8	1,2	1,3	0,6	1,3	1,2	1,5
45—55 —	1,5	1,3	1,1	0,7	0,4	0,6	0,7	0,7
55—65 —	2,4	2,1	1,1	0,9	0,4	0,6	0,3	0,2
65 Aar og derover	1,4	1,7	2,5	1,3	0,1	0,2	0,3	0,2

Vi se ved første Øjekast, at Dødeligheden ved epidemiske Sygdomme ikke differerer stærkt hos voxne af de forskjellige Samfundslag. Sammenholdt med Middelfejlene, er der hos Mandkjønnet kun i Aldersklassen 55—65 Aar en paaviselig Forskjel tilstede, hos Kvindekjønnen findes en saadan dog i Aldersklasserne 20—25, 45—55 og 55—65 Aar; hos begge Kjøen er det i de nævnte Aldersklasser lavere

Samfundslag, der har Overvægten i Dødelighed. Skjøndt her kun er Tale om voxne Individider, skulde man vel have ventet, at lavere Samfundslag forholdsvis til de øvrige havde frembudt en større Dødelighed ved epidemiske Sygdomme, idet Flertallet af disse forudsættes at finde en god Jordbund i de ugunstige hygiejniske Forhold, hvorunder hint Samfundslag saa hyppig lever paa Grund af overbefolkede Boliger¹⁾ o. s. v. Men erindres maa, at der her forelaa en ordinær Status epidemicus; anderledes turde Sagen stille sig, naar man forfølger f. Ex. en Choleraepidemi. Under alle Omstændigheder er det værd at lægge Mærke til, at der hos Kvindekjønnen fremtræder en noget større Forskjel paa Dødeligheden end hos Mandkjønnet, eller med andre Ord at Arbejderens Hustru viser sig at være mere udsat end Arbejderen selv, hvis Beskæftigelse som Regel fører ham bort fra Hjemmet en stor Del af Døgnet.

I de fleste Aldersklasser levere epidemiske Sygdomme hos Mandkjønnet et lidt større Kontingent til Totaldødeligheden i mellemste og højere Samfundslag end i lavere, medens det omvendte finder Sted hos Kvindekjønnen; Differencerne ere dog kun smaa.

Idet vi benytte den i det foregaaende udviklede Fremgangsmaade, ville vi prøve, om der er nogen Forskjel af Betydning mellem Gruppe II og III.

¹⁾ Kőrösi har for Budapest's Vedkommende paavist (Influence des Habitations sur les Causes des Décès), at smitsomme Sygdomme optræde hyppigst i de tættest beboede Lejligheder, men det største Antal Børn findes jo ogsaa der, hvor de fleste Mennesker bo sammen.

TABEL XI.

	Gruppe II.				Gruppe III.			
	Md.		Kv.		Md.		Kv.	
	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.
20—25 Aar	8	8	22	20	6	6	11	12
25—35 —	26	23	58	70	12	14	50	38
35—45 —	38	44	49	52	26	20	28	25
45—55 —	35	37	27	26	17	16	10	11
55—65 —	26	20	24	22	4	10	10	13
65 Aar og derover	31	27	28	30	16	20	24	22
tilsammen . . .	164	159	208	220	81	86	133	121

Tilsammen taget er Differencen mellem Erfaring og Beregning kun lille i Forhold til Middelfejlen; overfor Dødeligheden ved epidemiske Sygdomme skulde altsaa mellemste og højere Samfundslag staa omtrent ens.

Saavidt mig bekjendt, vil man ikke i Udlandets Litteratur kunne finde fyldestgørende Oplysninger om, hvorledes det i de forskjellige Samfundslag stiller sig med den relative Dødelighed ved denne Sygdomsklasse ligesaa lidt som ved nogen af de andre. Oldendorff lader sig saaledes nøje med den Bemærkning, at der ikke foreligger nogen tilstrækkelig »beweiskräftig« Statistik om Indflydelsen af sociale og økonomiske Forhold paa Dødeligheden ved de enkelte Dødsaaarsager. Westergaard citerer i Henseende til dette Spørgsmaal det tidligere nævnte Arbejde af Dr. Reck, men kun for Børnedødelighedens Vedkommende, samt det ligeledes nævnte fra Professor Conrads statistiske Seminarium udgaaede Arbejde. Resultatet af den sidste Undersøgelse skal jeg dog ikke komme ind paa, eftersom min Statistik paa mange Steder viser tilstrækkelig klart, hvor

forvrænget et Billede man ofte faar af en Dødsaaarsags Hyppighed ved kun at bestemme den relativt til Totaldødeligheden og ikke samtidig til de levende.

Sygdomme i Nervesystemet. Blandt Dødsattesterne fandtes endel, der havde som Diagnose slet og ret »Emboli« uden Angivelse af Stedet, hvor Embolus havde sit Sæde. Skjøndt det maaske tør formodes, at her i de fleste Tilfælde har foreligget en »Embolia cerebri«, ansaa jeg det dog ikke for berettiget at medtage dem under denne Sygdomsklasse. Der kunde dernæst have været Tale om at optage dem under Sygdomme i Circulationsorganerne, da Udgangspunktet for Embolus jo ligger i Hjertet eller Blodaarerne; jeg foretrak imidlertid — maaske med Urette — at skyde dem helt ud. Man vil af dette langtfra enestaaende Exempel kunne se, hvor vanskeligt det er at gruppere de opgivne Dødsaaarsager, saasnart man kommer ind paa de lokale Organsygdommes Omraade. For disses Vedkommende maa man derfor være forberedt paa, at de forskjellige Statistiker paa ikke faa Punkter kunne være byggede paa et uensartet Skjøn, saa at en Forskjel paa de i to Lande fundne Dødelighedskvotienter allerede af den Grund ikke behøver at skyldes en virkelig Forskjel i Dødelighedsforholdene. Før et Resultat i saa Henseende slaas fast, maa man altsaa blandt andet vide, om der har været Overensstemmelse i Fremgangsmaaden ved Ordningen af Materialet ¹⁾.

For den kjøbenhavnske Befolkning som Helhed fandt jeg følgende Kvotienter:

¹⁾ Dødsfald paa Grund af Sindssygdomme kunde her ikke medtages, da St. Hansshospitalet jo ikke hører til Kjøbenhavn.

TABEL XII.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.		Dødsf. ved Sygd. i Nerve- syst. udgjorde i pCt. af af samtlg. Dødsf.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.
			pCt.	pCt.
20—25 Aar	0,3	0,3	4,2	4,5
25—35 —	0,5	0,3	5,9	4,0
35—45 —	1,1	0,7	7,4	6,4
45—55 —	1,9	1,3	7,5	8,7
55—65 —	6,3	3,2	14,0	12,6
65—75 —	11,6	7,3	14,8	13,1
75 Aar og derover	15,5	12,0	9,2	8,5

Sammenholdt med Middelfejlene, viser der sig hos Mandkjønnet ingen tydelig Forskjel paa Dødeligheden i de to yngste Aldersklasser, men efter det 35te Aar stiger den uafbrudt, og især er Stigningen betydelig fra det 55de Aar; hos Kvindekjønnet stiller Forholdet sig ganske analogt gennem de forskjellige Aldersklasser. Den relative Dødelighed ved Sygdomme i Nervesystemet tiltager altsaa hos begge Kjøen stærkt med Aarene.

I Forhold til Totaldødeligheden i hver enkelt Aldersklasse er Dødeligheden ved de paagjældende Sygdomme ligeledes større i den ældre end i den yngre Alder, dog at der i ældste Aldersklasse finder en Nedgang Sted i Procenten hos begge Kjøen.

Sammenlignes Dødeligheden hos Mand og Kvinde, viser det sig, at der i de to yngste Aldersklasser ingen tydelig Forskjel er, men i de følgende døde der $\frac{1}{2}$ Gang

flere Mænd end Kvinder — i Aldersklassen 55—65 Aar endog 1 Gang flere —; først i ældste Aldersklasse bliver det igjen tvivlsomt, om der er nogen Forskjel tilstede. Fra det 35te til det 75de Aar er Differencen overalt flere Gange større end Middelfejlene, saa at den større Dødelighed hos Mandkjønnet i dette Tidsrum af Livet nok er til at stole paa.

Fra Udlandet har Oldendorff kun for Hjernesygdommenes Vedkommende Oplysninger om Dødeligheden i Forhold til Antallet af levende. Efter ham døde der i England (1861—70) af 1000 levende i hver Aldersklasse aarlig:

	20-25 A.	25-35.	35-45.	45-55.	55-65.	65-75.	75-85.	over 85 A.
Md. . . .	0,4	0,7	1,3	2,2	4,7	10,9	19,6	22,3
Kv. . . .	0,4	0,6	0,9	1,8	4,0	9,3	17,1	19,2

Kvotienterne for Hjernesygdomme alene ere her næsten gjennemgaaende lidt større end dem, jeg fandt for Sygdomme i Nervesystemet i det Hele, men ellers er der ikke ringe Overensstemmelse tilstede. Vi se saaledes, at Dødeligheden i de forskjellige Aldersklasser frembyder omtrent det samme indbyrdes Forhold ved begge Statistiker saavel hos Mand som hos Kvinde, og endvidere at fra det 35te Aar er Dødeligheden hos Kvindekjønnet tydelig mindre end hos Mandkjønnet, omend Differencen i de fleste af de ældre Aldersklasser ikke er saa udpræget her som hos mig.

En Betragtning af Dødelighedsforholdene i forskjellige Velstandsgrupper giver for Kjøbenhavns Vedkommende til Resultat:

TABEL XIII.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.				Dødsf. ved Sygd. i Nervesyst. udg. i pCt. af samtlg. Dødsf.			
	Gruppe I.		Grupp II og III.		Gruppe I.		Grupp II og III.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
					pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
20—35 Aar	0,5	0,3	0,2	0,2	5,5	4,0	3,1	3,1
35—45 —	1,3	0,9	0,8	0,5	6,8	6,7	8,1	6,1
45—55 —	1,9	1,6	1,8	1,1	5,3	7,8	10,7	11,1
55—65 —	7,5	4,5	5,7	2,3	11,7	11,8	16,4	13,8
65—75 —	13,8	9,4	10,6	5,8	13,0	12,2	16,1	14,4
75 Aar og derover	15,9	15,8	15,4	9,6	7,7	8,2	9,8	8,9

Hos Mandkjønnet er i de 4 ældste Aldersklasser Differencen mellem de hos Grupperne fundne Kvotienter ikke større i Forhold til Middelfejlene, end at den muligvis kan skyldes Tilfældigheder; kun fra det 20de til det 45de Aar er der en tydelig Forskjel tilstede og det saaledes, at Gruppe I viser en dog ikke stor Overvægt i Dødelighed. Hos Kvindekjønnet er Forskjellen tvivlsom i Aldersklasserne 20—35 og 45—55 Aar, medens i alle de øvrige Gruppe I optræder med en større eller mindre men overalt udtalt Overvægt i Dødelighed. Mellem Arbejderklassen og de andre Samfundslag synes der altsaa ved Sygdomme i Nervesystemet at optræde mindre Forskjel paa Dødeligheden hos Mandkjøn end hos Kvindekjøn. I Gruppe II og III tilsammen levere Sygdomme i Nervesystemet gennem de fleste Aldersklasser et større Kontingent til Totaldødeligheden end i Gruppe I, og det baade hos Mand og Kvinde. Om der mellem Gruppe II og III skulde være nogen Forskjel paa Dødeligheden, prøve vi ved som sædvanlig at stille virkelig døde overfor beregnet døde:

TABEL XIV.

	Gruppe II.				Gruppe III.			
	Md.		Kv.		Md.		Kv.	
	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.
20—35 Aar	11	9	10	14	8	6	13	8
35—45 —	29	30	19	20	16	14	13	10
45—55 —	54	60	29	41	33	26	30	20
55—65 —	94	105	46	55	67	55	43	34
65—75 —	86	91	73	79	68	63	60	53
75 Aar og derover	22	31	51	47	39	30	34	37
tilsammen . . .	296	326	228	256	231	194	193	162

Hos begge Kjøen fremtræder der en i Forhold til Middel-
fejlen nogenlunde udtalt Forskjel, saaledes at Gruppe II
har færre, Gruppe III flere døde end beregnet. I mellemste
Samfundslag synes altsaa Dødeligheden ved Sygdomme i
Nervesystemet at være mindre end i højere Samfundslag.
Dette Forhold, hvortil vi intet tilsvarende finde ved nogen
anden af de her undersøgte Sygdomsklasser, turde vel, hvis
det bekræfter sig, nærmest bero paa den Overincitation
baade gennem Arbejde og Forlystelser (Umaadeholdenhed
i Levemaade?) som næppe med Urette antages at præge
Storstadslivet i Nutiden netop særlig i højere Samfundslag¹⁾.
En nærmere Betragtning af mit Materiale, som jeg dog
ikke skal komme videre ind paa, antyder endog, at Dødelig-
heden ved Sygdomme i Nervesystemet er hos Mandkjønnet
omtrent den samme i højere som i lavere Samfundslag

¹⁾ Om Syfilis i saa Henseende spiller nogen Rolle, var umuligt at
afgjøre, dertil er Dødsattesternes Diagnose som Regel ikke udtøm-
mende nok.

gjennem næsten alle Aldersklasser, medens mellemste Samfundslag har mindre Dødelighed end hver af de andre.

Sygdomme i Luftvejene. Vi møde her en Klasse Sygdomme, der i vort Klima har stor Betydning for Dødeligheden navnlig i den ældre Alder. Bemærkes maa, at de Attester, der havde til Diagnose »Delirium tremens in Pneumonia«, har jeg ikke henført herunder men til Dødsfald paa Grund af Misbrug af Alkohol, der vil blive behandlet for sig; selvfølgelig skal jeg indrømme, at det kan være tvivlsomt, hvor disse Tilfælde rettest føres hen. Paa den anden Side har jeg til den Sygdomsklasse, hvormed vi her beskæftige os, henført de ikke faa Attester, der til Diagnose havde »Alderdomssvækkelse med kronisk Bronchitis«. Som Følge heraf kunne Kvotienterne i alt Fald i de ældre Aldersklasser næppe betragtes som Minima, hvad der ellers ved denne Undersøgelse er Reglen. For den københavnske Befolkning som Helhed fremkom følgende Resultat:

TABEL XV.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.		Dødsf. ved Sygd. i Luftvejene udg. i pCt. af samtlg. Dødsf.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.
			pCt.	pCt.
20—25 Aar	0,5	0,3	6,9	4,5
25—35 —	0,7	0,5	8,2	6,7
35—45 —	2,0	0,9	13,5	8,2
45—55 —	3,6	1,8	14,3	12,0
55—65 —	7,7	4,2	17,1	16,6
65—75 —	14,1	11,6	18,0	20,9
75 Aar og derover . . .	25,4	20,7	15,1	14,7

Sammenholdt med Middelfejlene er det hos Mandkjønnet tvivlsomt, om der er nogen Forskjel paa Dødeligheden i de to yngste Aldersklasser, men efter det 35te Aar stiger den uafbrudt og betydelig; hos Kvindekjønnet stiller Forholdet sig ganske analogt. Den relative Dødelighed ved Sygdomme i Luftvejene tiltager altsaa hos begge Kjøn stærkt med Aarene.

I Forhold til Totaldødeligheden i hver enkelt Aldersklasse er Dødeligheden ved de paagjældende Sygdomme ligeledes større i de ældre end i de yngre Aldersklasser, kun i ældste finder der en Nedgang i Procenten Sted hos begge Kjøn.

Sammenlignes Dødeligheden hos Mand og Kvinde, viser det sig, at der i de to yngste Aldersklasser ingen tydelig Forskjel er, i de følgende tre døde der henved 1 Gang flere Mænd end Kvinder, derimod er Forskjellen langt mindre i næst ældste Aldersklasse, ja i ældste er det endog tvivlsomt, om der er nogen saadan tilstede. Da Differencen fra det 35te til det 75de Aar overalt er flere Gange større end Middelfejlene, kan det for dette Tidsrum af Livet anses for givet, at Dødeligheden ved Sygdomme i Luftvejene er større hos Mandkjøn end hos Kvindekjøn.

I England (1861—70) døde der af 1000 levende i hver Aldersklasse paa Grund af Sygdomme i Lungen (Flisis ikke medregnet):

	20-25 A.	25-35.	35-45.	45-55.	55-65.	65-75.	75-85.	over 85 A.
Md. . . .	0,5	0,8	1,7	3,5	7,5	15,1	25,1	34,2
Kv. . . .	0,3	0,6	1,1	2,3	5,8	13,1	22,1	28,1.

Kvotienterne stemme især hos Mandkjønnet paa det nærmeste overens med mine; ligeledes er Dødelighedens Forhold gennem Aldersklasserne samt indbyrdes mellem

Kjønnene tilsvarende i de to Statistiker, kun med den Forskjel, at her Kvotienterne hos Kvindekjønnnet gjennemgaende ere noget større end hos mig. Derimod er der saa liden Overensstemmelse mellem disse to Statistiker og den preussiske, at Materialet umulig kan være ordnet efter samme Plan. Af tusinde levende i hver Aldersklasse skulde der nemlig i Preussen (1872) være død af »Luftrørsbetændelse, Lungekatarh, Lunge- og Brysthindebetændelse samt andre Lungesygdomme« :

	20-25 A.	25-30.	30-40.	40-50.	50-60.	60-70.	70-80.	over 80 A.
Md. . . .	0,6	0,7	1,2	2,2	3,8	6,4	6,5	4,6
Kv. . . .	0,3	0,4	0,7	1,1	2,3	4,8	5,2	3,8

Her maa dog vistnok mange Dødsfald i de ældre Aldersklasser, skjøndt komplicerede med kroniske Brysttilfælde, være henførte under Alderdomssvaghed.

Med Hensyn til Forholdet i de forskjellige Velstandsgrupper oplyser mit Materiale følgende:

TABEL XVI.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.				Dødsf. ved Sygd. i Luftvejene udg. i pCt. af samtlg. Dødsf.			
	Gruppe I.		Gruppe II og III.		Gruppe I.		Gruppe II og III.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
					pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
20—35 Aar	0,7	0,4	0,5	0,3	7,8	5,3	7,7	4,6
35—45 —	2,8	1,2	1,0	0,5	14,7	9,0	10,1	6,0
45—55 —	5,8	2,6	1,9	1,0	16,3	12,7	11,2	10,1
55—65 —	12,1	6,5	5,4	2,7	18,8	17,1	15,6	16,2
65—75 —	21,5	16,7	10,8	8,0	20,3	21,7	16,4	19,8
75 Aar og derover	34,9	28,2	22,4	16,0	16,9	14,6	14,3	14,8

Sammenholdt med Middelfejlene er der hos Mandkjønnet ingen tydelig Forskjel mellem Grupperne i Aldersklassen 20—35 Aar, i alle de øvrige derimod en skarpt udpræget; vi finde saaledes, at der i Gruppe I fra det 35te til det 55de Aar dør 2 Gange flere end i Gruppe II og III tilsammen, fra det 55de til det 75de Aar 1 Gang flere. Hos Kvindekjønnet er der heller ikke i yngste Aldersklasse nogen tydelig Forskjel mellem Grupperne, hvorimod Gruppe I i alle de øvrige har en udtalt Overvægt i Dødelighed, der gjennemgaaende ikke er synderlig mindre end den, vi traf hos Mandkjønnet. Arbejderklassen er altsaa, naar undtages de yngre Aar, langt mere udsat for Dødsaaarsager af denne Art end de øvrige Samfundslag, men mærkelig nok gjælder det i næsten lige saa høj Grad de kvindelige som de mandlige Individuer. Dette peger hen paa, at Aarsagen ikke saa meget ligger i Beskæftigelsen f. Ex. Arbejde i fri Luft¹⁾ som i Hjemmets Forhold — indskrænkede, utætte, maaske fugtige Boliger, der snart ere for varme snart for kolde.

Hos begge Kjon levere disse Dødsaaarsager et større Kontingent til Totaldødeligheden i Gruppe I end i Gruppe II og III tilsammen gennem næsten alle Aldersklasser.

Skille vi Gruppe II ud fra Gruppe III, faa vi:

---

¹⁾ Største Delen af Haandværks- og Fabrikarbejderne have jo ogsaa deres Beskæftigelse under Tag. For øvrig er det hidtil et uløst Spørgsmaal, om dette Moment har nogen Betydning for Dødeligheden ved Sygdomme i Luftvejene eller for Dødeligheden i det Hele. Vel tyde Erfaringer fra store engelske Byer paa, at Arbejde i fri Luft skulde medføre baade større Sygelighed og Dødelighed end Arbejde under Tag, men i Landdistrikterne fandt atter det omvendte Sted (jfr. Westergaard l. c. Pag. 296—301). Resultatet af de i England anstillede Undersøgelser er altsaa i det væsentlige negativt, hvad der forsaavidt er naturligt nok, som man ikke havde sørget for at eliminere forskellige andre Momenter, der maatte indvirke forstyrrende.

TABEL XVII.

	Gruppe II.				Gruppe III.			
	Md.		Kv.		Md.		Kv.	
	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.
20—35 Aar	28	22	17	20	8	15	14	11
35—45 —	39	37	24	20	15	17	7	10
45—55 —	62	63	38	37	27	27	16	18
55—65 —	108	100	62	65	44	52	42	40
65—75 —	112	93	111	109	45	64	71	73
75 Aar og derover	63	45	71	79	26	44	70	62
tilsammen . . .	412	360	323	330	165	219	220	214

Hos Kvindekjønnen viser sig en i Forhold til Middelfejlen forsvindende Forskjel, derimod en tydelig udtalt hos Mandkjønnet, idet der ved Gruppe II er flere, ved Gruppe III færre døde end beregnet. Ved Sygdomme i Luftvejene skulde altsaa for Kvindekjønnets Vedkommende Dødeligheden være den samme i mellemste som i højere Samfundslag, men for Mandkjønnet Vedkommende endel større hist end her. Dette Forhold kunde jo tyde paa — modsat hvad vi ovenfor fandt —, at Beskæftigelsens Art var det afgjørende Aarsagsmoment, men paa den anden Side taler herimod, at det navnlig er de to ældste Aldersklasser, der betinge den hos Mandkjønnet fundne Forskjel.

Sygdomme i Blødomløbsorganerne. Der er ikke nogen Sygdomsklasse, ved hvilken det har været saa vanskeligt at faa Dødelighedsforholdene frem som ved denne. Dels kan Hjertesygdom formodes at have været Hovedsygdommen i ikke faa af de Tilfælde, hvor Attesten kun angav det mest fremtrædende Symptom før Døden, uden at jeg dog derfor turde medtage dem; dels er det ikke

altid let at afgjøre, hvor Hovedvægten rettest bør lægges, naar Dødsattesten som Diagnose havde Hjertesygdom i Forbindelse med Sygdom i et andet vigtigt Organ, hvad der ikke sjældent hændte. Jeg stoler derfor mindst paa Størrelsen af de her fundne Dødelighedskvotienter, hvilket dog ikke udelukker, at Resultatet kan have sin Betydning i Henseende til Forholdet mellem de forskjellige Aldersklasser, Kjøen og Velstandsgrupper.

Den københavnske Befolkning som Helhed viste følgende:

TABEL XVIII.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.		Dødsf. ved Sygd. i Blodomsorg. udg. i pCt. afsamtlg. Dødsf.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.
20—25 Aar	0,2	0,2	pCt. 2,8	pCt. 3,0
25—35 —	0,3	0,3	3,5	4,0
35—45 —	0,7	0,7	4,7	6,4
45—55 —	1,5	1,1	6,0	7,3
55—65 —	3,3	2,2	7,3	8,7
65—75 —	5,3	5,6	6,8	10,1
75 Aar og derover . . .	7,6	9,0	4,5	6,4

Sammenholdt med Middelfejlene er der hos Mandkjønnet ingen tydelig Forskjel mellem de to yngste Aldersklasser, derimod stiger Dødeligheden fra det 35te Aar indtil næst ældste Aldersklasse, men mellem denne og ældste bliver det atter tvivlsomt, om der er nogen Forskjel tilstede. Hos Kvindekjønnen er Dødeligheden heller ikke tydelig forskjellig i de to yngste Aldersklasser, men fra det 35te Aar stiger den uafbrudt gennem alle de følgende Aldersklasser. Den

relative Dødelighed ved Sygdomme i Blodumløbsorganerne tiltager altsaa hos begge Kjøen med Aarene.

I Forhold til Totaldødeligheden i hver enkelt Aldersklasse er Dødeligheden ligeledes større i den ældre end i den yngre Alder, kun i ældste Aldersklasse finder der en Nedgang Sted i Procenten hos begge Kjøen.

Dødeligheden hos Kjønnene viser i de tre yngste Aldersklasser ingen Forskjel, i de to ældste ingen tydelig Forskjel i Forhold til Middelfejlen, derimod er den fra det 35te til det 55de Aar noget større hos Mandkjøn end hos Kvindekjøen. Sygdomme i Blodumløbsorganerne synes altsaa kun i et Par af de mellemste Aldersklasser at kræve flere Ofre blandt Mænd end blandt Kvinder. Hos de sidste levere de et lidt større Kontingent til Totaldødeligheden gennem alle Aldersklasser end hos de første.

Oldendorff har for Englands Vedkommende Oplysninger om Dødeligheden af Hjertesygdom og Vattersot tilsammen. Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde (1861—70) aarlig:

	20-25 A.	25-35.	35-45.	45-55.	55-65.	65-75.	75-85.	over 85 A.
Md. . . .	0,3	0,6	1,2	2,1	4,5	9,2	12,9	11,4
Kv. . . .	0,3	0,6	1,1	2,1	4,7	9,4	12,4	9,3

Da Vattersot ingenlunde altid behøver at staa i Forbindelse med Hjertesygdom, maa disse Kvotienter vel antages at være for store, medens mine utvivlsomt ere for smaa. Bortset herfra er der ved de to Statistiker ikke ringe Overensstemmelse i Forholdet mellem Dødeligheden i de forskjellige Aldersklasser ligesom ogsaa mellem Kjønnene indbyrdes. Fra Preussen er Kvotienten opgivet for Hjertesygdom og Vattersot hver for sig; af 1000 levende i hver Aldersklasse døde (1877):

	Md.	20-25 A.	25-30.	30-40.	40-50.	50-60.	60-70.	70-80.	over 80 A.
Hjertesyg.	0,08	0,08	0,1	0,2	0,3	0,5	0,7	0,8	0,8
Vattersot.	0,1	0,1	0,3	0,7	1,6	3,5	5,0	3,7	
Kv.									
Hjertesyg.	0,08	0,1	0,1	0,2	0,3	0,6	0,8	0,4	
Vattersot.	0,1	0,2	0,5	1,0	2,4	5,1	6,7	5,0	

At dømme efter oven staaende Kvotienter synes den symptomatiske Diagnose »Vattersot« at være meget yndet i Preussen, hvilket finder sin naturlige Forklaring i det mangelfulde Ligsyn¹⁾.

I de forskjellige Velstandsgrupper stillede Forholdet sig hos mig saaledes:

TABEL XIX.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.				Dødsf. ved Sygd. i Blod-omløbsorg. udg. i pCt. af samtlg. Dødsf.			
	Gruppe I.		Gruppe II og III.		Gruppe I.		Gruppe II og III.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
20—35 Aar	0,2	0,2	0,3	0,3	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
35—45 —	0,8	0,8	0,5	0,7	2,2	2,7	4,6	4,6
45—55 —	1,9	1,4	1,2	0,9	4,2	6,0	5,1	8,5
55—65 —	1,9	1,4	1,2	0,9	5,3	6,9	7,1	9,1
65—75 —	2,8	3,1	3,5	1,6	4,4	8,2	10,1	9,6
75 Aar og derover	4,7	7,0	5,5	4,5	4,4	9,1	8,3	11,1
	7,9	10,0	7,6	8,4	3,8	5,2	4,9	7,8

Hos Mandkønnet er Differencen mellem Grupperne i ingen af Aldersklasserne større i Forhold til Middelfejlen,

¹⁾ Medens nemlig i vort Land Ligsyn ved Læger dog er obligatorisk for Bybefolkningens Vedkommende, er dette derimod i Preussen langt fra Tilfælde med alle Byer. I Modsætning hertil kan anføres, at i 1871 blev 87,2 pCt. af de i hele England døde synede af Læger, i 5 pCt. havde der fundet retslig Undersøgelse Sted, og kun ved 7,8 pCt. var Dødsårsagen ikke konstateret af lægekyndige. Heraf fremgaar, hvor forskjellig en Vægt man tør lægge paa Oplysningerne fra de to Lande.

end at den godt kan skyldes Tilfældigheder; hos Kvindekjønnen er det samme Tilfælde i de tre yngste samt i ældste Aldersklasse, kun fra det 55de til det 75de Aar er Dødeligheden tydelig størst i Gruppe I. Efter min Statistik kan altsaa hos Mandkjønnet den relative Dødelighed ved Sygdomme i Blodomsorganerne være lige saa stor i de andre Samfundslag som i lavere, medens den hos Kvindekjønnen kun for to af de ældre Aldersklassers Vedkommende viser sig større her end hist.

Gjennem alle Aldersklasser og hos begge Kjønn lever disse Sygdomme et noget større Kontingent til Totaldødeligheden i Gruppe II og III end i Gruppe I.

Skille vi Gruppe II ud fra Gruppe III, faa vi:

TABEL XX.

	Gruppe II.				Gruppe III.			
	Md.		Kv.		Md.		Kv.	
	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.
20—35 Aar	21	16	23	20	5	9	9	11
35—45 —	20	20	26	27	6	8	14	15
45—55 —	46	40	28	33	13	16	20	16
55—65 —	73	65	37	39	26	34	27	24
65—75 —	37	47	56	62	43	33	47	41
75 Aar og derover	15	15	40	41	15	15	34	33
tilsammen . . .	212	203	210	222	108	115	151	140

Differencen mellem Erfaring og Beregning viser sig overalt at være mindre end Middelfejlen; mellem højere og mellemste Samfundslag fremtræder der altsaa ingen tydelig Forskjel paa Dødeligheden ved Sygdomme i Blodomsorganerne hverken hos Mand eller Kvinde.

Sygdomme i Underlivsorganerne. Den Klasse Dødsårsager, vi her møde, har et noget blandet Indhold. Dog er det nærmest Sygdomme i Urinorganerne, der give den sit Præg, hos Kvindekjønnen i Forbindelse med Sygdomme i Kjønnsorganerne. For den københavnske Befolkning som Helhed fremkom følgende Resultat:

TABEL XXI.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.		Dødsf. ved Sygd. i Underlivsorg. udg. i pCt. af samtlg. Dødsf.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.
			pCt.	pCt.
20—25 Aar	0,5	1,1	6,9	16,7
25—35 —	0,7	1,0	8,2	13,3
35—45 —	1,3	1,3	8,8	11,8
45—55 —	2,8	2,0	11,1	13,3
55—65 —	5,5	2,9	12,2	11,5
65—75 —	10,6	5,9	13,6	10,6
75 Aar og derover.	18,0	8,7	10,7	6,2

Sammenholdt med Middelfejlene er der hos Mandkjønnet ingen tydelig Forskjel mellem de to yngste Aldersklasser, men fra det 35te Aar stiger Dødeligheden uafbrudt og stærkt; hos Kvindekjønnen viser den ingen tydelig Forskjel i de tre yngste Aldersklasser, men er gennem de øvrige stigende, dog ikke saa stærkt som hos det andet Kjønn.

I Forhold til Totaldødeligheden i hver enkelt Aldersklasse er Dødeligheden ved disse Sygdomme større i den ældre end i den yngre Alder hos Mandkjønnet, derimod finder det omvendte Sted hos Kvindekjønnen.

Sammenlignes Dødeligheden hos Kjønnene, viser det sig, at den i yngste Aldersklasse er størst hos Kvindeskjønnet, i de to næste er der i Forhold til Middelfejlene ingen tydelig Forskjel, men efter det 45de Aar bliver den størst hos Mandkjønnet, hvilket navnlig træder frem i de tre ældste Aldersklasser, hvor der dør 1 Gang flere Mænd end Kvinder. Efter et Skjøn, som dog turde være nogenlunde korrekt, er det Sygdomme i Kiønsorganerne — for en stor Del vel som Følge af forudgaaet Abort eller Fødsel —, der stiller Kvindekjønnet forholdsvis uheldig i de yngre Aldersklasser¹⁾, hvorimod det er Sygdomme i Urinorganerne, der i de ældre Aldersklasser betinge den for disse usædvanlig store Overvægt i Dødelighed hos Manden.

Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde i England (1861—70) paa Grund af Sygdomme i Mave, Lever, Nyre og Kjønsorganer:

	20-25 A.	25-35.	35-45.	45-55.	55-65.	65-75.	75-85.	over 85 A.
Md. . . .	0,4	0,7	1,3	2,4	4,3	7,8	10,4	10,4
Kv. . . .	0,5	0,7	1,3	2,2	3,8	5,9	6,5	5,5

Den samme Modsætning mellem de yngre og ældre Aldersklasser i Henseende til Forholdet mellem Dødeligheden hos Kjønnene fremtræder ogsaa her, omend ikke saa udtalt som i min Statistik.

For de forskjellige Velstandsgrupper viser mit Materiale følgende Kvotienter:

¹⁾ Derfor vilde Kvotienterne her sandsynligvis blive endel mindre, hvis Lægerne til Barselstøtte henførte alle efter Fødslen optrædende Betændelser i og omkring Kjønsorganerne.

TABEL XXII.

	Af 1000 levende i hver Aldersklasse døde aarlig.				Dødsf. ved Sygd. i Underlivsorg. udg. i pCt. af samtlg. Dødsf.			
	Gruppe I.		Gruppe II og III.		Gruppe I.		Gruppe II og III.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
20—35 Aar	0,7	1,2	0,5	0,7	pCt. 7,8	pCt. 16,0	pCt. 7,8	pCt. 10,8
35—45 —	1,4	1,7	1,2	0,9	7,3	12,7	12,1	11,0
45—55 —	2,9	2,6	2,7	1,5	8,1	12,7	16,0	15,2
55—65 —	5,9	4,4	5,3	1,9	9,2	11,6	15,3	11,4
65—75 —	11,0	7,5	10,5	4,8	10,4	9,7	15,9	11,9
75 Aar og derover	17,5	11,3	18,1	7,1	8,4	5,9	11,6	6,6

Hos Mandkjønnet finde vi, at Forskjellen mellem Grupperne gennem alle Aldersklasser er saa lille i Forhold til Middelfejlene, at den godt kan skyldes Tilfældigheder; hos Kvindekjønnet er derimod Dødeligheden i Gruppe I gennem alle Aldersklasser udtalt større end i Gruppe II og III, naar undtages ældste, hvor Forskjellen er tvivlsom. At Sygdomme af denne Art ikke skulde medføre større Dødelighed i Arbejderklassen end i de øvrige Samfundslag for Mandkjønnets Vedkommende, forekommer mig at være et uventet Resultat. Jeg beklager derfor, at jeg af Hensyn til Materialets Størrelse undlod at undersøge Forholdet ved de enkelte Underlivsorganer og specielt da Urinvejenes Sygdomme, thi a priori skulde man dog antage, at i alt Fald Morbus Brightii maatte optræde ulige hyppigere hos Mænd af lavere Samfundslag end af de øvrige.

Dødsarsagerne, hvormed vi her beskæftige os, levere hos Mandkjønnet et større Kontingent til Totaldødeligheden i Gruppe II og III tilsammen end i Gruppe I; hos Kvindekjønnet er der derimod i saa Henseende ingen synderlig Forskel mellem Grupperne.

Stille vi paa sædvanlig Maade Dødelighedsforholdene i Gruppe II overfor dem i Gruppe III, faa vi:

TABEL XXIII.

	Gruppe II.				Gruppe III.			
	Md.		Kv.		Md.		Kv.	
	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.	Erfarg.	Beregn.
20—35 Aar	21	24	41	41	16	18	22	23
35—45 —	44	43	42	37	23	21	15	19
45—55 —	86	91	57	55	45	40	23	26
55—65 —	93	98	45	46	56	51	30	28
65—75 —	103	90	52	66	49	62	58	44
75 Aar og derover	42	36	36	35	30	36	27	28
tilsammen . . .	389	382	273	280	219	228	175	168

Differencen mellem Erfaring og Beregning er overalt mindre end Middelfejlen; der er altsaa intet, som tyder paa, at der mellem højere og mellemste Samfundslag skulde være nogen Forskjel paa Dødeligheden ved Sygdomme i Underlivsorganerne, hverken hos Mand eller Kvinde.

Kaste vi et Blik tilbage paa dette Afsnit af Undersøgelsen for at se, hvilke af de her omhandlede Dødsarsager det hovedsagelig skyldes, at Arbejderklassen i Kjøbenhavn frembød betydelig større relativ Dødelighed end de øvrige Samfundslag, viser det sig at være Tuberkulose og Sygdomme i Luftvejene. De andre Dødsarsager havde, især hos Mandkjønnet, enten ingen eller en i Sammenligning forsvindende Betydning.

Inden vi slutte Afsnittet, ville vi endnu under et betragte nogle Dødsarsager, der navnlig i social Henseende

have ikke ringe Interesse, og som af den Grund have vakt Opmærksomhed langt udenfor Fagmændenes Kreds, skjøndt de hver for sig ikke udøve nogen stor Indvirkning paa Totaldødeligheden. Det er nemlig Dødsfald paa Grund af Misbrug af Alkohol, Selvmord og Ulykkestilfælde. Ganske vist er allerede Selvmordene for vort Lands Vedkommende udførlig behandlet af det statistiske Bureau; i et særskilt Aftryk af Tabelværket¹⁾ vil man endog finde udregnet den relative Hyppighed ved enkelte Næringsveje, men jeg har desuagtet anset det for Umagen værd at undersøge, hvorledes Forholdet stillede sig i de forskjellige Samfundslag. Langt mindre veed man derimod om Drankersygdomme som Dødsarsag; det statistiske Bureau har nok i en Beretning til Finantsministeren²⁾ oplyst Antallet af de Individuer, der i 1871—80 paa Grund af acut og kronisk Drankersygdom have været behandlede og ere døde paa Sygehuse her i Landet, men da Bureauet ikke fik Dødsfald udenfor Sygehusene med, indlod det sig ikke paa at beregne Hyppigheden relativt til Befolkningen. Hvad endelig angaar Dødeligheden ved Ulykkestilfælde, saa reducerer alt, hvad man herom veed, sig til de i Tabelværket opgivne absolute Tal, naar undtages de Oplysninger, jeg i et tidligere Skrift³⁾ har givet om den relative Hyppighed hos jyske Arbejdere af forskjellig Art.

Foreløbig ville vi af Hensyn til de smaa Tal holde os til de summariske Dødelighedskvotienter.

¹⁾ Selvmord 1861—75. Særskilt Aftryk af «Statistiske Meddelelser» 13de Bind.

²⁾ Drikfældighedsforholdene i Danmark. Kjøbenhavn 1882.

³⁾ Statistik over Ulykkestilfælde under Arbejde. Kjøbenhavn 1882.

TABEL XXIV.

Af 1000 levende over 20 Aar døde i Kjøbenhavn aarlig af:	Alle Grup- per tils.		Gruppe I.		Gruppe II.		Gruppe III.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
Drankersygdomme . . .	0,6	0,04	0,95	0,07	0,30	0,03	0,10	0,00
Selv mord	0,9	0,16	1,15	0,24	0,75	0,04	0,38	0,09
Ulykkestilfælde	0,3	0,06	0,50	0,08	0,14	0,03	0,11	0,04

For alle 3 Dødsarsager gjælder det, at Dødeligheden i alle Samfundslag er større hos Mandkjøn end hos Kvindkjøn, og Forskjellen er saa betydelig, at man nok kan stole paa den, skjøndt Alderen ikke er elimineret.

De for Drankersygdomme ovenfor anførte Kvotienter kunne kun opfattes som et Minimums-Udtryk for den Indvirkning, som Misbrugen af Alkohol har udøvet paa Dødeligheden i Kjøbenhavn i Tiaaret 1865—74. Selv om jeg nemlig har medtaget alle Tilfælde af Delirium tremens, hvad enten denne var kompliceret med en anden Sygdomsform eller ikke, har jeg paa den anden Side set bort fra de Attester, der til Diagnose havde kronisk Alkoholisme i Forbindelse med en anden Sygdom, og kun beholdt dem, hvor kronisk Alkoholisme stod ene som Dødsarsag. Man kunde maaske indvende, at hine ikke burde være skudt ud, da vi dog her have at gjøre med Individuer, der have svækket deres Konstitution ved Misbrug af Alkohol, og som derfor lettere ere bukkede under for en intercurrent Sygdom eller have erhvervet sig Disposition til en kronisk Sygdom. Men det vilde alligevel ikke være lykkedes at faa et blot nogenlunde korrekt Udtryk for denne Alkoholens mere snigende Indvirkning paa Dødeligheden, da det langtfra er Reglen, at Lægerne anføre kronisk Alkoholisme som Biarsag paa

Dødsattesterne, selv om de have en stærkt begrundet Formodning om, at den har spillet en Rolle med¹). Jeg foretrak derfor at blive staaende ved de Tilfælde, hvor Alkoholen paa en eklatant Maade manifesterede sig som Dødsårsag, thi disse afgive dog det mindst vage Grundlag for en Sammenligning mellem forskellige Lande i Henseende til Misbrugen heraf. Er Fremgangsmaaden blot den samme overalt, er det jo forsaavidt ligegyldigt, om det er Minima eller Maxima af Dødelighed, der sammenstilles.

Som man vil have set af Tabel XXIV, synes Dødeligheden hos begge Kjøen at stige fra højere gennem mellemste til lavere Samfundslag. Skjøndt Kvotienterne ere summariske, turde man hos Mandkjønnet maaske nok stole paa denne Stigning, eftersom Differencen gennemgaaende er betydelig i Forhold til Middelfejlen, men da dette ikke er Tilfælde hos Kvindekjønnen, kunne vi ad denne Vej ikke komme videre, end at Tilstedeværelsen af en Forskjel maa staa som tvivlsom. Vi ville derfor hellere ved denne ligesom ved de andre Dødsårsager, hvormed vi her have at gjøre, stille de virkelige Dødsfald²) overfor dem, der vilde være fremkomne, hvis Dødeligheden i hver af Grupperne havde

1) For at faa Alkoholmisbrugens fulde Betydning for Dødeligheden frem, maatte der ogsaa tages Hensyn til, at den afgiver Disposition til Selvmord, og kan betinge Ulykkestilfælde.

2) Efter den ovenfor citerede Beretning til Finantsministeren døde der af Drankersygdomme paa kjøbenhavnske Sygehuse i Tiaaret 1871—80 gennemsnitlig om Aaret 57,4 Mænd og 3,6 Kvinder; efter mit Materiale døde der i hele Kjøbenhavn i Tiaaret 1865—74 kun 29,5 Mand og 2,8 Kvinder aarlig. Forskjellen er for stor til at kunne bero paa Forøgelsen af Hovedstadens Folkemængde; den maa i alt Fald for endel skyldes, at jeg har holdt mig til de Dødsfald, hvor Alkoholen mere decideret var Hovedfaktor. Det er nemlig kun lidt sandsynligt, at Dødeligheden ved Drankersygdomme skulde være saa betydelig tiltagen.

været den samme som i dem alle tre tilsammen, idet vi da samtidig eliminere Alderen.

Gruppe I.				Gruppe II.				Gruppe III.			
Md.		Kv.		Md.		Kv.		Md.		Kv.	
Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.
243	139	23	12	44	106	5	9	8	49	„	6

Selv hos Kvindekjønnen træder nu Stigningen fra højere til lavere Samfundslag nogenlunde tydelig frem.

Skjøndt det idetmindste hos Mandkjønnet ikke kan influere væsentlig paa den store Overvægt i Dødelighed, som her lavere Samfundslag frembyder, maa det dog erindres, at Attesterne for denne Dødsårsags Vedkommende maaske ikke ere fuldt saa paalidelige i højere Samfundslag som i de øvrige. Aarsagen hertil er selvfølgelig Hensyn til den efterlevende Familie, et Hensyn, der er let forklarligt fra Huslægens Standpunkt, idet denne ofte staar som Familiens mangeaarige Ven, og som vistnok ogsaa undertiden gjør sig gjældende overfor Selvmord, der jo kunne maskeres ved Diagnosen »pludselig Død«. Vished herfor har jeg ganske vist ikke, men min Opmærksomhed er bleven henledet paa Muligheden heraf.

Dødsfald som Følge af Delirium og Alkoholisme udgjorde følgende Procent af Totaldødeligheden over 20 Aar:

	Alle Grupper tils.	Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.
Md.	2,9 pCt.	4,3 pCt.	1,5 pCt.	0,6 pCt.
Kv.	0,26 —	0,25 —	0,2 —	0,0 —

I England (1859) døde der af 100 000 levende af begge Kjøen 4,6 som Følge af Delirium og Alkoholisme, i Canton Genf (1838—47 og 1853—55) aarlig 7,0. Sættes det i 1870

for Kjøbenhavn fundne Indvaanerantal som det aarlige Gjennemsnit i Tiaaret 1865—74, døde her af 100 000 levende af begge Kjøen aarlig 17,8. Jeg har, vel at mærke, ikke overset, at der hos Oldendorff er Tale om 100 000 Individer af alle Aldere (Børn iberegnete); det samme er Tilfælde hos mig. Selv med behørig Hensyn til, at de sammenstillede Dødelighedskvotienter ere summariske, samt at mine referere sig til en Storstadsbefolkning, maa der dog indrømmes at være en i Øjne faldende Forskjel tilstede, hvis ellers Fremgangsmaaden ved Benyttelsen af Materialet har været den samme¹).

Selv mord. Naar man kun har Dødsattester at holde sig til, er det tidt vanskeligt at afgjøre, om der foreligger Ulykkestilfælde eller Selvmord, f. Ex. naar der som Døds-aarsag er anført »Drukning« uden nogen Kommentar. Men den herved muligt fremkomne Fejl i Kvotientens Størrelse vil næppe synderlig paavirke Forholdet mellem Grupperne. At derimod enkelte Tilfælde af Selvmord i højere Samfundslag kunne have skjult sig under anden Diagnose, er allerede berørt.

Tabel XXIV viser, at hos Mandkjønnet tiltager Selvmordenes Hyppighed fra Gruppe III til Gruppe I — Differencen mellem Kvotienterne er overalt flere Gange større end Middelfejlene; hos Kvindekjønnet er Kvotienten vel ogsaa størst i lavere Samfundslag, men mindst i mellemste, imidlertid er Differencen mellem dette og højere Samfundslag kun af Størrelse omtrent som Middelfejlene, altsaa ikke til at stole paa. De virkelige og de beregnede Selvmord stille sig saaledes til hinanden (Alderen er elimineret):

¹) Sammenstillingen vilde unægtelig vinde i Interesse, naar Tidsrummene laa hinanden nærmere, thi Forholdene i England og Genf kunne jo have forandret sig meget.

Gruppe I.				Gruppe II.				Gruppe III.			
Md.		Kv.		Md.		Kv.		Md.		Kv.	
Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.
295	211	82	54	109	148	8	29	30	75	9	16

Heraf synes at fremgaa, at Selvmord for Kvindekjønnets Vedkommende dog virkelig ere sjældnest i mellemste Samfundslag ¹⁾).

Dødsfald ved Selvmord skulde efter mit Materiale udgjøre følgende Procent af Totaldødeligheden over 20 Aar:

	Alle Grupper tils.	Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.
Md.	4,3 pCt.	5,2 pCt.	3,7 pCt.	2,1 pCt.
Kv.	0,9 —	1,2 —	0,3 —	0,5 —

Da Statistiken for længst har gjort det sandsynligt, at Danmark er et af de europæiske Lande, hvor Selvmord ere forholdsvis hyppigst, skal jeg ikke komme ind paa nogen Sammenligning med Udlandet.

Ulykkestilfælde. Dødsfald af denne Aarsag er det heller ikke let at udfinde ved Hjælp af Attesterne. Ikke alene er det muligt, som omtalt, at jeg under Selvmord har faaet enkelte Ulykkestilfælde med, men det ligger ogsaa temmelig nært at antage, at man ved Diagnosen »Pyæmi« undertiden staar overfor kirurgiske Læsioner, der skyldes Ulykkestilfælde. I det Hele henvise Attesterne for denne Dødsarsags Vedkommende altfor hyppig til en selv for en

¹⁾ Westergaard omtaler (l. c. Pag. 459) en Afhandling af Stephan Sedlaczek om Selvmord i Wien i Aarene 1854—78. Sedlaczek adskilte de forskjellige Kvarterer efter Velstand og fandt da, at de mest velhavende Kvarterer viste de fleste Selvmord i Forhold til Beboernes Antal. Men det kan være en ganske naturlig Følge af, at de fattige Kvarterer rumme forholdsvis flest Børn.

Læge vanskelig Gjætning. Hvor trættende saadanne Gjen-tagelser end kunne forekomme, maa jeg derfor ogsaa her advare imod at lægge for megen Vægt paa Størrelsen af de fundne Kvotienter, men da Rettesnoren, hvorefter jeg gik, selvfølgelig overalt har været den samme, vil det alligevel kunne have sin Interesse at se Forholdet mellem de forskjellige Samfundslag ligesom ogsaa mellem enkelte Erhvervsgræne, som vi senere skulle betragte nærmere.

Vende vi endnu engang tilbage til Tabel XXIV, viser det sig, at sammenholdt med Middelfjlene er hos Mandkjønnet Ulykkestilfælde udtalt hyppigere i Gruppe I end i II og III, medens Forskjellen mellem de to sidste indbyrdes er saa lille, at den godt kan skyldes Tilfældighed. Hos Kvindekjønnet finder dette gennemgaaende Sted, saa at det for dette Kjønns Vedkommende er tvivlsomt, om Ulykkestilfælde ere hyppigere i den ene end i den anden af de tre Grupper. Stille vi de virkelige Dødsfald overfor de paa sædvanlig Maade beregnede, faa vi:

Gruppe I.				Gruppe II.				Gruppe III.			
Md.		Kv.		Md.		Kv.		Md.		Kv.	
Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.	Erf.	Berg.
129	76	26	17	20	55	5	11	9	28	4	6

Heller ikke ved at eliminere Alderen fremtræder der altsaa hos Kvindekjønnet nogen tydelig Forskjel paa Hyppigheden af Ulykkestilfælde i de tre Grupper.

Dødsfald ved Ulykkestilfælde udgjorde følgende Procent af Totaldødeligheden over 20 Aar:

Alle Grupper tils.		Gruppe I.	Gruppe II.	Gruppe III.
Md.	1,5 pCt.	2,3 pCt.	0,7 pCt.	0,6 pCt.
Kv.	0,3 —	0,4 —	0,2 —	0,2 —

Da Udlandets Statistik over Ulykkestilfælde næppe hviler paa noget synderlig sikkert Grundlag, naar undtages den mere specielle, der vedrører Industrien, Jernbanetraffiken o. s. v., vil en Sammenligning dermed være unyttig. Jeg skal derfor nøjes med en nærmere liggende. Ved den tidligere nævnte Undersøgelse¹⁾, der var baseret paa Oplysninger fra Læger, fandt jeg, at der i Jylland (1880) paa 1000 mandlige Arbejdere — Haandværks- og Fabrikarbejdere, Daglejere og Tjenestetyende — kom 0,43 dødelig forløbende Ulykkestilfælde under Arbejde; her i Kjøbenhavn viser Tiaaret 1865—74 paa 1000 mandlige Individuer af Arbejderklassen (Gruppe I) 0,50 Dødsfald ved Ulykkestilfælde overhovedet. Da Ulykkestilfælde under Arbejde udgjøre den absolut overvejende Del af Ulykkestilfælde i det Hele, stemme de fundne Kvotienter overraskende godt med hinanden. Men netop i denne Overensstemmelse ligger der snarest en Antydning af, at jeg, som formodet, ikke har faaet alle Tilfælde med i Kjøbenhavn, thi paa Grund af Hovedstadens forholdsvis mere betydelige industrielle Virksomhed skulde man dog antage, at dødelig forløbende Ulykkestilfælde her maatte være endel hyppigere end i Provinsen.

De tidligere anførte Kvotienter for de omhandlede tre Dødsarsager vare jo kun summariske. Ved imidlertid at bruge faa rummelige Aldersklasser og tillige slaa Gruppe II og III sammen, var det dog muligt at opnaa et Indblik i disse Dødsarsagers relative Hyppighed i forskellige Aldere. Den følgende Tabel viser Resultatet men kun for Mandkjønnets Vedkommende, beroende paa at Kvindekjønnen havde saa faa Dødsfald, at Kvotienterne selv ved denne

¹⁾ Statistik over Ulykkestilfælde o. s. v.

Fremgangsmaade blev altfor usikre, tilmed er Interessen her jo væsenlig knyttet til Mændene.

Af 1000 mandlige Individer i hver Aldersklasse døde aarlig:	Drankersygd.		Selvmord.		Ulykkestilf.	
	Gruppe I.	Gr. II og III.	Gruppe I.	Gr. II og III.	Gruppe I.	Gr. II og III.
20—35 Aar	0,2	0,1	0,5	0,3	0,4	0,2
35—55 —	1,7	0,3	1,6	0,8	0,7	0,1
55 Aar og derover . . .	2,2	0,4	2,7	0,9	0,9	0,2

Sammenholdt med Middelfejlene viser det sig, at ved Drankersygdomme stiger Dødeligheden tydelig fra yngste til mellemste Aldersklasse i alle Samfundslag, derimod er Forskjellen mellem denne og ældste Aldersklasse tvivlsom. Ved Selvmord er Dødeligheden tydelig stigende gennem alle Aldersklasser i lavere Samfundslag, i de øvrige er kun Stigningen fra yngste til mellemste Aldersklasse tydelig. Ved Ulykkestilfælde optræder der i intet af Samfundslagene nogen tydelig Forskjel paa Dødeligheden i de respektive Aldersklasser.

Endnu kun en Bemærkning. Det skyldes selvfølgelig Beskjæftigelsen alene, at svære Ulykkestilfælde (dødelig forløbende) hos Mandkjønnet ere hyppigst i lavere Samfundslag. Derimod maa det staa hen, hvilken Rolle de økonomiske Forhold spille ved den i Samfundslagene forskellige Hyppighed af Dranker dødsfald og Selvmord, thi her ere vel flere Aarsagsmomenter indfiltrede i hverandre. For Selvmordenes Vedkommende kan saaledes erindres om, at de optræde forholdsvis hyppigere hos ugifte samt Enkemænd og Enker end hos gifte. Men at der hos de forskellige Samfundslag skulde være en saadan Forskjel i Civilstand,

der kunde betinge den fundne Afvigelse i Hyppigheden af Selvmord, er dog vist i Henhold til det tidligere berørte ikke sandsynligt.

Dødeligheden ved enkelte Erhverv.

Det er Beskæftigelsens mulige Indvirkning paa Dødeligheden, vi her paa en mere direkte Maade ville forsøge at finde, men kun indenfor en vis Begrænsning. Blandt andet er der set helt bort fra de liberale Erhverv, nærmest fordi Forholdene her i Forvejen dog ere nogenlunde kjendte. Hos Westergaard¹⁾ vil man saaledes træffe Oplysninger fra forskellige Lande om Dødeligheden hos Embedsmænd og mere specielt hos Præster, Jurister, Læger o. s. v.; særlig for Danmarks Vedkommende har denne Forfatter, som omtalt, undersøgt Dødeligheden hos den gejstlige Stand og Lægestanden. Ved Flertallet af de liberale Erhverv er det den aandelige Anspænding samt det med Beskæftigelsen saa hyppig følgende stillesiddende Liv, der væsenlig skulde antages at kunne paavirke Dødeligheden; det samme er jo Tilfælde for endel med Kjøbmandsstanden. Den sidste havde jeg oprindeligt paatænkt at gjøre til Gjenstand for Undersøgelse, men der stillede sig Hindringer i Vejen derfor, saa at jeg maatte nøjes med Kontoristerne som Repræsentanter for den. Foruden disse er det hovedsagelig Haandarbejderne — Industri og Haandværk, Dagleje og Tyendeforhold —, hvorpaa jeg har rettet min Opmærksomhed.

Det er jo til Industrien og Haandværket at Hovedinteressen knytter sig, naar Talen er om den professionelle Dødelighed, eftersom særlig disse Beskæftigelser medføre

¹⁾ I. c. Pag. 312—329 og flere andre Steder i Bogen.

mange Forhold, der antages at kunne indvirke skadelig paa Sundheden. Om de enkelte Grene af den store Industri kan jeg ikke give mange Oplysninger, navnlig fordi Folketællingslisterne og Dødsattesterne altfor hyppig havde Betegnelsen »Fabrikarbejder« uden nærmere Opgivelse af, ved hvilken Art industriel Virksomhed Arbejderen var beskjæftiget. Derimod har jeg undersøgt de fleste Haandværk af Betydning, og det saaledes at jeg beregnede Dødeligheden hos Medhjælpere og Hovedpersoner hver for sig. Vanskeligheden, der i saa Henseende frembød sig, er allerede omtalt, nemlig at det ikke altid var muligt af Folketællingslisterne at se, om Vedkommende arbejdede for egen Regning eller ikke. Fejlen, som turde være fremkommen derved, at jeg af de tidligere nævnte Grunde henførte alle de tvivlsomme under Medhjælpere, kan der imidlertid bødes paa ved først at betragte Medhjælpere alene og dernæst disse og Hovedpersoner under et.

Destoværre omfattede langt fra alle de undersøgte Erhverv saa mange Individuer, at de lod sig behandle enkeltvis. Af de øvrige slog jeg da to eller flere sammen, forsaavidt der mellem dem fandtes Berøringspunkter i Beskjæftigelsens Art; enkelte Erhverv, der ikke godt lod sig føje ind under nogen større Gruppe, f. Ex. Slagtere og Garvere udelod jeg helt.

Men selv ikke den nævnte Gruppering kunde forhindre, at en Beregning af Dødelighedskvotienten for de enkelte Aldersklasser i flere Tilfælde aabnede Tilfældighederne et temmelig vidt Spillerum. Jeg har derfor ikke benyttet disse Kvotienter til at anstille nogen Sammenligning mellem Dødeligheden ved de forskjellige Erhverv, men har ladet mig nøje med at anføre dem paa en af Oversigtstabellerne bag i Bogen, til hvilken jeg derfor henviser. Derimod

prøvede jeg Dødelighedsforholdene paa den Maade, at jeg stillede de virkelige Dødsfald overfor dem, der vilde være fremkomne, hvis Kvotienten ved det enkelte Haandværk eller Industrigren havde været den samme som ved dem alle tilsammen. Som Maalestok kunde jo ogsaa være anvendt Dødeligheden hos den mandlige Befolkning eller hos den mandlige Del af Arbejderklassen. Men her, hvor det gjaldt om at faa Virkningen af Beskjæftigelsen frem og altsaa om, saavidt muligt, at eliminere andre Faktorer fremfor alt da de økonomiske Forhold, afgav dog Dødeligheden ved samtlige undersøgte industrielle Erhverv den bedste Maalestok.

I hygiejnisk Henseende faar en Undersøgelse af den professionelle Dødelighed først ret Betydning ved at kombineres med en Undersøgelse af de forskjellige Dødsarsagers relative Hyppighed. Har man nemlig fundet, at en abnorm Dødelighed ved et Erhverv navnlig skyldes en bestemt Dødsarsag, vil man have langt lettere ved at paa- vise, hvad det da er for Momenter ved Udøvelsen af Erhvervet, der kunne antages at begrunde den abnorme Dødelighed. For ikke at faa at gjøre med for smaa Tal, vil imidlertid en Fremstilling af Dødsarsagernes relative Hyppighed for største Delen blive opsat, indtil vi kunne tage Kjøbenhavn og Provinsbyerne under et. Det er jo nemlig ligegyldigt, hvorfra Materialet til denne hentes, thi er en Dødsarsag virkelig knyttet til Udøvelsen af et Erhverv — eller i alt Fald knyttet til Erhvervet, saaledes som det i Nutiden udøves —, maa den være nogenlunde uafhængig af Opholdsstedet.

Bagere og Konditore. Her som overalt i det følgende skal jeg til Sammenligning med mine Resultater anføre efter Westergaard dem, der fremgaa af den engelske

officielle Statistik. Denne er nemlig, saavidt mig bekendt, den eneste, der i Beregningen af Dødeligheden gaar ud fra alle levende i vedkommende Erhverv¹⁾, saaledes som Tilfældet er hos mig. Endvidere skal jeg lejlighedsvis efter samme Forfatter anføre Resultater fra de engelske Arbejderforeninger (Sygekasser), idet jeg dog erindrer om det tidligere berørte Forbehold, der maa tages, som Følge af at det nærmest er de mere velstillede og forsynlige Arbejdere, man i disse har at gjøre med. Det er Neison, Ratcliffe og Finlaison, fra hvem der haves Oplysning om Forholdene i disse »Friendly Societies«.

For Bagere og Konditore stillede Erfaring og Beregning sig saaledes til hinanden:

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde efter Tabellen for Medhj. i 25 Haandv. og Industrigr.	Leveaar.	døde.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hovedp. i 25 Hdv. og Industrigr.
20—35 Aar	3720	19	33	4080	20	35
35—55 —	1570	25	31	2600	36	43
55 Aar og derover	240	5	13	630	26	34
tilsammen . . .	5530	49	77	7310	82	112

Det er gunstige Dødelighedsforhold, vi her træffe, og skjøndt Tallene kun ere smaa, tør man dog nok lægge Vægt paa Resultatet, eftersom Differencen mellem Erfaring og Beregning er mellem 3 og 4 Gange større end Middelfejlen saavel hos Medhjælpere alene som hos disse i For-

¹⁾ I Afsnittet »Berufsstatistik« af Real-Encyclopædien nævner Oldendorff ogsaa dette som et Særkjende for den.

bindelse med Hovedpersoner. Den engelske officielle Statistik viser ogsaa, at Bagere ligesaa vel som Bagere og Konditore tilsammen høre til de gunstigere stillede af de 62 udvalgte Erhverv, hvis Dødelighed her er benyttet som Maalestok. Ligeledes hos Ratcliffe have Bagerne endel færre døde end beregnet.

I den fra Københavns statistiske Kontor udgaaede Haandværk- og Industristatistik¹⁾ vil man finde Oplysning om, hvorledes Lønningsforholdene vare i 1882 ved Haandværk og Industri i København. Men da det jo ikke er givet, at der mellem de forskellige Erhverv var ganske det samme Forhold i Henseende til Arbejdslønnens Højde i Tredserne og Halvfjerdserne som i 1882, har jeg hermed sammenholdt de af Indenrigsministeriet udgivne Oplysninger²⁾, der stamme fra 1872, skjøndt disse vistnok langt fra ere saa paalidelige som hine. I 1882 syntes nu Bagere og Konditore næppe at naa den gennemsnitlige Arbejds løn³⁾, medens i 1872 i alt Fald Bagerne stod paa Gjennemsnittet.

Den Mulighed ligger ikke fjern, som allerede berørt i Indledningen, at man fra den større eller mindre Hyppighed af Selvmord samt Dødsfald ved Drankersygdomme kunde slutte sig til, om et Erhverv i større eller mindre Grad fristede til et uregelmæssigt Liv. Ved at undersøge disse to Dødsarsager vilde man da have i sin Haand at kontrolere, om en eventuel høj Dødelighed ved et Erhverv tildels lod sig henføre til Momenter, der kun indirekte af-

¹⁾ Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 7.

²⁾ Oplysninger om Arbejdernes økonomiske Vilkaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872.

³⁾ Medhjælpere i disse Haandværk faa som Regel Kost og Logis hos Arbejdsgiveren; efter indhentede Oplysninger har jeg ansat Værdien heraf til i Kr. 20 Ø. daglig.

hang af Professionen, og som under alle Omstændigheder ikke staa i Forbindelse med dens Teknik. Selvfølgelig er det paa Dødsfald ved Drankersygdomme, at Hovedvægten ligger, thi man vil erindre, at Attesterne kun give et Minimums-Udtryk for Misbrugen af Alkohol, men at der bagved tør forudsættes at være en hel Del Dødsfald, hvor Alkoholen paa en snigende Maade har gjort sin Indvirkning gjældende. Selv om saaledes Antallet af Selvmord og Dranker dødsfald ikke vejer meget i Vægtskaalen overfor det Plus, som Dødeligheden ved et Erhverv eventuelt maatte vise i Sammenligning med den gennemsnitlige Dødelighed ved alle Erhverv, er man dog ikke berettiget til at slutte specielt for Alkoholens Vedkommende, at Indvirkningen paa Dødeligheden har været forsvindende.

I Henhold til denne Betragtning har jeg ved ethvert Erhverv prøvet Hyppigheden af de paagjældende to Dødsarsager ved paa sædvanlig Maade at stille Erfaring overfor Beregning (jfr. Oversigtstabel XI); som Maalestok er benyttet Selvmord og Dranker dødsfald i Gruppe I, og ved Beregningen af det forventede Antal Dødsfald er Alderen elimineret. Kan man end ved saa smaa Tal som de, hvormed vi her have at gjøre, kun slutte med stor Forsigtighed, tør dog vel alligevel Resultatet anses for brugeligt. Hos Medhjælpere ved Bagere og Konditore syntes det nu, som om Selvmord og Dranker dødsfald være sjældnere end gennemsnitlig.

Bogbindere og Bogtrykkere. Hvor forskellige disse to Haandværk end i flere Retninger ere, have de dog det fælles, at Arbejdet hyppig foregaar i slet ventilerede Værksteder, fyldte med Uddunstninger af Papir, Klistet, Svarte o. s. v. Dødelighedsforholdene stillede sig saaledes:

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	3870	59	34	4070	59	35
35—55 —	1610	31	32	2390	42	41
55 Aar og derover	290	21	16	610	40	33
tilsammen . . .	5770	111	82	7070	141	109

At Dødeligheden er større end den gennemsnitlige ved de omhandlede Erhverv, tør man nok gaa ud fra, da Differencen er mellem 2 og 3 Gange større end Middelfejlen saavel hos Medhjælpere alene som hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner. Resultatet stemmer overens med det, der fremgaar af den engelske officielle Statistik. Derimod viser denne ikke saaledes som min Statistik, at den høje Dødelighed hovedsagelig skulde gjøre sig gjældende i de unge Aar.

Det er ikke daarlige Lønningsforhold, der betinge Resultatet, thi saavel i 1882 som i 1872 havde Bogbindere den gennemsnitlige Dagløn og Bogtrykkere endel over; Indtægten ved Akkordarbejde opgives for begge Professioner i 1882 at være den gennemsnitlige. Heller ikke synes Erhvervet at friste til uregelmæssigt Liv, idet hverken Antallet af Dranker dødsfald eller af Selvmord var over Gjennemsnittet hos Medhjælpere; de første tydede snarere paa det modsatte. Dermed er dog ikke givet, at den høje Dødelighed udelukkende skyldes Professionen, thi Arbejdet her er jo af den Art, at det kan udføres af Individier, der ere mindre kraftige eller endog bære paa en Sygdomsspire,

hvorfor den Mulighed ogsaa maa forudsættes, at saadanne søge dertil. Skulde det bekræfte sig, at det ugunstige Resultat væsenlig skyldes de unge Aar, vilde denne Omstændighed tale for, at der finder en saadan Tilgang Sted af mindre gode Liv — for at bruge et Udtryk fra Livsforsikringsselskaber. Der lod sig maaske indvende, at den nævnte Omstændighed ogsaa kunde vise hen til hurtig virkende sundhedsfarlige Momenter, der forholdsvis snart gjøre det af med Individet, hvis hans Konstitution ikke vænner sig dertil; det er ganske vist, men de to Forklaringer udelukke heller ikke hinanden.

Sadelmagere og Tapetsere. Om Dødeligheden ved denne Profession meddeler Westergaard ingen Oplysning fra den engelske officielle Statistik, hvilket er saa meget beklageligere, som Resultatet netop her kunde behøve en Kontrol, da det paagjældende Erhverv kun beskæftiger et mindre Antal Arbejdere.

Alder :	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	2150	17	19	2340	17	20
35—55 —	1150	25	23	2310	42	38
55 Aar og derover	80	9	4	430	24	23
tilsammen . . .	3380	51	46	5080	83	81

Hverken hos Medhjælpere eller hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner fremtræder der nogen synderlig Forskel mellem Erfaring og Beregning, saa at Dødeligheden

synes at ligge nær ved den for de omhandlede Erhverv gjennemsnitlige.

Saa vel i 1882 som i 1872 naaede Sadelmagerne knap nok den gjennemsnitlige Dagløn for Svende, ligesom ogsaa Indtægten ved Akkordarbejde var under Gjennemsnittet, og dog arbejdedes der i Professionen kun 6 à 9 Maaneder af Aaret. De indtrufne Dødsfald ved Drankersygdomme overskred ikke det almindelige, men derimod vare Selvmord meget hyppige. Der noteredes af de sidste 11 hos Medhjælpere, medens man kun skulde have ventet 3,1; Differencen er altsaa flere Gange større end Middelfejlen. Af det samlede Antal Dødsfald hos Medhjælpere udgjorde Selvmordene 21,6 pCt. — unægtelig et højst mærkværdigt Forhold, hvis Forklaring er vanskelig at finde; men foreløbig er det vel ogsaa det sikreste at afvente, om fornyede Undersøgelser skulde bekræfte Fænomenets Existens. Hos Medhjælpere og Hovedpersoner tilsammen udgjorde Selvmordene 16,9 pCt. af samtlige Dødsfald, altsaa endnu et meget betydeligt Procentantal, som intet andet Erhverv kan opvise Mage til.

Trækkes Selvmord og Dranker dødsfald fra de øvrige Dødsårsager, kommer Dødeligheden hos Medhjælpere til at ligge lige saa meget under Gjennemsnittet, som den nu ligger over; tages ydermere i Betragtning, at de ved dette Erhverv beskæftigede Arbejdere efter det ovenfor anførte maa antages at leve under forholdsvis daarlige økonomiske Vilkaar, tør Professionen selv snarest anses for at være sundere end gjennemsnitlig.

Idet vi nu vende os til de Haandværk, der gaa ud paa Forarbejdelsen af Beklædningsgjenstande, faa vi heldigvis at gjøre med noget større Tal. Først Skomagere:

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	9170	76	81	10220	80	88
35—55 —	5500	90	108	9810	126	163
55 Aar og derover	1090	62	61	3380	180	183
tilsammen . . .	15760	228	250	23410	386	434

Saa vel hos Medhjælpere alene som hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner finde vi Dødeligheden mindre end beregnet. Men medens hos de sidste Differencen er mellem 2 og 3 Gange større end Middelfejlen, er den hos de første kun mellem 1. og 2 Gange større; altsaa navnlig naar vi holde os til hine, viser Dødeligheden sig tydelig at være under den gennemsnitlige. Efter den engelske officielle Statistik, som overalt refererer sig til Medhjælpere og Hovedpersoner tilsammen, ere Dødelighedsforholdene ligeledes gunstige hos Skomagere. Ratcliffes Erfaringer fra Sygekasser gaa i samme Retning.

I 1872 var Arbejdslønnen ved dette Erhverv noget under Gennemsnittet, i 1882 var baade denne og Indtægten ved Akkordarbejde betydelig under. Selvmord vare hos Medhjælpere noget hyppigere, Drankerdødsfald sjældnere end beregnet, men Differencen er ingen af Stederne synderlig større end Middelfejlen. Som Forklaring af de gunstige Dødelighedsforhold kan altsaa ikke godt tjene andet end, at Professionen selv maa føre faa sundhedsfarlige Momenter med sig, tilmed da den dog vistnok paa Grund af Beskæftigelsens Art lokker endel mindre kraftige Individier til

sig. For det sidste taler, at før det 35te Aar ere Forholdene aldeles ikke særlig gode, hvilket baade min og den engelske Statistik viser; hos mig svarer nemlig Dødeligheden fra det 20de til det 35te Aar omtrent til den beregnede, ja i England er den endog større end beregnet fra det 15de til det 25de Aar.

Skrædere. Da Arbejdet ved denne Profession har flere Berøringspunkter med Skomagernes, skulde man vente her at træffe lignende Dødelighedsforhold som hos disse; det finder imidlertid ikke Sted.

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	4380	40	39	4730	44	40
35—55 —	4580	103	90	7820	145	130
55 Aar og derover	730	37	40	2450	137	133
tilsammen . . .	9690	180	169	15000	326	303

At Forholdene fremtræde som ugunstigere hos Medhjælpere i Forbindelse med Hovedpersoner end hos disse alene, maa vel bero paa den nævnte Mangel ved Folketællingslisterne. Begge Steder er Dødeligheden større end beregnet, men Differencen er intet af Stederne saa stor i Forhold til Middelfejlen, at ikke den Mulighed ligger nær, at Dødeligheden kunde svare til den gennemsnitlige. Ratcliffes Erfaringer føre ganske til det samme Resultat, idet Dødeligheden vel er større end beregnet, men Diffe-

rencen mindre end Middelfejlen. Derimod viser den engelske officielle Statistik mere tydelig ugunstige Dødelighedsforhold, idet Afvigelsen mellem Erfaring og Beregning er 2 Gange større end Middelfejlen, men paa den anden Side er den kun 2 pCt. af de virkelige døde, altsaa dog heller ikke her stor.

For 1882 har den københavnske Haandværks- og Industristatistik ikke kunnet opgive nogen Gjennemsnitsløn for Skrædere, men det synes dog, som om de flinkere Svende ved Akkordarbejde vare istand til at naa mindst den gennemsnitlige Aarsindtægt. I 1872 skulde Daglønnen have været omtrent den gennemsnitlige. Antallet af Selvmord svarede hos Medhjælpere nogenlunde til Beregning, derimod var Drankerødtsfald sjældnere end beregnet. Det er sandsynligt, at ogsaa dette Haandværk drager endel mindre kraftige Individuer til sig; min Statistik tyder rigtignok forsaavidt ikke derpaa, som Dødeligheden netop i de unge Aar holder sig nærmest ved den beregnede, derimod er efter den engelske Statistik kun i disse Aar Dødeligheden større end beregnet. Af Hensyn hertil og til, at der i alt Fald ingen stor Forskjel er mellem Erfaring og Beregning ved nogen af Statistikerne, tør man nok slutte, at meget usund kan Beskjæftigelsen dog næppe være.

Malere og Lakerere. Skjøndt vi ved dette Haandværk igjen staa overfor et mindre Antal Dødsfald, har det dog sin Interesse at betragte det isoleret paa Grund af den Fare for Sundheden, det altid har havt Ord for at føre med sig.

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	3590	27	32	4020	31	34
35—55 —	1560	35	31	3070	59	51
55 Aar og derover	150	9	8	630	33	34
tilsammen . . .	5300	71	71	7720	123	119

Saa vel hos Medhjælpere som hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner falder Dødeligheden sammen med den gjennemsnitlige. Det er et uventet Resultat, som desto værre ikke kan kontrolleres ved Hjælp af den engelske officielle Statistik. Denne har nemlig Malere under et med Garmestre og Blytækkere; disse Professioner tilsammen viste meget ugunstige Dødelighedsforhold, men om meget eller lidt heraf skyldes Malerne, er selvfølgelig umuligt at afgjøre. Efter Ratcliffes Erfaringer, der — saavidt jeg har forstaaet Westergaard rigtig — vedrøre de samme tre Professioner, er Dødeligheden ligeledes høj.

Medhjælpere i dette Fag syntes i 1882 ikke at naa den gjennemsnitlige Aarsindtægt, hverken ved Akkordarbejde eller Dagløn; i 1872 stod Daglønnen paa Gjennemsnittet. Selvmord vare forholdsvis sjeldne, derimod nærmede Antallet af Drankerdødsfald sig mere til Beregning. Saalænge indtil andre Undersøgere, der raade over et større Materiale, have prøvet Dødeligheden hos Malere alene, maa vel mit Resultat staa hen; nogen Kontrol kan jeg dog selv anstille, naar jeg med Tiden faar Provinsbyerne for.

Smede (Klejn-, Nagel-, Grov-, Kobber-, Tøj- og Ankersmede). Her finde vi utvivlsomt sammenblandede Re-

præsentanter baade for Haandværks- og Fabrikvirksomhed; destoværre lod det sig ikke gjøre at adskille dem.

Alder:	Medhjælperne.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	7310	64	65	7650	64	66
35—55 —	5450	102	107	7020	124	117
55 Aar og derover	610	35	34	1140	73	62
tilsammen . . .	13370	201	206	15810	261	245

Det skyldes vel Folketællingslisterne, at Dødeligheden hos Medhjælperne fremtræder som mindre end beregnet, medens den hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner er større end beregnet; det er derfor forsigtigst at holde os til de sidst nævnte. Hos disse vare altsaa Dødelighedsforholdene ugunstige, men da Forskjellen mellem Erfaring og Beregning kun er af Størrelse omtrent som Middelfejlen, tør der ikke lægges nogen Vægt herpaa. Efter den engelske officielle Statistik var Dødeligheden hos Jernsmede (Blacksmiths) mindre end beregnet, hos Kobbersmede derimod større end beregnet. Efter Ratcliffes Erfaringer skulde Dødeligheden hos Jernsmede være større end beregnet, men Differencen er ligesom hos mig knap nok af Størrelse som Middelfejlen. Under alle Omstændigheder kan altsaa Dødeligheden ved disse Erhverv ikke ligge synderlig over Normen.

Hverken i 1882 eller i 1872 syntes Smede, naar man tager Haandværk og Industri under et, at naa den gennemsnitlige Dagløn. Antallet af Dranker dødsfald hos Medhjælperne viste ingen synderlig Afvigelse fra Gjennemsnittet

ligesaa lidt som af Selvmord. Ved dette ligesom ved nogle af de følgende Erhverv har det sin Interesse at notere Hyppigheden af dødelig forløbende Ulykkestilfælde; disse svarede her omtrent til Gjennemsnittet.

Jernstøberi og Maskinfabrikation. Skjøndt Beskæftigelsen ved disse Erhverv jo ikke er væsenlig forskjellig fra Smedenens, har jeg dog behandlet dem for sig, da de høre ind under den store Industri.

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	2960	27	26	2980	27	25
35—55 —	1610	37	32	1710	40	28
55 Aar og derover	80	3	4	120	5	7
tilsammen . . .	4650	67	62	4810	72	60

Saa vel hos Medhjælpere som hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner er Dødeligheden større end beregnet, men da intet af Stederne Differencen er saa stor som Middelfejlen, kan der ikke lægges nogen Vægt paa den. Ogsaa efter den engelske officielle Statistik var Dødeligheden ved Maskinfabrikation den gjennemsnitlige.

I 1882 syntes Daglønnen for Formere at være noget over Gjennemsnittet, og for Maskinfabrikarbejdere omtrent ligesaa meget under; fra 1872 findes ingen Oplysning om Lønningsforholdene ved disse Erhverv. Selvmord vare forholdsvis sjældne, Antallet af Drankerdødsfald derimod det gjennemsnitlige. Dødelig forløbende Ulykkestilfælde vare hyppigere end beregnet.

Som Helhed synes altsaa Jern- og Staalarbejdernes Beskæftigelse ikke at høre til de særlig usunde, hvad enten Talen er om Haandværk eller Fabrikvirksomhed, hvilket dog ikke udelukker, at enkelte Sider af Beskæftigelsen kunne være farlige (Slibning)¹.

Blikkenslagere, Gjørtlere, Naalemagere, Nysølvfabrikanter, Guldsmede og Kandestøbere. Der er ganske vist i Beskæftigelsen ikke ringe Forskjellighed tilstede mellem den Række af Metalarbejdere, man her finder samlet, men hver enkelt Profession omfattede for faa Arbejdere til at kunne tages for sig.

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	2810	35	25	3190	35	28
35—55 —	1300	30	26	2910	46	48
55 Aar og derover	180	12	10	970	55	53
tilsammen . . .	4290	77	61	7070	136	129

Baade hos Medhjælpere og hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner er Dødeligheden større end beregnet, men medens hos de sidste Forskjellen er ringe, er den hos de første dog omtrent 2 Gange større end Middelfejlen. Er der saaledes end Mulighed for, at Dødelighedsforholdene kunne være mindre gunstige, behøver det jo i alt Fald ikke at gjælde om enhver af disse Professioner. Efter Westergaard kan jeg kun for Naalemagernes

¹) Jfr. Oldendorff. «Der Einfluss der Beschäftigung auf die Lebensdauer des Menschen». Berlin 1878.

Vedkommende citere den engelske officielle Statistik; hos disse vare Dødelighedsforholdene ugunstige.

I 1882 var Arbejdslønnen og Indtægten ved Akkordarbejde over Gjennemsnittet hos Blikkenslagere, under det hos Gjørtlere og Naalemagere, men paa Gjennemsnittet hos Guldsmede og Sølvvarefabrikanter; i 1872 opgives Arbejdslønnen for alle disse Professioner under et, den var da den gjennemsnitlige. Antallet af Drankerødssald og Selvmord svarede omtrent til Beregning.

Tobaksindustrien. Man maa erindre, at dette Erhverv danner en Undtagelse fra de foregaaende derved, at det beskæftiger ikke saa ganske faa kvindelige Individuer.

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	4310	76	38	4610	79	40
35—55 —	1800	54	35	2350	64	39
55 Aar og derover	150	8	8	370	19	20
tilsammen . . .	6260	138	81	7330	162	99

At der her er ugunstige Dødelighedsforhold tilstede, kan der efter min Statistik ikke godt være Tvivl om, eftersom Differencen mellem Erfaring og Beregning er heved 5 Gange større end Middelfejlen saavel hos Medhjælpere alene som hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner. Den engelske officielle Statistik viser ligeledes større Dødelighed end beregnet, men Differencen er der kun af Størrelse som Middelfejlen, saa at man fra denne ikke med Sikkerhed kan slutte til ugunstige Forhold. Saavidt jeg kan se, refererer imidlertid den engelske Statistik sig og-

saa til Tobakshandlere foruden til Medhjælpere og Hovedpersoner i Tobaksindustrien, og det er ikke usandsynligt, at Medtagelsen af de først nævnte kan have forandret Forholdet endel til det bedre. Men under alle Omstændigheder møder den ikke med mere end omtrent det dobbelte Antal Dødsfald af det, hvorpaa min Statistik hviler¹⁾, saa at jeg ikke ser nogen Nødvendighed for at lade mit Resultat træde i Skyggen.

I 1882 var Svendenes Indtægt ved Akkordarbejde lidt over Gjennemsnittet hos Tobakspindere, men lidt under ved Sigarfabrikanter; for kvindelige Arbejdere synes Indtægten ved Akkordarbejde endel under den for Kvinder gjennemsnitlige. Fra 1872 findes ingen Oplysning om Arbejdslønnens Højde. Aarsagen til den store Dødelighed kan altsaa for Svendenes Vedkommende ikke ligge i usædvanlig slette økonomiske Forhold; Tilblandingen af kvindelige Arbejdere ved denne Industri kan vel heller ikke formodes at indvirke stort i saa Henseende, skjøndt Dødeligheden næppe fremtræder som relativt mindre hos Kvindekjønnen, hvor begge Kjønn have samme Beskjæftigelse. Derimod have Tobaksarbejderne Ord for jevnlig at føre et noget uregelmæssigt Liv, og min Statistik taler just ikke herimod, idet Antallet af Selvmord er større end beregnet; paa den anden Side svarede Antallet af Drankerdødsfald til Gjennemsnittet, men i Betragtning af de her beskjæftigede kvindelige Arbejdere maa det anses for i Virkeligheden at være ikke lidt over Gjennemsnittet. Paa Grund af at Beskjæftigelsen kun kræver ringe Kraftanstrengelse, kan man vel ogsaa forudsætte, at endel mindre kraftige Individuer søge hertil, hvilken Forudsætning bestyrkes der-

¹⁾ Den engelske Statistik omfatter nemlig kun 3 Aar.

ved, at Dødelighedsforholdene navnlig ere ugunstige i Aldersklassen 20—35 Aar, men Forholdene blive rigtignok først normale efter det 55de Aar. Selv om man altsaa nok tør skyde noget af den store Dødelighed over paa de to sidst nævnte Momenter, maa dog ogsaa Beskæftigelsen i og for sig være mere end sædvanlig farlig for Sundheden.

Murere. Foruden Mursvendene, der danne den faste Stok, have vi som Medhjælpere i denne Profession Murhaandlangerne, som ere Arbejds mænd, der ikke til Stadighed ere knyttede til Professionen. Hos de sidste vil altsaa Dødeligheden være noget vanskelig at faa fat paa, men jeg tror ikke, at denne Omstændighed har havt stort at betyde, da min Statistik aldeles overvejende refererer sig til Mursvendene.

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	3900	37	35	4110	38	35
35—55 Aar	3680	80	72	4340	89	72
55 Aar og derover	830	56	46	990	71	54
tilsammen . . .	8410	173	153	9440	198	161

Da Dødelighedsforholdene ere ugunstigere hos Medhjælpere i Forbindelse med Hovedpersoner end hos Medhjælpere alene, gjøre vi rettest i at holde os til de først nævnte; hos disse er Forskjellen mellem Erfaring og Beregning henved 3 Gange saa stor som Middelfejlen. Efter Ratcliffe skulde Dødeligheden netop være den gennemsnitlige. Den engelske officielle Statistik har Murerne sammen med endel andre Erhverv; Westergaard har for-

søgt at udskille dem, uden at han dog vil lægge synderlig Vægt paa det fundne Resultat. Dette gik ud paa, at Dødeligheden skulde være større end beregnet, men Forskjellen var rigtignok kun af Størrelse omtrent som Mid-delfejlen. Det maa derfor staa hen, om Forholdene ved dette Erhverv ere ugunstige eller de svare til Normen.

I 1882 var Daglønnen for Svende den gjennemsnitlige, medens Indtægten ved Akkordarbejde syntes at være lidt over Gjennemsnittet, men selv under heldigste Omstændigheder kan der i vort Klima kun arbejdes c. $\frac{3}{4}$ af Aaret. I 1872 toges Murere og Skorstensfejere under et; for disse var Arbejdslønnen noget over den gjennemsnitlige. Antallet af Drankerdødsfald og Selvmord, navnlig de første, var sjældnere end beregnet. Derimod vare dødelig forløbende Ulykkestilfælde meget hyppige, idet der hos Medhjælpere indtraadte 14, medens man kun skulde have ventet 4,9; af det samlede Antal Dødsfald hos disse skyldtes altsaa 8,1 pCt. Ulykkestilfælde.

Tømrere, Baad- og Skibsbyggere. Om der paa Folketællingslisterne under Benævnelsen «Skibsbygger» skulde være optaget foruden Skibstømrere ogsaa Skibsmede fra Burmeister og Wains samt fra Marinens Værft, er jeg ikke istand til at afgjøre.

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
20—35 Aar	5440	28	48	5640	29	48
35—55 —	6280	105	124	6870	111	114
55 Aar og derover	1340	68	75	1500	76	81
tilsammen . . .	13060	201	247	14010	216	243

Baade hos Medhjælpere og hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner er Dødeligheden mindre end beregnet, og Differencen er selv hos de sidst nævnte, hvor Dødelighedsforholdene ere ugunstigst, dog henved 2 Gange større end Middelfejlen. Den engelske officielle Statistik har Tømrere under et med Snedkere, hos disse tilsammen vare Dødelighedsforholdene gunstige; derimod svarede Dødeligheden hos Skibsbyggere til den beregnede. Ratcliffe har destoværre ogsaa slaaet Snedkere og Tømrere sammen.

I 1882 var Daglønnen for Skibstømrere den gennemsnitlige; det samme var Tilfælde med Hustømrernes Dagløn, derimod var Indtægten ved Akkordarbejde over Gennemsnittet, men der arbejdes jo i denne Profession ikke hele Aaret. I 1872 skulde Daglønnen for Tømrere knap nok have været den gennemsnitlige. Drankerødssald vare noget sjældnere end beregnet, Antallet af Selvmord det gennemsnitlige. Dødelig forløbende Ulykkestilfælde skulde mærkelig nok ikke være hyppigere end beregnet.

Snedkere, Stolemagere, Bødkere, Drejere, Finerskjærere, Hjulmænd og Træskomagere. Vi finde her forenede endel Erhverv, ved hvilke Hovedstoffet for Arbejdet er Træ ligesom hos de foregaaende, men som jeg dog har anset det for rettest at behandle for sig. Hovedsagelig er det Snedkere, der give Gruppen sit Præg, da denne Profession repræsenteres af et langt større Antal Arbejdere end alle de øvrige tilsammen.

Alder:	Medhjælpere.			Medhj. og Hovedpersoner.		
	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. o. s. v.	Leveaar.	døde.	beregn. døde eft. Tabellen for Medhj. og Hovedp. osv.
22—35 Aar	12730	82	113	13490	88	116
35—55 —	8100	154	160	11890	201	197
55 Aar og derover	1370	89	76	3270	184	177
tilsammen . . .	22200	325	349	28650	473	490

Saa vel hos Medhjælpere som hos disse i Forbindelse med Hovedpersoner er Dødeligheden mindre end beregnet, men da Differencen intet af Stederne er synderlig større end Middelfejlen, er der Mulighed for, at Dødeligheden i Virkeligheden kan være den gennemsnitlige. At Snedkerne i den engelske Statistik ere behandlede sammen med Tømrere, er allerede nævnt; af de øvrige har jeg kun fundet Hjulmænd omtalt, hos hvilke Dødeligheden var langt mindre end beregnet.

I 1882 var Arbejdslønnen og Indtægten ved Akkordarbejde under Gennemsnittet hos Drejere, Møbelsnedkere og Stolemagere, omtrent paa Gennemsnittet hos Bødkere og Hjulmagere. Opgivelserne fra 1872 stemme nogenlunde med de anførte, kun at Snedkernes Dagløn da skulde have været over Gennemsnittet. Drankerdødsfald vare noget sjældnere end beregnet, derimod Antallet af Selvmord nærmere ved Gennemsnittet.

Tages alle Træarbejderne som Helhed, viser min Statistik, at de høre til de industrielle Erhverv, der have relativt gunstige Dødelighedsforhold; det samme fremgaar af den engelske Statistik.

Idet vi nu vende os til nogle andre Haandarbejdere, nemlig Daglejere og Tjenestetyende, ville vi som Maalestok benytte Dødeligheden hos den mandlige Del af Arbejderklassen (Gruppe I) foruden den hidtil anvendte.

Daglejere. Jeg har til denne Næringsvej henført Arbejds mænd, forsaavidt disse ikke stadig vare beskjæftigede ved en eller anden Industriegren, altsaa den samme Fremgangsmaade, som anvendes af det statistiske Bureau. Men alligevel har Folketællingen i 1870 givet mig et Resultat, der er meget forskjelligt fra det, hvortil Bureauet kom. Jeg fandt nemlig, at der i det paagjældende Aar skulde have været 5705 Arbejds mænd over 20 Aar i Kjøbenhavn, medens Bureauet i det Hele (under og over 20 Aar) fik 7802¹⁾. At der skulde være synderlig mange Individuer under 20 Aar knyttet til denne Næringsvej, er kun lidt sandsynligt. Mere Betydning har det, at jeg herunder ikke har henført Brolæggere og Saugskjærere, men det synes dog ikke tilstrækkeligt til at forklare Forskjellen. Da mine og Bureauets Tal ved de tidligere behandlede Erhverv stemme langt bedre med hinanden — forsaavidt en saadan Sammenligning kan anstilles, eftersom jeg jo heller ikke blandt Haandværkets og Industriens Medhjælpere har Individuer under 20 Aar (Lærlinge) med —, er jeg ikke istand til at tænke mig anden Mulighed, end at Bureauets og mit Skjøn over «Fabrikarbejdere» maa have været forskjelligt.

¹⁾ Statistisk Tabelværk. Tredie Række. Attende Bind.

Alder:	Leveaar.	døde.	beregn. døde efter Tab. for den mandlige Del af Arbejderklassen.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. i 25 Haandværk og Industrigrene.
20—35 Aar	18940	230	171	167
35—55 —	32720	959	826	644
55 Aar og derover	5390	359	451	300
tilsammen . . .	57050	1548	1448	1111

Det er ugunstige Dødelighedsforhold, vi her træffe, især i Sammenligning med dem hos Medhjælperne ved Haandværk og Industri; Dødeligheden overstiger den forventede med respektivt 6 pCt. og 28 pCt., medens Middelfejlen kun er mellem 2 og 3 pCt. Hverken hos Westergaard eller hos Oldendorff har jeg kunnet finde Oplysninger fra den engelske officielle Statistik om Arbejdsmænd i Byer, naar undtages Havnearbejdere (Harbour-Dock-Service-Labourers), hvor Dødelighedsforholdene ligeledes vare meget ugunstige.

Den tid citerede Statistik over Erhvervsforholdene i 1882 beskæftiger sig kun med Arbejdsmænd ved Haandværk og Industri altsaa en Kategori, som her skulde være udelukket; hos disse var Arbejdslønnen omtrent 20 pCt. mindre end hos Svende. Man kan vist rolig gaa ud fra, at den gennemsnitlige Aarsfortjeneste for de Arbejdsmænd, der ikke til Stadighed ere beskæftigede ved en eller anden Industrigren, snarere er mindre end større end hines, thi selv om det tilfældige Arbejde til sine Tider og ved visse Arbejdsformer skaffer højere Dagløn end det faste, er det jo til Gjengjæld et usikkert Erhverv med arbejdsløse Perioder af undertiden ikke ringe Længde. Min Undersøgelse

af Arbejderforholdene i en mindre Provinsby¹⁾ viste i alt Fald, at de løse Arbejdsmænd i økonomisk Henseende vare daarligere stillede end de faste.

Om det er det usikre ved Erhvervet i Forbindelse med den tvungne Fritid, som Arbejdsløsheden periodisk medfører, der frister til et uregelmæssigt Liv, skal jeg ikke kunne afgjøre, men at saadanne Fristelser maa være tilstede, synes at fremgaa deraf, at baade Drankerødtsfald og Selvmord vare langt hyppigere end beregnet. Af de første indtraf der 117, medens man kun skulde have ventet 71, af de sidste 110 mod forventede 76; Differencen er altsaa respektivt 4 og 3 Gange større end Middelfejlen.

Kan man end saaledes skyde endel af den store Dødelighed over paa slette økonomiske Forhold og et uregelmæssigt Liv, ere disse Momenter dog næppe tilstrækkelige til at forklare Forskjellen mellem Erfaring og Beregning. Det skulde da være, naar vi holde os til den fra Arbejderklassen som Helhed (Gruppe I) hentede Maalestok. Dog maa erindres, at denne Gruppe rummer de under Fattigforsørgelse værende uhelbredelig syge; fra disse stammer sandsynligvis den Modsætning, der fremtræder mellem ældste Aldersklasse (over 55 Aar) og de øvrige i Henseende til Forholdet mellem virkelig og beregnet døde. Men under alle Omstændigheder synes det evident, naar vi sammenligne Dødeligheden hos Daglejere med den hos Haandværksarbejdere, at hines Erhverv maa medføre større Fare for Sundheden end disses. Det taler ikke herimod, hvad den engelske officielle Statistik viser, at Arbejdsmænd paa Landet (Landarbejdere) frembød langt gunstigere Dødelighedsforhold end de 62 udvalgte Erhverv, thi Repræsen-

¹⁾ Et Bidrag til Belysning af Kjøbstadarbejderes Vilkaar. Kjøbenhavn 1880.

tanterne for disse sidste henhørte for en stor Del til Bybefolkningen, og at denne har større Dødelighed end Landbefolkningen, uanset om Beskæftigelsen er den samme eller ikke, er jo en længe kjendt Erfaring. For at komme til Klarhed over, om Landarbejdernes Erhverv medfører stor eller ringe Fare for Sundheden, maatte man sammenligne dem med andre Dele af Landbefolkningen, hvis økonomiske Forhold vare nogenlunde lig deres — men det er ikke sket.

Dødelig forløbende Ulykkestilfælde vare hos Arbejds-mænd endel hyppigere end beregnet. Der indtraf nemlig 51 saadanne, medens man kun skulde have ventet 35; Differencen er altsaa mellem 2 og 3 Gange større end Middelfejlen.

Mandligt Tjenestetyende. Jeg behøver næppe at gjøre opmærksom paa, at de mere overordnede Stillinger som Pakhusforvalter og lignende ikke ere medoptagne.

Alder:	Leveaar.	døde.	bereg. døde efter Tab. for den mandlige Del af Arbejderklassen.	bereg. døde efter Tab. for Medhj. i 25 Haandværk og Industrigrene.
20—35 Aar	21300	98	192	189
35—55 —	5040	73	128	99
55 Aar og derover	440	24	37	24
tilsammen . . .	26780	195	357	312

Det er langt færre døde end forventet, idet Forskjellen mellem Erfaring og Beregning er respektivt 45 pCt. og 38 pCt., medens Middelfejlen kun er 7 pCt. Den engelske officielle Statistik viser ligeledes gunstige Dødelighedsforhold hos Tjenestetyende (Domestic Servants). Man vil af mine Tal se, at efter det 55de Aar er Dødeligheden den samme

som hos Medhjælpere ved Haandværk og Industri; et lignende Forhold viser den engelske Statistik, idet her Dødeligheden hos Tjenestetyende kun indtil det 45de Aar er mindre end ved de 62 udvalgte Erhverv. Som Forklaring heraf lod den Mulighed sig vel tænke, at det hovedsagelig kunde være mindre kraftige Individder, der foretrak at blive staaende i Tyendeforhold hele Livet igjennem, istedetfor at bryde sig en selvstændig Bane.

Hvad er det nu, som betinger disse gunstige Dødelighedsforhold? Blandt andet kan vel nævnes, at Tyendet som Regel faar sin gode og rigelige Kost, langt bedre vistnok end den gifte Arbejders; om derimod hins Bolig (Soverum) gjennemsnitlig er bedre end dennes, er vel et Spørgsmaal, men under alle Omstændigheder er der langt mere Tryghed og aandelig Ro over Tyendets Tilværelse end over den gifte Arbejders, som ved den af ham stiftede Familie tvinges midt ind i Kampen for Tilværelsen. Heller ikke synes Fristelsen til et uregelmæssigt Liv at være stor, idet baade Drankerdødsfald og Selvmord, navnlig dog de første, vare udtalt sjældnere her end i Arbejderklassen. Alt dette er dog utilstrækkeligt til at forklare de gunstige Forhold. Beskjæftigelsen selv maa medføre forholdsvis faa Farer for Sundheden, hvorpaa følgende Sammenstilling afgiver det bedste Bevis:

Alder:	døde.	beregn. døde efter Tabellen for den mandlige Del af Gruppe II.	beregn. døde efter Tabellen for den mandlige Del af Gruppe III.
20—35 Aar	98	156	110
35—55 —	73	69	62
55 Aar og derover	24	25	23
tilsammen	195	250	195

Dødelighedsforholdene hos det mandlige Tjenestetyende ere gunstigere end i mellemste Samfundslag — Differencen er næsten 4 Gange større end Middelfejlen; det er de yngre Aar, som fremkalder Forskjellen, thi efter det 35te Aar udslettes den. Først højere Samfundslag frembyder samme Dødelighed som Tyendet.

Endnu kan anføres, at dødelig forløbende Ulykkestilfælde svarede til Beregning.

Kvindeligt Tjenestetyende. Det af Statistisk Bureau ved Folketællingen i 1870 fundne Tal er 29 pCt. større end mit, men her er Forskjellen let at forklare, da der jo findes et stort Antal Tjenestepiger under 20 Aar. Hvis Aldersklassen 15—20 Aar rummer ligesaa mange Repræsentanter for denne Næringsvej som Aldersklassen 20—25 Aar, vil dette være tilstrækkeligt til at forklare Forskjellen; det gjør den nu imidlertid næppe, men saa maa der ogsaa lægges Mærke til, at Husjomfruer og andet højere kvindeligt Tyende har jeg ikke henført herunder. Som Maalestok er benyttet Dødeligheden hos den kvindelige Del af Arbejderklassen:

Alder:	Leveaar.	døde.	beregn. døde efter Tabellen for den kvindelige Del af Gruppe I.
20—35 Aar	77850	203	586
35—55 —	13380	74	218
55 Aar og derover	1500	30	103
tilsammen . . .	92730	307	907

Det er endnu gunstigere Dødelighedsforhold end de, vi fandt hos det andet Kjøn, idet Afvigelsen mellem Erfaring og Beregning er 66 pCt., medens Middelfejlen kun er

6 pCt. Den engelske officielle Statistik giver ingen Op-lysning om Dødeligheden hos det kvindelige Tjenestetyende. Med Hensyn til Forklaringen af den ringe Dødelighed henvises til, hvad der ovenfor er udtalt om det mandlige Tyende. Ogsaa her ville vi anstille en Sammenligning med de i økonomisk Henseende bedre stillede Samfundslag for at vise, hvor forholdsvis ringe Fare for Sundheden Beskæftigelsen medfører:

Alder:	døde.	beregn. døde efter Tabellen for den kvindelige Del af Gruppe II.	beregn. døde efter Tabellen for den kvindelige Del af Gruppe III.
20—35 Aar	203	494	537
35—55 —	74	120	120
55 Aar og derover	30	49	60
tilsammen	307	663	717

Som man ser, holder Dødeligheden hos det kvindelige Tyende sig langt under den hos Kvinder af mellemste og højere Samfundslag, idet Afvigelsen mellem Erfaring og Beregning er respektivt 54 pCt. og 57 pCt., medens Middelfejlen kun er 6 pCt. Udsigten til et langt Liv er større i Køkkenet end i Dagligstuen¹).

Da det kvindelige Tyende jo navnlig er stærkt repræsenteret i de yngre Aldersklasser (indtil 25 à 30 Aars Alderen), kan den ringe Dødelighed hos dette bidrage til at forklare, hvorfor Dødeligheden hos ugifte Kvinder som Regel viser sig i de yngre Aar at være den samme eller

¹) Baade for Tjenestetyendets og Daglejernes Vedkommende forbeholder jeg mig dog ved den fortsatte Undersøgelse at prøve Muligheden af tilstedeværende Fejkilder.

endog mindre end hos gifte Kvinder¹⁾, medens den i de ældre Aldersklasser næsten altid er udtalt større hos hine end hos disse. Ogsaa for Mandkjønnets Vedkommende viser den svenske Befolkningsstatistik — ligesom enkelte andre Landes dog ikke alle²⁾ — en lignende men mindre Modsætning mellem yngre og ældre Aldersklasser i Henseende til Dødeligheden hos ugifte og gifte; sin Part heri har vel det mandlige Tyende.

At kunne konstatere Dødeligheden hos Syersker vilde havt ikke ringe Interesse, da man kun veed meget lidt herom, men det derpaa anvendte Arbejde viste sig desto værre at være spildt. Foruden de egenlige Sypiger var der nemlig paa Folketællingslisterne opført som «ernærende sig ved Haandarbejde» en hel Del ældre og yngre Kvinder, for hvilke Haandarbejdet for en stor Del kun kan have været et Bierhverv, og som derfor i Tilfælde af Dødsfald ikke ere anførte paa Attesterne som Syersker. Kun saaledes kan jeg forstaa, hvorledes der ved denne Næringsvej kunde fremkomme en saa urimelig lille Dødelighed, at jeg maatte betragte Resultatet som kassabelt. I Tabelværket kunde jeg ingen Hjælp finde, selv om jeg vilde se bort fra, at der ved hvert enkelt Erhverv kun opgives det samlede Antal Individuer uden Hensyn til Aldersinddelingen, thi det her anførte Tal viste mig, at Bureauet heller ikke havde holdt sig til de egenlige Sypiger ved Folketællingen, altsaa var gaaet samme Vej som jeg. Naar jeg kommer til at beskæftige mig med Provinsbyerne, skal jeg dog med den

1) Tidligere har man udelukkende søgt Forklaringen heraf i den med Fødslernes Periode følgende Fare for den gifte Kvinde.

2) Angaaende Civilstandens Indflydelse paa Dødeligheden jfr. Westergaard l. c. Pag. 79 og følgd.

her gjorde Erfaring for Øje anstille endnu et Forsøg paa at faa de virkelige Dødelighedsforhold frem.

Foruden de hidtil omhandlede Erhverv har jeg endnu undersøgt et Par andre, som staa Handelsstanden mere eller mindre nær.

Handelskontorister, Bankassistenter, Fuldmægtige paa Handelskontorer og i Banker. Fra Dødeligheden hos disse, der jo kun ere at betragte som Medhjælpere, kan man selvfølgelig ikke slutte direkte til Dødeligheden hos Hovedpersonerne (større Kjøbmænd). Men ved at sammenstille dem med mellemste Samfundslag, hvor de økonomiske Forhold vel maa betragtes som nogenlunde tilsvarende, kan man dog faa en Antydning af, om den med «Erhvervet» følgende Levevis er gunstig eller ugunstig for Sundheden.

Alder:	Leveaar.	døde.	beregn. døde efter Tabellen for den mandlige Del af Gruppe II.
20—35 Aar	6430	59	47
35—55 —	2810	53	38
55 Aar og derover	580	39	33
tilsammen . . .	9820	151	118

Dødeligheden er større end forventet, og da Forskjellen mellem Erfaring og Beregning er mellem 2 og 3 Gange saa stor som Middelfejlen, tør man nok lægge nogen Vægt paa Resultatet. Mere slaaende er det dog, at Dødeligheden her er omtrent den samme som hos Medhjælpere ved de omhandlede 25 Haandværk og Industriegrene, skjøndt disse maa forudsættes at leve under ikke saa lidt daarligere økonomiske Forhold end hine. Den engelske officielle

Statistik viser, at Dødelighedsforholdene hos Skrivere og Kontorister (Insurance Service and Commercial Clercks) vare en hel Del ugunstigere end ved de 62 udvalgte Erhverv (Hovedpersoner og Medhjælpere under et). Da i min Statistik Forskjellen mellem Erfaring og Beregning ikke er afgjort større i de yngre end i de ældre Aldersklasser, tør man nok slutte, at den ikke skyldes en usædvanlig Tilgang af mindre gode Liv, hvad Beskæftigelsens Art maaske kunde bringe til at vente. Heller ikke synes disse Samfundsmedlemmer at føre et særlig uregelmæssigt Liv, idet Drankerdødsfald og Selvmord vare sjældnere end beregnet (Maalestokken hentet fra Forholdene i Gruppe II).

Traktører, Værtshusholdere, Kaffe- The- og Ølskjænkere, Restauratører, Gjæstgivere, Vinhandlere. Det er Individier navnlig af mellemste men ogsaa af højere Samfundslag, der her ere samlede om det fælles Kjendemerke, at Erhvervene synes let at maatte friste til overdreven Nydelse af Spiritus. Naar vi nu som Maalestok benytte Dødeligheden i mellemste Samfundslag, kunne vi nok gaa ud fra, at de økonomiske Forhold ere nogenlunde eliminerede; skulde der være Tale om nogen Forskjel, maatte vel de foreliggende Erhverv tilsammen antages at repræsentere bedre økonomiske Forhold end den benyttede Maalestok.

Alder:	Leveaar.	døde.	bereg. døde efter Tabellen for den mandlige Del af Gruppe II.
20—35 Aar	2250	20	16
35—55 —	6190	114	84
55 Aar og derover	2030	109	115
tilsammen . . .	10470	243	215

Da Forskjellen mellem Erfaring og Beregning dog er henved 2 Gange saa stor som Middelfejlen, er der større Sandsynlighed for, at Dødelighedsforholdene her ere ugunstige end at de ere normale. Den engelske officielle Statistik viser hos Værthusholdere, Gjæstgivere og andre med Udskænkning af Spirituosa beskæftigede Personer langt større Dødelighed end ved de 62 udvalgte Erhverv.

Nært ligger det jo at antage, at vi her idetmindste tildels have at gjøre med Følgerne af et uregelmæssigt Liv, skjøndt heller ikke Opholdet i Udskænkingslokaler kan være sundt paa Grund af den daarlige Luft, som i Reglen findes i disse, ikke at tale om at flere af disse Erhverv maa medføre utilstrækkelig Nattesøvn. I først nævnte Henseende giver det Kriterium, der i det foregaaende gennemgaaende er benyttet, forskjelligt Svar efter den Maalestok, der anvendes. Tage vi Forholdene i mellemste Samfundslag som Maalestok — Alderen selvfølgelig her som andetsteds elimineret —, svare Selvmord til Gjennemsnittet, medens Drankerødtsfald ere langt hyppigere end beregnet (11 mod 3,3); tages derimod Forholdene i Arbejderklassen som Maalestok, ere Selvmord lidt sjeldnere, Drankerødtsfald lidt hyppigere end beregnet, men Forskjellen er intet af Stederne saa stor i Forhold til Middelfejlen, at der kan lægges nogen Vægt paa den. Det naturligste er dog vel imidlertid at sammenstille disse Erhverv med mellemste Samfundslag, hvortil de i Retning af økonomisk Stilling og Dannelse nærmest høre, thi naar der spørges, om et Erhverv i større eller mindre Grad frister til et uregelmæssigt Liv, er dog navnlig Dannelsestrinet et Moment, der ikke godt kan lades ude af Betragtning.

Dødsaaarsagernes relative Hyppighed ved de enkelte Erhverv.

I det foregaaende er lejlighedsvis omtalt Selvmord, Drankerdødsfald og Ulykkestilfælde. Endnu skulle vi her

Alder:	Bagere og Konditøre,		Bogbindere og Bogtrykkere,		Sadelmagere og Tapetserere,		Skomagere,		Skrædere,		Malere og Lakerere.	
	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. i 25 Haandværk og Industriene.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.
20—35 Aar . .	9	19	35	19	7	11	40	48	32	22	15	19
35—55 — . .	10	14	15	13	12	12	54	52	56	41	17	16
55 A. o. derov.	"	4	5	4	1	3	25	24	19	17	4	4
tilsammen	19	37	55	36	20	26	119	124	107	80	36	39

Som man ser, ere Medhjælperere og Hovedpersoner ved Haandværk og Industri tagne under et. For mulig at komme til Klarhed over, om Faren ved det enkelte Erhverv hovedsagelig skyldes Tuberkulose eller tillige andre Sygdomsformer, ville vi gjenkalde i Erindringen, hvorledes det stillede sig med Totaldødeligheden, idet vi ordne Erhvervene efter den Hyppighed, hvormed hin specielle Dødsaaarsag optræder.

Bagere og Konditøre ligesom Tømrere, Baad- og Skibsbyggere have mindre Dødelighed ved Tuberkulose end

undersøge Hyppigheden af Tuberkulose, medens vi for de øvrige Dødsaaarsagers Vedkommende vente, indtil vi kunne hente Materiale ogsaa fra Provinsbyerne, for da at faa større Tal at operere med.

Klejn-, Nagel-, Grov-, Kobber-, Tøj- og Ankersmede,		Jernstøberi og Maskinfabrikation.		Blikkenslagere, Gjortlere, Naalmagere, Nyselvsfabrikanter, Guldsmede, Kandestøbere,		Tobaksindustrien.		Murere,		Tømrere, Baad- og Skibsbyggere.		Snedkere, Stølemagere, Bødkere, Drejere, Finerskjærere, Hjulmænd, Traskomagere.	
døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.	døde af Medhjælperere og Hovedpersoner.	beregn. døde efter Tab. for Medhj. og Hvedp. osv.
37	36	12	14	22	15	46	21	14	19	18	27	49	64
28	37	13	9	9	15	25	12	21	23	28	36	54	63
10	8	1	1	6	7	2	3	7	7	9	11	29	23
75	81	26	24	37	37	73	36	42	49	55	74	132	150

beregnet; Differencen er hos de første 4 Gange, hos de sidste mellem 2 og 3 Gange saa stor som Middelfejlen. Totaldødeligheden var ved de nævnte Erhverv ligeledes mindre end beregnet.

Skomagere have den gennemsnitlige Dødelighed ved Tuberkulose, medens Totaldødeligheden var mindre end beregnet. Maa end saaledes denne Næringsvej staa som forholdsvis sund overfor andre Sygdomsformer, er den det ingenlunde i samme Grad overfor Tuberkulose. Da der i de yngre Aar er færre døde af denne Sygdom end beregnet,

medens det omvendte finder Sted i den ældre Alder, foreligger der ingen Antydning af, at Erhvervet skulde have lokket brystsvage Individuer til sig.

Hos Sadelmagere og Tapetsere, Malere og Lakerere, Smede, Jernstøbere og Maskinfabrikarbejdere, Blikkenslagere og de i Forbindelse hermed omhandlede Haandværk, samt endelig hos Snedkere o. s. v. svarer enten Dødeligheden ved Tuberkulose til den beregnede, eller er Forskjellen mellem Erfaring og Beregning saa lille i Forhold til Middelfejlen, at Sandsynligheden ligesaa godt kan være for, at Dødeligheden kun er den gennemsnitlige. Det samme var Tilfælde med Totaldødeligheden ved de nævnte Erhverv.

Hos Murere nærmer Dødeligheden ved Tuberkulose sig ligeledes til den gennemsnitlige, men Totaldødeligheden var større end beregnet. Der maa altsaa være andre Sygdomsformer, for hvilke dette Erhverv udsætter i højere Grad end for den, hvormed vi her beskæftige os.

Skrædere have større Dødelighed ved Tuberkulose end beregnet; Differencen er mellem 2 og 3 Gange saa stor som Middelfejlen. Totaldødeligheden var ogsaa større end beregnet, men Differencen ikke saa stor i Forhold til Middelfejlen, at man kunde slaa Dødelighedsforholdene fast som ugunstigere end sædvanlig. Forholdsvis udsætter altsaa dette Erhverv for Tuberkulose derimod, som det synes, ikke for andre Sygdomsformer, thi Forskjellen mellem Erfaring og Beregning er ved hin Dødsarsag netop tilstrækkelig til at udjevne Forskjellen mellem Erfaring og Beregning ved Totaldødeligheden. Der er intet, som tyder paa, at Erhvervet skulde have lokket brystsvage Individuer til sig.

Bogbindere og Bogtrykkere frembyde ligeledes større Dødelighed ved Tuberkulose end beregnet; Differencen er

mellem 2 og 3 Gange saa stor som Middelfejlen. Ogsaa Totaldødeligheden var større end beregnet. Det er saa godt som udelukkende i de unge Aar (Aldersklassen 20—35 Aar), at Forskjellen fremtræder; den Mulighed maa altsaa fastholdes, at Resultatet for en stor Del kunde skyldes, at Beskæftigelsens Art bragte Individier med Anlæg til Brystsyge til at søge herhen.

Endnu mere udtalt end de foregaaende viser Tobaksindustrien større Dødelighed ved Tuberkulose end beregnet — Differencen er mellem 4 og 5 Gange saa stor som Middelfejlen; det samme var Tilfælde med Totaldødeligheden. Skjøndt Forskjellen mellem Erfaring og Beregning er størst i de yngre Aar, er den endnu tydelig i Aldersklassen 35—55 Aar; omend altsaa det lette Arbejde maaske nok lokker endel brystsvage Individier hertil, kan der dog ingen Tvivl være om, at ogsaa Beskæftigelsen selv udsætter i ikke ringe Grad for Tuberkulose. Da Overskudet af de af denne Sygdomsform døde hverken ved Tobaksindustrien eller hos Bogbindere og Bogtrykkere, formaar at udjævne Overskudet, som Totaldødeligheden frembød, maa disse Erhverv imidlertid ogsaa disponere til andre Sygdomsformer¹⁾.

¹⁾ Da man maaske kunde spørge, om den forskjellige Hyppighed af Tuberkulose ved Haandværk og Industri ikke snarere lod sig føre tilbage til en Forskjel i økonomiske Vilkaar — med deraf følgende Forskjel i Hjemmets hygiejniske Forhold, Ernæringsforhold o. s. v. — end til Beskæftigelsens Art, har jeg sammenlignet Lønningsforholdene hos Medhjælpere ved de forskellige Erhverv med Hyppigheden af Tuberkulose. Det fremgik imidlertid heraf, at en Forbindelse mellem disse ikke lod sig paavise, idet hverken en Aarsindtægt under Gjennemsnittet som Regel foregede Hyppigheden eller omvendt.

Alder:	Arbejds mænd.			Mandligt Tjenestetyende.			Kvindeligt Tjenestetyende.	
	døde.	bereg. døde efter Tab. for Medhj. ved Haandværk og Industri.	bereg. døde efter Tab. for d. mandlige Del af Gruppe I.	døde.	bereg. døde efter Tab. for Medhj. ved Haandværk og Industri.	bereg. døde efter Tab. for d. mandlige Del af Gruppe I.	døde.	bereg. døde efter Tab. for d. kvindelige Del af Gruppe I.
20—35 Aar . . .	83	90	84	23	102	94	31	187
35—55 — . . .	224	203	231	21	31	36	12	55
55 A. og derover	58	51	67	2	4	6	1	7
tilsammen . .	365	344	382	46	137	136	44	249

De samme Maalestokke, som anvendtes, hvor Talen var om Totaldødeligheden ved disse Erhverv, ere benyttede for den specielle Dødsarsag, hvormed vi her beskæftige os.

Saa vel hos det mandlige som hos det kvindelige Tjenestetyende er Dødeligheden ved Tuberkulose betydelig mindre end beregnet, ligesom Tilfældet var med Totaldødeligheden.

Arbejds mænd have større Dødelighed ved Tuberkulose end Medhjælpere ved Haandværk og Industri, men mindre end den mandlige Del af lavere Samfundslag; da imidlertid Differencen i begge Tilfælde kun er af Størrelse som Middelfejlen, kan der ikke lægges nogen Vægt paa den. Totaldødeligheden var derimod langt større end den efter begge Maalestokke beregnede. Den ved denne Næringsvej tilstedeværende Fare for Sundheden maa altsaa være knyttet i højere Grad til andre Sygdomsformer end til Tuberkulose.

Hvad der ved de ovenfor omtalte Erhverv blev anført om den benyttede Maalestok, gjælder ogsaa dem, hvormed vi nu komme til at beskæftige os (se Tabellen paa næste Side).

Hos Traktører, Værtshusholdere o. s. v. svarer Dødeligheden ved Tuberkulose til Beregning, medens Totaldødeligheden var noget større end beregnet.

Handelskontorister o. s. v. have større Dødelighed ved Tuberkulose end beregnet; Differencen er omtrent 2 Gange

Alder:	Handelskontorister, Bankassistenten o. s. v.		Traktører, Værtshus- holdere, Restauratører, Gjæstgivere, Vin- handlere o. s. v.	
	døde.	beregnet døde efter Tab. for d. mandl. Del af Gruppe II.	døde.	beregnet døde efter Tab. for d. mandl. Del af Gruppe II.
20—35 Aar	37	25	9	9
35—55 —	15	10	22	22
55 Aar og derover	2	3	8	10
tilsammen	54	38	39	41

saa stor som Middelfjelen. Der er intet, som lader forudsætte, at Resultatet skulde skyldes en usædvanlig Tilgang af brystsvage Individuer. Totaldødeligheden oversteg ligeledes den beregnede, men Forskjellen var her endel større end den ved Tuberkulose fundne, saa at denne Sygdomsform ikke kan være den eneste, som Beskæftigelsen medfører Fare for.

Jeg behøver næppe at tilføje, at fordi der ved et Erhverv har vist sig paa et givet Sted og til en given Tid en abnorm stor Dødelighed ved Tuberkulose, behøver denne ikke i alt Fald i sit fulde Omfang at være uløselig knyttet til Beskæftigelsen som saadan. Tobaksindustrien f. Ex. kan jo meget vel paa et givet Sted og til en given Tid være dreven under særlig ugunstige hygiejniske Forhold, afhængig af mangelfuld Ventilation i Fabrikslokalerne o. s. v. For nogenlunde at kunne afgjøre, i hvilken Grad en Beskæftigelse disponerer til Tuberkulose, udfordres derfor en Række af Undersøgelser, anstillede under forskellige Forhold. Men dette forringer selvfølgelig ikke den enkelte Undersøgelses Betydning for den specielle Lokalitet, hvor den er anstillet.

Oversigts- tabeller.

OVERSIGTSTABEL I. Antal af Individuer af forskellige Samfundslag i de enkelte Aldersklasser ved Folketællingen i 1870.

	20—25 Aar.		25—35 Aar.		35—45 Aar.		45—55 Aar.		55—65 Aar.		65—75 Aar.		75 Aar og derover.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
Gruppe I. lavere Samfundslag . . .	4461	6092	8749	11399	6266	7108	3845	5133	1516	2628	638	1610	126	549
Gruppe II. mellemste Samfundslag .	1411	1860	3268	4127	3694	4052	3343	3714	1845	2403	858	1369	201	493
Gruppe III. højere Samfundslag . . .	1081	1072	1872	2280	1681	2009	1432	1787	970	1477	593	908	196	389

OVERSIGTSTABEL II. I de enkelte Aldersklasser af forskellige Samfundslag døde i Tiaaret 1865—74.

	20—25 Aar.		25—35 Aar.		35—45 Aar.		45—55 Aar.		55—65 Aar.		65—75 Aar.		75 Aar og derover.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
Gruppe I. lavere Samfundslag . . .	351	439	841	879	6119	952	1367	1049	973	999	676	1241	261	1058
Gruppe II. mellemste Samfundslag .	107	110	237	271	378	340	580	361	674	391	622	527	348	484
Gruppe III. højere Samfundslag . . .	43	47	109	182	154	157	228	186	303	257	335	393	273	468

	20—25 Aar.		25—35 Aar.		35—45 Aar.		45—55 Aar.		55—65 Aar.		65—75 Aar.		75 Aar og derover.	
	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.
Bagere og Konditore . . .	2	162	34	210	54	106	49	51	30	18	7	5	2	1
Blikkenslagere, Gjørtlere, Naalemagere, Nysølvfabrikanter, Guldsmede, Kande- og Klokketøbere	"	114	38	167	85	105	76	25	52	15	23	3	4	"
Klein-, Nagel-, Grov-, Kobber-, Tøj- og Ankersmede	1	273	34	458	74	340	83	205	34	48	14	12	5	1
Jernstøberi og Maskinfabrikation	"	139	2	157	3	108	7	53	2	7	2	1	"	"
Bogbindere og Bogtrykkere	"	193	20	194	42	91	36	70	27	20	4	8	1	1
Tobaksindustrien	"	200	30	231	30	128	25	52	15	10	6	5	1	"
Malere og Lakerere	"	152	43	207	73	109	78	47	40	14	6	1	2	"
Sadelmagere og Tapetserere	"	84	19	131	65	79	51	36	23	6	9	2	3	"
Skomagere	"	384	105	533	207	370	224	180	151	74	69	33	9	2
Skrædere	2	139	33	299	141	287	183	171	101	56	58	15	13	2
Murere	1	131	20	259	32	222	34	146	14	55	2	27	"	1
Tømrere, Baad- og Skibsbyggere	"	131	20	413	31	336	28	292	10	98	5	31	1	5
Bødkere, Drejere, Finerskjærere, Hjilmænd, Stolemagere og Snedkere	2	405	74	868	178	515	201	295	111	101	67	32	12	4
Daglejere	302		1592		1963		1309		433		102		4	
Mandligt Tjenestetyende	710		1420		365		139		36		8		"	
Kvindeligt Tjenestetyende	3492		4293		947		391		122		26		2	
Handelskontorister, Bankassistenter, Fuldmægtige paa Handelskontorer og i Banker	292		351		190		91		42		14		2	
Traktører, Restauratører, Gæstgivere, Kromænd, Værtshusholdere, Kaffe- The- og Ølskjænkere, Vinhandlere	2		223		324		295		148		47		8	

	20—25 Aar.		25—35 Aar.		35—45 Aar.		45—55 Aar.		55—65 Aar.		65—75 Aar.		75 Aar og derover.	
	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.
Bagere og Konditore . . .	"	6	1	13	4	12	7	13	9	3	5	2	7	"
Blikkenslagere, Gjørtlere, Naalemagere, Nysølvfa- brikanter, Guldsmede, Kande- og Klokkestøbere	"	7	"	28	8	17	8	13	16	11	20	1	7	"
Klein-, Nagel-, Grov-, Kob- ber-, Tøj- og Ankersmede	"	21	"	43	8	56	14	46	11	24	19	9	8	2
Jernstøberi og Maskinfa- brikation	"	12	"	15	2	21	1	16	1	2	1	1	"	"
Bogbindere og Bogtrykkere	"	26	"	33	2	15	9	16	4	12	7	6	8	3
Tobaksindustrien	"	24	3	52	6	40	4	14	5	6	5	2	1	"
Malere og Lakerere	"	4	4	23	9	16	15	19	12	7	8	2	4	"
Sadelmagere og Tapetserere	"	5	"	12	8	17	9	8	4	8	4	1	7	"
Skomagere	"	29	4	47	11	47	25	43	53	35	55	26	10	1
Skrædere	"	14	4	26	9	53	33	50	39	20	34	13	16	4
Murere	"	9	1	28	3	38	6	42	9	31	5	19	1	6
Tømrere, Baad- og Skibs- byggere	"	5	1	23	1	46	5	59	6	48	2	15	"	5
Bødkere, Drejere, Finer- skjærere, Hjulmænd, Træskomagere, Stolema- gere og Snedkere	"	26	6	56	18	81	29	73	41	56	34	24	20	9
Daglejere	36		194		411		548		272		79		8	
Mandligt Tjenestetyende .	32		66		45		28		15		9		"	
Kvindeligt Tjenestetyende.	93		110		40		34		20		8		2	
Handelskontorister, Bank- assistenter, Fuldmægtige paa Handelskontorer og i Banker	27		32		31		22		17		11		11	
Traktører, Restauratører, Gjæstgivere, Kromænd, Værtshusholdere, Kaffe- The- og Ølskjænkere, Vinhandlere	"		20		43		71		55		41		13	

OVERSIGTSTABEL V.

Ved forskellige Erhverv døde aar

	Medhjælpere.		
	20—35 Aar.	35—55 Aar.	55 Aar og derov.
Bagere og Konditore . . .	5,1	14,6	33,3
Blikkenslagere, Gjørtlere, Naalemagere, Nysølvfabrikanter, Guldsmede, Kande- og Klokkestøbere	12,5	23,1	66,7
Klein-, Nagel-, Grov-, Kobber-, Tøj- og Ankersmede	8,8	18,7	57,4
Jernstøberi og Maskinfabrikation	9,1	22,0	37,5
Bogbindere og Bogtrykkere	15,2	19,4	72,4
Tobaksindustrien	17,6	30,0	53,3
Malere og Lakerere	7,5	22,4	60,0
Sadelmagere og Tapetserere	7,9	21,7	112,5
Skomagere	8,3	16,4	56,9
Skrædere	9,1	22,5	50,7
Murere	9,5	21,7	67,5
Tømrere, Baad- og Skibsbyggere	5,1	16,7	50,7
Bødkere, Drejere, Finerskjærere, Hjulmænd, Træskomagere, Stolemagere og Snedkere	6,4	19,0	65,0
De omhandlede Haandværk og Industrigrene tilsammen .	8,9	19,7	55,6
Daglejere	12,1	29,3	66,6
Mandligt Tjenestetyende .	4,6	14,5	54,5
Kvindeligt Tjenestetyende .	2,6	5,5	20,0
Den mandlige Del af Arbejderklassen (Gruppe I) . .	9,0	25,3	83,7
Handelskontorister Bankassistenten o. s. v.	9,2	18,9	67,2
Værtshusholdere o. s. v. . .	8,9	18,4	53,7

af 1000 levende i hver Aldersklasse :

	Medhjælpere og Hovedpersoner.		
	20—35 Aar.	35—55 Aar.	55 Aar og derov.
Bagere og Konditore . . .	4,9	13,8	51,1
Blikkenslagere, Gjørtlere, Naalemagere, Nysølvfabrikanter, Guldsmede, Kande- og Klokkestøbere	11,0	15,8	56,7
Klein-, Nagel-, Grov-, Kobber-, Tøj- og Ankersmede	8,3	17,7	64,0
Jernstøberi og Maskinfabrikation	9,1	23,4	41,7
Bogbindere og Bogtrykkere	14,5	17,6	65,6
Tobaksindustrien	17,1	27,2	51,4
Malere og Lakerere	7,7	19,2	52,4
Sadelmagere og Tapetserere	7,3	18,2	55,8
Skomagere	7,8	12,8	53,8
Skrædere	9,3	18,5	51,4
Murere	9,2	20,5	71,7
Tømrere, Baad- og Skibsbyggere	5,1	16,2	50,7
Bødkere, Drejere, Finerskjærere, Hjulmænd, Træskomagere, Stolemagere og Snedkere	6,5	16,9	56,3
De omhandlede Haandværk og Industrigrene tilsammen .	8,6	16,6	54,3

OVERSIGTSTABEL VI.

I de enkelte Aldersklasser af forskellige Samfundslag døde:

	af epidemiske Sygdomme.													
	20—25 Aar.		25—35.		35—45.		45—55.		55—65.		65—75.		75 Aar og derover.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
Gruppe I. . .	23	124	68	199	70	131	59	68	37	56	8	23	3	13
Gruppe II. . .	8	22	26	58	38	49	35	27	26	24	24	20	7	8
Gruppe III. . .	6	11	12	50	26	28	17	10	4	10	13	14	3	10
af Sygdomme i Nervesystemet.														
Gruppe I. . .	14	27	48	30	83	61	74	83	113	117	88	151	20	87
Gruppe II. . .	3	4	8	6	29	19	54	29	94	46	86	73	22	51
Gruppe III. . .	1	"	7	13	16	13	33	30	67	43	68	60	39	34
af Sygdomme i Blodomløbsorganerne.														
Gruppe I. . .	4	10	22	33	52	55	72	72	43	81	30	113	10	55
Gruppe II. . .	8	6	13	17	20	26	46	28	73	37	37	56	15	40
Gruppe III. . .	"	3	5	6	6	14	13	20	26	27	43	47	15	34

af acut Miliærtuberkulose, Lungesvindot og Tuberkulose i andre Organer.

	af acut Miliærtuberkulose, Lungesvindot og Tuberkulose i andre Organer.													
	20—25 Aar.		25—35.		35—45.		45—55.		55—65.		65—75.		75 Aar og derover.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
	192	118	394	301	378	283	338	224	202	118	74	67	7	30
	58	54	123	115	129	100	126	90	100	63	39	25	4	3
	27	21	46	59	38	43	37	32	24	24	10	14	1	"
af Sygdomme i Luftvejene.														
	26	16	65	61	175	86	223	136	183	171	137	268	44	155
	7	6	21	11	39	24	62	38	108	62	112	111	63	71
	1	2	7	12	15	7	27	16	44	42	45	71	26	70
af Sygdomme i Underlivsorganerne.														
	24	78	66	126	90	120	112	135	90	116	70	120	22	62
	9	8	12	33	44	42	86	57	93	45	103	52	42	36
	3	11	13	11	23	15	45	23	56	30	49	58	30	27

OVERSIGTSTABEL VII.

Af 1000 levende i hver

	af epidemiske Sygdomme.					
	Hele Befolkningen ¹⁾ .		Gruppe I.		Gruppe II og III.	
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.
20—25 Aar	0,5	1,7	0,5	2,0	0,6	1,1
25—35 —	0,8	1,7	0,8	1,7	0,7	1,7
35—45 —	1,2	1,6	1,1	1,8	1,2	1,3
45—55 —	1,3	1,0	1,5	1,3	1,1	0,7
55—65 —	1,5	1,4	2,4	2,1	1,1	0,9
65—75 —	2,2	1,5	1,3	1,4	2,6	1,5
75 Aar og derover .	2,5	2,2	2,4	2,4	2,5	2,0
af Sygdomme i Luftvejene.						
20—25 Aar	0,5	0,3	0,6	0,3	0,3	0,3
25—35 —	0,7	0,5	0,7	0,5	0,5	0,4
35—45 —	2,0	0,9	2,8	1,2	1,0	0,5
45—55 —	3,6	1,8	5,8	2,6	1,9	1,0
55—65 —	7,7	4,2	12,1	6,5	5,4	2,7
65—75 —	14,1	11,6	21,5	16,7	10,8	8,0
75 Aar og derover .	25,4	20,7	34,9	28,2	22,4	16,0
af de 6 nævnte Sygdomsklasser tilsammen.						
20—25 Aar	6,0	5,7	6,3	6,0	5,3	5,7
25—35 —	6,9	6,4	7,6	6,6	5,7	6,1
35—45 —	10,9	7,0	13,5	10,4	7,9	6,3
45—55 —	16,9	11,3	22,8	14,0	12,1	7,5
55—65 —	31,4	17,1	44,1	25,1	25,8	11,7
65—75 —	49,6	34,6	63,8	46,1	43,3	26,4
75 Aar og derover .	71,3	54,9	84,1	73,2	67,3	43,5

¹⁾ Heri ikke medregnet Menige af Hær og Flaade samt Tugthusfanger.

Aldersklasse døde:

	af acut Miliærtuberkulose, Lungesvindot, Tuberkulose i andre Organer.						af Sygdomme i Nervesystemet.								
	Hele Befolkningen.		Gruppe I.		Gruppe II og III.		Hele Befolkng.		Gruppe I.		Gruppe II og III.				
	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.	Md.	Kv.			
20—25 Aar	4,0	2,1	4,3	1,9	3,4	2,6	0,3	0,3	0,3	0,4	0,2	0,1			
25—35 —	4,1	2,7	4,5	2,6	3,3	2,7	0,5	0,3	0,5	0,3	0,3	0,3			
35—45 —	4,7	3,2	6,0	4,0	3,1	2,4	1,1	0,7	1,3	0,9	0,8	0,5			
45—55 —	5,8	3,3	8,8	4,4	3,4	2,2	1,9	1,3	1,9	1,6	1,8	1,1			
55—65 —	7,5	3,2	13,3	4,5	4,4	2,2	6,3	3,2	7,5	4,5	5,7	2,3			
65—75 —	5,9	2,7	11,6	4,2	3,4	1,7	11,6	7,3	13,8	9,4	10,6	5,8			
75 Aar og derover .	2,3	2,3	5,6	5,5	1,3	0,3	15,5	12,0	15,9	15,8	15,4	9,6			
af Sygdomme i Blodomløbsorganerne.												af Sygdomme i Underlivsorganerne.			
20—25 Aar	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,5	1,1	0,5	1,3	0,5	0,6			
25—35 —	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,7	1,0	0,8	1,1	0,5	0,7			
35—45 —	0,7	0,7	0,8	0,8	0,5	0,7	1,3	1,3	1,4	1,7	1,2	0,9			
45—55 —	1,5	1,1	1,9	1,4	1,2	0,9	2,8	2,0	2,9	2,6	2,7	1,5			
55—65 —	3,3	2,2	2,8	3,1	3,5	1,6	5,5	2,9	5,9	4,4	5,3	1,9			
65—75 —	5,3	5,6	4,7	7,0	5,5	4,5	10,6	5,9	11,0	7,5	10,5	4,8			
75 Aar og derover .	7,6	9,0	7,9	10,0	7,6	8,4	18,0	8,7	17,5	11,3	18,1	7,1			
I det Hele.															
20—25 Aar	7,2	6,6	7,9	7,2	6,0	5,4									
25—35 —	8,5	7,5	9,6	7,7	6,7	7,1									
35—45 —	14,8	11,0	19,1	13,4	9,9	8,2									
45—55 —	25,2	15,0	35,6	20,4	16,9	9,9									
55—65 —	45,0	25,3	64,2	38,0	34,7	16,7									
65—75 —	78,2	55,6	106,0	77,1	66,0	40,4									
75 Aar og derover .	168,6	140,5	207,1	192,7	156,4	107,9									

OVERSIGTSTABEL VIII.

Af Tuberkulose døde i de enkelte Aldersklasser ved de forskellige Erhverv:

	20—35 Aar.		35—55 Aar.		55 A. og derov.	
	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.	Hovedpers.	Medhjælp.
Bagere og Konditore . . .	1	8	1	9	"	"
Blikkenslagere, Gjørtlere, Naalemagere, Nysølvfabrikanter, Guldsmede, Kande- og Klokketøbere	"	22	2	7	4	2
Klein-, Nagel-, Grov-, Kobber-, Tøj- og Ankersmede	"	37	"	28	4	6
Jernstøberi og Maskinfabrikation	"	12	"	13	1	"
Bogbindere og Bogtrykkere	"	35	4	11	2	3
Tobaksindustrien	2	34	4	21	"	2
Malere og Lakerere	2	13	7	10	2	2
Sadelmagere og Tapetsere	"	7	6	6	"	1
Skomagere	3	37	13	41	13	12
Skrædere	4	28	19	37	9	10
Murere	1	13	"	21	1	6
Tømrere, Baad- og Skibsbyggere	1	17	1	27	1	8
Snedkere, Stolemagere, Bødkere, Drejere, Finerskjærere, Hjulmænd og Træskomagere	3	46	8	46	12	17
Arbejds mænd	83		224		58	
Mandligt Tjenestetyende	23		21		2	
Kvindeligt Tjenestetyende	31		12		1	
Handelskontorister, Bankassistenter, Fuldmægtige paa Handelskontorer og i Banker	37		15		2	
Traktører, Restauratører, Gjæstgivere, Vinhandlere, Værtshusholdere, Kaffe- The- og Ølskjærere	9		22		8	

OVERSIGTSTABEL IX.

	Selvmord.		Drankersygd.		Ulykkestilf.	
	døde.	beregnet døde eft. Tabellen for den mandlg. Del af Gruppe I).	døde.	beregnet døde eft. Tabellen for den mandlg. Del af Gruppe I.	døde.	beregnet døde eft. Tabellen for den mandlg. Del af Gruppe I.
Medhjælpere hos Bagere og Konditore	2	5,0	"	3,9	1	2,8
Mdhj. hos Blikkenslagere, Gjørtlere, Guldsmede o. s. v.	3	4,0	1	3,2	2	2,2
Mdhj. hos Klein-, Nagel-, Gro-, Kobber-, Tøj- og Ankersmede	11	14,0	10	11,6	4	6,0
Mdhj. ved Jernstøberi og Maskinfabrikation	1	5	3	3	4	2
Mdhj. hos Bogbindere og Bogtrykkere	5	6,1	1	4,1	"	3,1
Mdhj. ved Tobaksindustrien	9	5,4	5	4,3	"	3,1
Mdhj. hos Malere og Lake- rere	1	4,7	2	3,7	3	2,6
Mdhj. hos Sadelmagere og Tapetsere	11	3,1	2	2,5	"	1,7
Mdhj. hos Skomagere . . .	22	16,3	9	13,5	"	8,5
Mdhj. hos Skrædere	12	11,5	5	10,3	1	5,5
Mdhj. hos Murere	8	11,0	4	8,8	14	4,9
Mdhj. hos Tømrere, Baad- og Skibsbyggere	16	16,3	9	14,7	8	7,8
Mdhj. hos Snedkere, Stole- magere, Bødkere o. s. v.	19	23,1	13	19,3	2	7,4
Daglejere	110	76,3	117	71,2	51	35,3
Mdlt. Tjenestetyende . . .	14	19,9	5	13,8	14	12,4
	Selvmord.		Drankersygd.			
	døde.	beregnet døde eft. Tabellen for den mandlg. Del af Gruppe II 1).	døde.	beregnet døde eft. Tabellen for den mandlg. Del af Gruppe II.		
Handelskontorister, Bank- assistenter o. s. v.	2	5,0	"		2,0	
Værtshusholdere, Gæstgi- vere, Vinhandlere o. s. v.	7	8,3	11		3,3	

1) Alderen er overalt elimineret ved Beregningen af de forventet døde.

